

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МІСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА

О. Є. Власова

**КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
З ДИСЦИПЛІНИ «ОБЛІК ЦІННИХ ПАПЕРІВ»**

**(для студентів 5 курсу денної та 6 курсу заочної форм навчання
спеціальності 7.03050901 – Облік і аудит)**

Власова О. Є. Конспект лекцій з дисципліни «Облік цінних паперів» (для студентів 5 курсу денної та 6 курсу заочної форм навчання спеціальності 7.03050901 – Облік і аудит) / О. Є. Власова. Харків: / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова.. Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2016.–122 с.

Автор: О. Є. Власова

Рецензент: О. В. Шкурко

Рекомендовано до друку кафедрою ФЕБОіА, протокол № 4 від 07.12.2015 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1 <i>Загальна економіко-правова характеристика обігу цінних паперів в Україні</i>	7
Тема 1 Місце цінних паперів в діяльності господарюючих суб'єктів	7
1.1 Види цінних паперів і їх основні характеристики	7
1.2 Особливості розміщення і обігу цінних паперів	12
1.3 Придбання і реалізація прав на цінні папери	13
1.4 Цінні папери як інвестиційний інструмент та проблеми захисту інвесторів на ринку цінних паперів.	14
Питання для контролю знань	20
Тема 2 Особливості організації обліку та звітності емітентів цінних паперів.	21
2.1 Основні зміни в організації обліку і складання фінансової звітності публічних акціонерних товариств	21
2.2 Загальні правила переходу на МСФО	24
2.3 Представлення фінансової звітності (IAS 1)	26
2.4 Основні принципи складання звітності по МСФО	27
Тема 3 Загальні принципи фінансового та податкового обліку акцій господарських товариств	36
3.1 Природа акцій як різновиду цінних паперів	36
3.2 Загальні принципи бухгалтерського обліку акцій.	39
3.3 Особливості податкового обліку наявності і руху акцій.	48
Питання для контролю знань	51
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2 <i>Методика обліку наявності та руху окремих видів цінних паперів.</i>	53
Тема 4 Особливості обліку облігацій	53
4.1 Загальні принципи обігу облігацій в Україні.	53
4.2 Особливості бухгалтерського обліку наявності та руху облігацій	57
Питання для контролю знань	65

Тема 5 Особливості застосування векселів в господарській діяльності підприємств та їх облік	66
5.1 Вексель: його види та властивості. Правові аспекти вексельного обігу в Україні.	66
5.2 Індосамент векселя.	72
5.3 Особливості бухгалтерського обліку операцій з векселями.	74
Питання для контролю знань	79
Тема 6 Облік іпотечних цінних паперів та інститутів спільного інвестуванні (ICI)	80
6.1 Загальні правила організації роботи ICI та обліку цінних паперів	80
6.2 Сутність та особливості організації обліку іпотечних цінних паперів	85
Питання для контролю знань	89
Тема 7 Особливості відображення в фінансовій звітності операцій з цінними паперами	90
7.1 Баланс як джерело достовірної інформації про акціонерний капітал	90
7.2 Облік операцій з інструментами власного капіталу та відображення в фінансовій звітності	93
7.3. Відображення в фінансовій звітності операцій показників прибутковості акцій	97
7.4 Особливості визнання та відображення в бухгалтерському обліку фінансових інструментів	110
Додатки	124
Література	126

ВСТУП

Навчальну дисципліну «Облік цінних паперів» віднесено до групи вибіркових дисциплін циклу професійно підготовки спеціалістів за спеціальністю – 7.03050901 Облік і аудит. Вона є невід’ємною частиною циклу економічних дисциплін, необхідних робітникам бухгалтерських підрозділів корпоративних підприємств, зокрема акціонерних товариств, а також інших українських підприємств, які застосовують у своїй господарської діяльності різні види цінних паперів (облігацій, векселів, сертифікатів тощо). Програму навчальної дисципліни розроблено у відповідності до вимог галузевого стандарту вищої освіти на базі освітньо-професійної програми підготовки спеціаліста.

Мета дисципліни – оволодіння знаннями щодо організації фінансового та податкового обліку цінних паперів, які є специфічним видом активів (майна) підприємства та які обертаються на фондовому ринку.

Для досягнення мети поставлені такі основні завдання:

- ▮ вивчення основних законодавчих та нормативних актів, які регламентують питання обертання цінних паперів в Україні та їх відображення в обліку;
- ▮ розглянути особливості випуску та обігу акцій господарюючих суб’єктів;
- ▮ ознайомитися з особливостями обліку емісії та обігу облігацій;
- ▮ вивчення та характеристика загальних вимог обертання інших видів цінних паперів, які застосовуються в господарському обороті України;
- ▮ ознайомлення з порядком відображення в звітності підприємств операцій з цінними паперами.

Предметом навчальної дисципліни є технологія обліку сегмента фінансового ринку як багатофункціональної системи, фінансових послуг, суб’єктів та функції фінансового ринку.

З метою найкращого засвоєння навчального матеріалу дисципліни студенти повинні до його початку опанувати знання й навички в галузі загальної економічної теорії, фінансів, макро- та мікроекономіки, економіки підприємств, теорії бухгалтерського обліку, фінансового обліку 1 та 2, управлінського та податкового обліку, біржової діяльності, а також простежити вплив економічних важелів державного управління економікою на основні

фінансово-економічних показників роботи підприємств та їх фінансового стану.

В результаті вивчення дисципліни спеціаліст повинен:

- ¬ знати особливості бухгалтерського та податкового обліку операцій з різними видами цінних паперів різних категорій учасників ринку цінних паперів;

- ¬ вміти відображати операції з цінними паперами окремими бухгалтерськими записами та розраховувати податковий результат таких операцій;

- ¬ мати уявлення про особливості відображення операцій з цінними паперами у фінансовій та податковій звітності.

Змістовий модуль 1

ЗАГАЛЬНА ЕКОНОМІКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБІГУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ В УКРАЇНІ

Тема 1 МІСЦЕ ЦІННИХ ПАПЕРІВ В ДІЯЛЬНОСТІ ГОСПОДАРЮЮЧИХ СУБ'ЄКТІВ

План

- 1.1 Види цінних паперів та їх основні характеристики.
- 1.2 Особливості розміщення і обігу цінних паперів.
- 1.3 Придбання і реалізація прав на цінні папери.
- 1.4 Цінні папери як інвестиційний інструмент та проблеми захисту інвесторів на ринку цінних паперів.

1.1 Види цінних паперів та їх основні характеристики

Цінним папером є документ встановленої форми з відповідними реквізитами, який засвідчує грошове або інше майнове право і визначає взаємини між особою, що розмістила (що видав) його, і власником і передбачає виконання зобов'язань згідно умовам його розміщення, а також можливість передачі прав, що витікають з даного документа, іншим особам.

Основними нормативними документами, які регулюють порядок обертання і обліку цінних паперів є:

- Закон України «Про цінні папери і фондовий ринок» № 3480–IV від 23.02.2006 р. (далі – ЗУ «Про цінні папери»);
- Цивільний кодекс України;
- Господарський кодекс України.
- Податковий кодекс України
- Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції», затверджений наказом МФУ від 26.04.2000 р. № 91;
- Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти», затверджений Наказом МФУ від 30.11.2001р. № 559.

Цінні папери є специфічним видом майна підприємства, оскільки мають подвійну правову природу:

з одного боку \neg цінні папери є майном (активами) підприємства;

з іншого \neg ними затверджуються майнові права суб'єкта господарювання по відношенню до зобов'язаної по цінному паперу особи в частині права вимоги по виконання зобов'язань, що витікають з умов розміщення (видачі) цінних паперів.

Наприклад, Іванов В.М. продав ТОВ «Надія» 1000 акцій ВАТ «Ромашка» за номінальною вартістю 1 грн. кожна на загальну суму 1000 грн. В результаті операції з купівлі-продажу акцій право власності на вказані акції перейшло від Іванова В.М. до ТОВ «Надія», яке в результаті такого переходу стало акціонером ВАТ «Ромашка», брало участь в загальних зборах акціонерів ВАТ «Ромашка», а за наслідками фінансового року отримало дивіденди у розмірі 80 грн. В результаті підписання угоди ТОВ «Надія» реалізувало свої права по цінному паперу через участь в управлінні ВАТ «Ромашка» і отримання дивідендів.

Основною функцією обігу цінних паперів є *перерозподіл фінансових ресурсів* \neg від осіб, що мають їх надлишок (інвесторів), до осіб, що потребують їх залучення (емітентів цінних паперів). При цьому шляхом придбання і/або відчуження цінних паперів інвестор має на меті отримати прибуток від здійснення інвестиційної діяльності.

Важливим моментом при придбанні цінних паперів для інвестора є аналіз *основні характеристик цінного паперу*. Тільки в тому разі якщо характеристики цінних паперів задовольнятимуть певні потреби інвестора, є сенс купувати цей цінний папір.

До основних характеристик цінного паперу, на які необхідно звернути увагу при її придбанні, відносяться:

термін обертання. Є безстрокові цінні папери (наприклад, акції) і термінові (як правило, цінні папери, що опосередковують відносини позики \neg облігації, векселі, казначейські зобов'язання і ін.). При цьому термінові цінні папери можуть бути короткостроковими (до 1 року), середньостроковими (від 1 до 5 років) і довгостроковими (від 5 до 10 і більше років);

ліквідність цінних паперів \neg здатність цінного паперу швидко перетворюватися на наявні засоби без значних витрат. Ліквідність цінних паперів в першу чергу пов'язана з фактом їх обертання на ринку, причому чим вище ранг ринку, тим, як правило, більше ліквідність цінного паперу. Разом з

тим на ліквідність цінних паперів, що обертаються на ринку, впливають вигляд і категорія таких цінних паперів (так, акції вважаються менш ліквідними, чим облігації, довгострокові цінні папери – є менш ліквідними, чим короткострокові, корпоративні цінні папери – менш ліквідними, чим державні);

прибутковість цінного паперу. Є два основні види доходу по цінному паперу – дохід від володіння (виникає внаслідок реалізації певних зобов'язальних прав і полягає в отриманні процентних і дивідендних виплат по цінному паперу) і дохід від перепродажу цінного паперу на вторинному ринку (виникає внаслідок реалізації певних майнових прав на продаж).

механізм оподаткування доходів від володіння і/або перепродажу того чи іншого цінного паперу. Він залежить від виду цінного паперу і операцій з ним. Наприклад, виплата дивідендів передбачає сплату емітентом податку на прибуток по ставці 25 %, при цьому інвестор ніяких додаткових податків і зборів не сплачує. Продаж цінного паперу передбачає обкладення фінансового результату, тобто різниці між доходом від продажу і витратами у зв'язку з придбанням, відповідними податками.

Цінні папери як будь-який вид активів володіє рядок обов'язкових ознак:

- цінним папером є документом встановленої форми;
- такий документ повинен містити встановлені законом реквізити;
- такий документ повинен засвідчувати грошове або інше майнове право, яке визначає взаємини між особою, що розмістила або видала його, і власником;
- такий документ повинен передбачати виконання зобов'язань згідно умовам його розміщення (видачі);
- цінний папір повинен передбачати можливість передачі прав, що витікають з нього, іншим особам.

Цінні папери можуть бути класифіковані по ряду ознак:

1) *залежно від показника, в якому виражені цінні папери:*

- цінні папери, виражені у валюті України;
- цінні папери, виражені в іноземній валюті;
- цінні папери, виражені в банківських металах (золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені до найвищих проб відповідно до світових стандартів).

2) *залежно від об'єму прав власника цінного паперу:*

- ⌞ пайові цінні папери;
- ⌞ боргові цінні папери;
- ⌞ похідні цінні папери;
- ⌞ товаророзпорядчі цінні папери.
- ⌞ іпотечні цінні папери;
- ⌞ приватизаційні цінні папери.

Пайовими цінними паперами є цінні папери, що засвідчують участь їх власника в статутному капіталі (окрім інвестиційних сертифікатів), що надають власникові право на участь в управлінні емітентом і отримання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів і частини майна при ліквідації емітента.

До пайових цінних паперів відносяться акції та інвестиційні сертифікати.

Під *борговими цінними паперами* розуміють цінні папери, що засвідчують відносини позики і що передбачають зобов'язання емітента сплатити в певний термін грошові кошти відповідно до зобов'язання.

До боргових цінних паперів відносяться облігації підприємств, державні облігації України, облігації місцевих позик, казначейські зобов'язання України, ощадні (депозитні) сертифікати і векселі.

При цьому вексель містить як ознаки боргових цінних паперів, так й ознаки так званих розрахункових цінних паперів.

Іпотечними цінними паперами називаються цінні папери, випуск яких забезпечений іпотечним покриттям (іпотечним пулом) і які засвідчують право власників на отримання від емітента належних ним коштів.

До іпотечних цінних паперів відносяться іпотечні облігації, іпотечні сертифікати, застави, сертифікати фондів операцій з нерухомістю.

Під *приватизаційними цінними паперами* розуміються цінні папери, що засвідчують право власника на безкоштовне отримання в процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду. Приватизаційні цінні папери набули широке розповсюдження в 90-х роках минулого століття, коли відбувалася масова приватизація державного майна. Тепер їх обіг в Україні практично припинився.

Похідними цінними паперами називаються цінні папери, механізм випуску і обертання яких пов'язаний з правом на придбання або продаж протягом терміну, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових і (або) товарних ресурсів.

У даний час до похідних цінних паперів віднесені стандартизовані термінові договори: ф'ючерси і опціони. Особливістю похідних цінних паперів є відсутність у них механізму розміщення і обертання, оскільки ф'ючерси і опціони як стандартизовані термінові угоди не розміщуються, не випускаються і не видаються, а підписуються, оскільки вони є договорами.

Товаророзпорядчими цінними паперами визнаються цінні папери, що надають їх утримувачу право на розпорядження майном, вказаним в цих документах. До них відносяться складські свідоцтва і коносаменти.

3) *за видами розділяються на:*

- ⌞ акції;
- ⌞ облігації підприємств;
- ⌞ облігації місцевих позик;
- ⌞ державні облігації України;
- ⌞ казначейські зобов'язання України;
- ⌞ інвестиційні сертифікати;
- ⌞ ощадні (депозитні) сертифікати;
- ⌞ векселі;
- ⌞ застави:
- ⌞ іпотечні сертифікати;
- ⌞ іпотечні облігації;
- ⌞ сертифікати ФОН

4) *залежно від форми представлення, цінні папери розділяються на:*

- ⌞ випущені в документарній формі.;
- ⌞ випущені в бездокументній формі.

Документарною формою цінного паперу визнається сертифікат цінного паперу, що містить реквізити, емітованого цінного паперу, дані про кількість цінних паперів і що засвідчує сукупність прав, наданих цим цінним папером.

Бездокументною формою цінного паперу визначається здійснення хранителем облікового запису, що є підтвердженням права власності на цінний папір.

4) *залежно від форми випуску цінні папери розділяються на:*

⌞ *цінні папери на пред'явника* – де не вказується особа, якій належать цінні папери, і засвідчені ними права – вони належать пред'явникові таких цінних паперів, тобто будь-якій особі, що є їх добросовісним набувальником;

┐ *іменні цінні папери* ┐ вказується власник, при цьому права, засвідчені таким цінним папером, належать вказаній в ній особі;

┐ *ордерні цінні папери* ┐ містять вказівку на власника такого цінного паперу, проте такі цінні папери відрізняються від іменних тим, що разом з найменуванням першого набувальника в ній міститься вказівка на можливість визначення першим набувальником суб'єкта права по паперу. Класичним прикладом є векселі.

4) *Залежно від порядку розміщення (видачі) цінні папери поділяються на:*

- ┐ емісійні;
- ┐ неемісійні

Емісійними цінними паперами є цінні папери, що засвідчують рівні права їх власників в межах одного випуску відносно емітента, тобто особи, що бере на себе відповідні зобов'язання (акції, облігації підприємств, облігації місцевих позик, державні облігації України, іпотечні сертифікати, іпотечні облігації, сертифікати ФОН, інвестиційні сертифікати, казначейські зобов'язання України).

До *неемісійних цінних паперів* відносяться цінні папери, не включені в перелік емісійних цінних паперів (ощадні (депозитні) сертифікати, векселі, застави, складські свідоцтва і коносаменти).

1.2 Особливості розміщення і обігу цінних паперів

Весь процес руху цінні папери від емітента до інвесторів можна розділити на три етапи:

1 Етап ┐ Випуск (видача) цінних паперів ┐ передача першому власникові неемісійного цінного паперу особою, яка його склала.

2 Етап ┐ Розміщення цінних паперів ┐ це відчуження цінних паперів емітентом або андерайтером шляхом укладення цивільно-правового договору з першим власником.

Андерайтер ┐ торговець цінними паперами, який здійснює розміщення (підписку, продаж) цінних паперів від імені та за рахунок емітента.

3 Етап ┐ Обіг цінних паперів ┐ це здійснення операцій, пов'язаних з переходом прав власності на цінні папери і прав по цінних паперах, за винятком договорів, що укладаються при розміщенні цінних паперів.

Обертання цінних паперів можливе на підставі договорів купівлі–продажу цінних паперів, міни, дарування тощо.

1.3 Придбання і реалізація прав на цінні папери

При веденні обліку цінних паперів важливе значення має правильність визначення моменту виникнення права власності на таке майно. Оскільки в цінному папері з'єднуються право на цінний папір і права по цінному паперу, то необхідно в обліку визначати моменти виникнення і реалізації інвестором таких речових і зобов'язальних прав.

Згідно ст. 194 Цивільного кодексу України і ст. 4 ЗУ «Про цінні папери»:

- при виникненні у особи права власності на цінний папір у нього одночасно виникають і права, засвідчені таким цінним папером.
- при передачі права власності на цінний папір неможливо передати тільки їх частину до нового власника переходять всі права по цінному паперу в сукупності.

Наприклад, право власності на цінний папір на пред'явника і права по ньому виникають з моменту вручення (передачі, постачання) такого цінного паперу відчужувачем набувальнику. Особа, зобов'язана по цінному паперу на пред'явника, повинна здійснити виконання своїх зобов'язань щодо будь-якій особи, яка пред'являє йому сертифікат такого цінного паперу. Таким чином для таких цінних паперів момент придбання права власності на цінний папір і права його реалізації співпадає.

Проте, це стосується не всіх видів цінних паперів. Наприклад, дата придбання права на акції не є моментом отримання права на дивіденди або права .

Приклад, Іванов А.Г. у вересні 2009 року продав акції ВАТ, що належать йому, «Сонечко» Сидорову М.Н. При цьому поміщений договір купівлі–продажу за номіналом, який відповідно до вимог ЦКУ нотаріально засвідчений. Придбання Сидоровим М.Н. права власності на акції не означає, що він може претендувати на повну суму дивідендів, нарахованих за підсумками 2009 року. Йому належить тільки та сума, яка доводиться на період володіння акцій в 2009 році, а решта суми перераховується Іванову А.Г.

1.4 Цінні папери як інвестиційний інструмент та проблеми захисту інвесторів на ринку цінних паперів

Інвестиціями є всі види майнових і інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект.

Емітенти привертають засоби на ринку цінних паперів, випускаючи і розміщуючи цінні папери серед інвесторів. Їх діяльність на ринку цінних паперів формує сукупність емісійних операцій.

Інвестори розміщують, вкладають засоби на ринку цінних паперів, купуючи цінні папери. Їх діяльність на ринку цінних паперів формує сукупність різних операцій і обумовлена спрямованістю інтересу, залежно від характеру якого в цій сфері можна виділити наступних самостійних суб'єктів:

– *портфельні інвестори* – купують цінні папери – пайові і боргові, сподіваючись на цьому запрацювати, тобто отримати дохід у формі дивідендів, відсотків або зростання курсової вартості. Вони здійснюють інвестиційні операції на ринку цінних паперів. ;

– *стратегічні інвестори* – орієнтуються не на дохід від інвестицій в цінні папери у вигляді дивідендів або зростання курсової вартості, а на контроль над підприємством і купують частку у вигляді пакету звичайних акцій – стільки, скільки необхідно для отримання контролю, що цікавить їх. Стратегічні інвестори здійснюють операції на ринку корпоративного контролю;

– *фінансові менеджери* – зацікавлені в ефективності фінансової діяльності господарюючого суб'єкта, в організації фінансових потоків підприємства і управлінні ними. Вони здійснюють операції з цінними паперами для страхування ризиків, тобто управляють грошовими потоками, змінюючи їх прибутковість, здійснюючи операції хеджування, варіюючи ліквідністю балансу, управляючи резервами і так далі Вони націлені перш за все на дохід від ефективності управління грошовими потоками, на відміну від орієнтації на дохід від цінних паперів.

– *спекулянти* – зацікавлені в отриманні прибули на ринку шляхом використання різниці в курсах. Вони здійснюють торгові операції, виражаючи готовність до ухвалення ризику і вважаючи його виправданим ради отримання прибули. На відміну від інвесторів, що орієнтуються в основному на більш

довгострокову перспективу, на розумний і регулярний дохід протягом тривалого періоду часу, спекулянти зосереджені у сфері короткострокових операцій на ринку, отримуючи дохід від короткочасних змін цін, граючи на коливаннях курсів цінних паперів. Залежно від тимчасового горизонту інвестиційної операції спекулянти виступають в ролі скальперов (*scalper*), дэйтрейдеров (*day trader*) і позиційних спекулянтів (*position trader*). Скальпери заробляють прибуток таким, що «зрізає» різниці від незначних змін ціни. Скальпується припускає швидке відкриття і закриття позиції, зазвичай протягом одного дня, години і навіть хвилин. Денний трейдер встановлює і закриває позиції протягом одного торгового дня. Позиційні спекулянти займають довгі і короткі позиції на термін від декількох днів до декількох років, здійснюючи продаж без покриття (*short sale*) або операції з маржею (*margin*).

Кожна з операцій – *емісійна, інвестиційна, отримання контролю або страхування позицій* – може бути реалізована шляхом однієї або декількох операцій з цінними паперами.

Для проведення названих операцій, у свою чергу, потрібне застосування операцій іншого роду – обслуговуючих діяльність принципалів.

У міжнародній практиці *принципал (principal)* в загальному значенні – це основна сторона в операції, що діє як покупець або як продавець. Принципал купує і продає на свій ризик і за свій рахунок. (Доунс Дж., Гудман Дж. Еліот. Фінансово-інвестиційний словник. – Москва : ІНФРА-М, 1997. С. 381).

Інвестиційні операції на ринку цінних паперів можуть здійснюватися двома основними способами: прямим і непрямим інвестуванням. *Пряме інвестування* припускає покупку цінних паперів через посередство брокера: зверненням в брокерську компанію або фондовий магазин. *Непряме* – через передачу засобів фінансовому посередникові, який у свою чергу направляє ці засоби на ринок цінних паперів.

Брокерські операції – це, перш за все, посередницькі операції при висновку операцій між продавцями і покупцями цінних паперів.

Управління цінними паперами. На вітчизняному фондовому ринку операції по управлінню цінними паперами розвиваються в рамках інституту довірчого управління.

З погляду управління майном в міжнародній системі права розвинені два що розрізняються між собою інституту: довірчої власності і довірчого управління. Перший характерний для англо-американської системи має рацію, яка допускає «співіснування» два і більш різних прав власності на один і той же об'єкт (в даному випадку у власника і довірчого власника). Континентальна система має рацію, до якої відноситься і російське право, цей принцип відкидає.

Згідно законодавству під діяльністю по управлінню цінними паперами признається здійснення юридичною особою від свого імені за винагороду протягом певного терміну довірчого управління переданими йому у володіння і що належать іншій особі на користь цієї особи або вказаних цим обличчям третіх осіб: цінними паперами; грошовими коштами, призначеними для інвестування в цінні папери і грошовими коштами і цінними паперами, отриманими в процесі управління. Повноваження довірчого керівника достатньо обмежені і обмовляються спеціальною довіреністю. Керівник при здійсненні своєї діяльності зобов'язаний указувати, що він діє як керівника. Фактично довірчий керівник виступає в двох ролях одночасно – брокера і консультанта.

То, в що вкладаються інвестиції називаються *об'єктами інвестиційної діяльності*, якими серед іншого можуть бути і цінні папери. Проте не всі види цінних паперів можуть виступати як об'єкти інвестицій.

Об'єктом інвестицій можуть виступати цінні папери, які володіють наступними ознаками:

- цінний папір повинен отримуватися за рахунок вкладення майнової або інтелектуальної цінності в таке придбання, тобто за цінний папір необхідно розрахуватися яким-небудь майном (грошима, товаром) або інтелектуальною вартістю (наприклад, внести до статутного капіталу акціонерного товариства який-небудь патент);

- цінності, що передаються як оплата цінного паперу, повинні бути вкладені в об'єкти підприємницької (наприклад, господарське товариство) або іншої діяльності (наприклад, державні облігації України, отримані кошти від випуску яких потраплять до державного бюджету країни);

Таблиця 1.1 – Регламентация суб'єктів проведення операцій з цінними паперами

Суб'єкти ринку цінних паперів	Емісійні операції	Інвестиційні операції	Брокерсько-ділерські операції	Операції довірчого управління	Клірингові операції	Депозитарні операції
Інвестор	Не виконуються	Законодавчих обмежень немає	Не виконуються	Не виконуються	Не виконуються	Не виконуються
Професійний учасник – брокерсько-ділерська компанія (БДК) або департамент комерційного банку	Андеррайтинг	Пріоритет інтересів клієнтів	Регламентовані законом	Регламентовані законом	Не заборонені по операціях, здійснених усередині БДК	Регламентовані законом
Професійний учасник – клірингова організація	Не виконуються	Не виконуються	Не виконуються	Не виконуються	Регламентуються законом	Можливе поєднання
Професійний учасник – депозитарій	Обслуговування розміщення цінних паперів за допомогою обліку має рацію	Не виконуються	Можливе поєднання	Можливе поєднання	Можливе поєднання	Регламентовані законом
Професійний учасник – реєстратор	Обслуговування розміщення цінних паперів за допомогою обліку власників цінних паперів	Встановлені обмеження	Заборонені	Заборонені	Заборонені	Заборонені
Корпоративний емітент	Регламентовані законом	Законодавчих обмежень немає	Тільки за наявності ліцензії професійного учасника	Тільки за наявності ліцензії професійного учасника	Тільки в рамках здійснення брокерсько-ділерської діяльності	Тільки в рамках брокерсько-ділерської діяльності

– інвестиція в цінний папір повинна мати на меті досягнення результату у вигляді створеного прибутку (наприклад, отримання дивідендів на акції) або досягнення іншого соціального ефекту (отримання права придбання товару або послуг за вигіднішою ціною, як це можливо у випадку з цільовими облігаціями).

Виходячи з встановлених ознак цінними паперами, які не можуть виступати як об'єкти інвестицій є:

– *застави*, оскільки вони тільки засвідчують безумовне право її власника на отримання від боржника виконання за основним зобов'язанням і надає право у разі невиконання зобов'язання обернути стягнення на предмет іпотеки;

– *приватизаційні цінні папери*, оскільки вони лише засвідчують право власника на безкоштовне отримання в процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду;

– *похідні цінні папери*, оскільки їх звернення пов'язане із здійсненням господарською діяльністю суб'єктів в частині придбання або продажу протягом терміну, визначеного договором або контрактом, цінних паперів і фінансових і/або товарних ресурсів.

– *товаророзпорядчі цінні папери*, оскільки дають право їх власникові розпоряджатися тільки вказаному в них майном.

Решта видів цінних паперів може виступати об'єктами інвестування, мета якого може бути різною (таблиця 1.2).

Таблиця 1.2 – Аналіз цінних паперів як об'єктів інвестування.

№ п/п	Вид цінних паперів	Мета реалізації інвестиційної діяльності
1	2	3
Пайові цінні папери		
1	Акція	Отримання інвестором наступних прав: – права на отримання частини прибутку акціонерного суспільства у вигляді дивідендів; – права на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації; – права на управління акціонерним товариством; – немайнових прав (прав акціонера отримувати інформацію, що стосується діяльності акціонерного товариства, або переважне право на придбання додатково випущених акцій).

Продовження таблиці 1.2.

1	2	3
2	Інвестиційні сертифікати	Отримання прибутку: – у вигляді дивідендів; – у вигляді частини майна при ліквідації інститутів спільного інвестування (ІСІ)
Боргові цінні папери		
3	Облігація	Отримання: – доходу у вигляді відсотків, що нараховуються протягом терміну обігу облігації, товару і/або послуги, оскільки їх ціна на момент погашення облігації зазвичай більше, ніж сума грошових коштів, які витрачені на придбання облігації); – різниці між ціною придбання і номінальною вартістю
4	Ощадні (депозитні) сертифікати	Отримання: – дисконтних доходів; – відсотка, що нараховується на номінальну вартість і виплачуваного при пред'явленні сертифікату в банк, що емітував його
5	Векселі	Представляє інвестиційну цінність тільки на вторинному ринку. Отримання доходу у вигляді: – дисконту при перепродажі векселів; – відсотка (тільки для процентних векселів); – того та іншого разом.
Іпотечні цінні папери		
6	Іпотечні облігації	Отримання іпотечного покриття, тобто забезпечення майна, наданого в іпотеку (застава)
7	Іпотечні сертифікати	Отримання частки в платежах по іпотечних активах, яка покриває інвестовані засоби і очікуваний дохід
8	Сертифікати фондів операцій з нерухомістю	Отримання доходу в грошовій формі в сумі, відповідній частині чистих активів фондів операцій з нерухомістю (ФОН), що відповідає кількості сертифікатів, що належить власнику у ФОН.

Питання для контролю знань

1. Визначите місце ринку цінних паперів у фінансовому ринку України.
2. Назвіть відмінності між фондовим ринком та ринком цінних паперів, між ринком капіталів і грошовим ринком цінних паперів.
3. Назвіть мету, з якою виходять на ринок цінних паперів різні його учасники: емітенти, інвестори, держава, професійні учасники, або здійснюють інші господарські операції з цінними операціями.
4. Визначте основні законодавчі акти, що регулюють порядок обертання цінних паперів на Україні.
5. Дайте визначення цінного паперу, наведене законодавстві України. Про посвідчення яких прав тут йдеться мова ?
6. Які види цінних паперів можуть обертатися в Україні ?
7. Назвіть основні ознаки цінного паперу.
8. Назвіть основні характеристики цінних паперів як різновиду майна, яким може володіти суб'єкти господарювання.
9. Наведіть основні класифікаційні ознаки групування цінних паперів.
10. Дайте загальну характеристику пайові цінних паперів.
11. У чому особливості випуску та обертання боргових цінних паперів ?
12. Дайте характеристику іпотечних та приватизаційних цінних паперів.
13. У чому відмінності видів основних цінних паперів від похідних ?
14. Дайте поняття емісійного цінного паперу. Про сукупність яких прав йдеться мова в даному визначенні ?
15. Як здійснюється передача іменних паперів? Пред'явницьких? Ордерних ?
16. Назвіть дві форми випуску емісійних цінних паперів ?
17. Охарактеризуйте особливості розміщення і обертання цінних паперів.
18. Дайте поняття доходу і прибутковості по цінних паперах, поточного й кінцевого доходу, поточної і кінцевої прибутковості.
19. Дайте характеристику основних способів використання цінних паперів як об'єктів інвестування.
20. Яку мету можуть мати суб'єкти господарювання при вкладанні грошових коштів в пайові цінні папери ?
21. Охарактеризуйте боргові та іпотечні цінні папери як об'єкт інвестування.

ТЕМА 2 ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТІ ЕМІТЕНТІВ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

План

- 2.1 Основні зміни в організації обліку і складання фінансової звітності публічних акціонерних товариств.
- 2.2 Загальні правила переходу на МСФЗ.
- 2.3. Представлення фінансової звітності (IAS 1).
- 2.4 Основні принципи складання звітності по МСФЗ.

2.1 Основні зміни в організації обліку і складання фінансової звітності публічних акціонерних товариств

З 01.01.2012 р. набули чинності чергові зміни до Закону України від 16.07.99 р. № 996 – XIV «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні». Основна суть змін полягає в тому, що з 01.01.12 р. певні підприємства повинні складати фінансову звітність по МСФЗ (міжнародні стандарти фінансової звітності), а не П(с)БО. Це встановлено статтею 12–1 Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні»

Відповідно до ст. 12–1 Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні», що набула чинності з 01.01.2012 р., фінансову звітність по МСФЗ повинні складати:

- публічні акціонерні товариства (ПАТ);
- банки;
- страховики;
- підприємства, що здійснюють господарську діяльність по видах, перелік яких визначається КМУ.

Крім того, у усіх підприємств, які обов'язково переходять на МСФЗ, є альтернатива, т. е. вони можуть обрати датою переходу або 01.01.2012 р., або 01.01.2011 р. Тоді фінансову звітність і консолідовану фінансову звітність за 2011 рік (а тим більше якщо дата переходу – 01.01.2011 р.) підприємства (окрім банків) складають відповідно до національних положень (стандартами) бухгалтерського обліку (П(С)БО), а банки – відповідно до нормативно-правових актів НБУ.

Інші підприємства (суб'єкти господарювання, окрім бюджетних установ) самостійно визначають доцільність застосування міжнародних стандартів і здійснюють перехід добровільно.

Таблиця 2.1 – Дата переходу на МСФЗ для різних підприємств

Види діяльності підприємств	Дата переходу на МСФЗ	Статус переходу
Банки	3 01.01.2011 р.	Обов'язково
Публічні акціонерні товариства	3 01.01.2012 р.	Обов'язково
Страховики	3 01.01.2012 р.	Обов'язково
Суб'єкти господарювання, що роблять фінансові послуги, окрім страхування і пенсійного забезпечення (група 64 КВЕД ДК 009:2010), а також недержавного пенсійного забезпечення (група 65.3 КВЕД ДК 009:2010)	3 01.01.2013 р.	Обов'язково
Суб'єкти господарювання, що займаються допоміжною діяльністю в сферах фінансових послуг і страхування (група 66 КВЕД ДК 009:2010)	3 01.01.2014 р.	Обов'язково
Інші суб'єкти господарювання, окрім бюджетних установ	3 01.01. __ р. (рік визначається рішенням суб'єкта)	Добровільно

ДКЦПФР опублікувала роз'яснення від 09.02.2012 р. № 1, згідно з яким публічні акціонерні товариства (ПАТ) можуть не розкривати інформацію про свою діяльність за 2011 рік на основі МСФЗ, а ось за 2012 рік вони зобов'язані розкривати інформацію за міжнародними стандартами. В той же час ПАТ, які згідно із законодавством складають проміжну фінансову звітність і, відповідно, розкривають інформацію про свою діяльність, починаючи з фінансової звітності за I квартал 2012 року зобов'язані застосовувати МСФЗ.

Таким чином, професійні учасники фондового ринку, окрім ПАТ, складають фінансову звітність і консолідовану фінансову звітність, а також розкривають інформацію про свою діяльність по МСФЗ починаючи з 1 січня 2013 року.

Якщо підприємство не зобов'язане відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» представляти звітність по МСФЗ, воно може вибрати цей вид звітності самостійно. При цьому багато що залежить від того, кому видається звітність. Якщо, наприклад, підприємство

регулярно бере кредити у банку з іноземним капіталом, то складання звітності відповідно до МСФЗ може бути цілком виправданим.

Слід звернути увагу на те, що відповідно до ч. 4 ст. 12–1 Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» підприємств, що представляють фінансові звіти по МСФЗ, повинні проінформувати про це центральний орган виконавчої влади у сфері статистики в порядку, встановленому КМУ.

Підприємствам, які прийняли рішення про застосування МСФЗ необхідно враховувати, що ведення бухгалтерського обліку відповідно до П(С)БО все ж є обов'язковим і проміжна фінансова звітність повинна представлятися по П(С)БО.

Таким чином у таких підприємств при веденні бухгалтерського обліку можливий наступний вибір:

- вести паралельний бухгалтерський облік по нормах П(С)БО і за правилами МСФЗ;
- вести бухгалтерський облік по П(С)БО, а на звітну дату проводити трансформацію звітності у формат по МСФЗ.

Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ (IFRS)) прийняті Правлінням Комітету з Міжнародних стандартів фінансової звітності (Правління КМСФЗ) і складаються з:

- Міжнародних стандартів фінансової звітності (International Financial Reporting Standards);
- Міжнародних стандартів фінансової звітності (International Accounting Standards);
- Роз'яснень, підготовлених Комітетом з роз'яснень міжнародної фінансової звітності (КРМФЗ);
- Роз'яснень, підготовлених раніше діючим Постійним комітетом з роз'яснень (ПКР).

Згідно ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» МСФЗ – прийняті Радою з міжнародних стандартів бухобліку документи, якими визначений порядок складання фінансової звітності. Відповідно до ст. 121 для складання фінансової звітності застосовуються МСФЗ, якщо вони не суперечать цьому Закону і офіційно обнародовані на веб-сайті Мінфіну.

2.2 Загальні правила переходу на МСФЗ

Процес переходу на міжнародні стандарти досить складний, тому Рада з МСФО і розробив стандарт IFRS 1 «Перше застосування МСФЗ» (набув чинності 01.01.2004 р.). Він є обов'язковим для усіх компаній, які складають фінансову звітність по МСФЗ уперше. Він містить визначення і чіткий алгоритм підготовки першої фінансової звітності компаній по МСФЗ, під якою розуміється перша річна фінансова звітність, в якій підприємство приймає МСФЗ і робить чітку і беззастережну заяву про повне їх дотримання.

Фінансова звітність вважатиметься уперше підготовленою по МСФЗ, якщо компанія:

- здала свою останню попередню фінансову звітність;
- підготувала фінансову звітність відповідно до МСФЗ тільки для внутрішнього користування, не представляючи її власникам компанії або зовнішнім користувачам;
- підготувала комплект звітності відповідно до МСФЗ в цілях консолідації без підготовки повного комплекту фінансової звітності;
- не представляла фінансову звітність за попередні періоди.

Якщо дата переходу на МСФЗ – 01.01.2011 р.:

1) у фінансовій звітності в 2012 році наводиться порівняльна інформація за 2011 рік, трансформована відповідно до вимог МСФЗ;

2) складається баланс за станом на 01.01.2011 р. за вимогами МСФЗ;

3) для складання попередньої фінансової звітності і консолідованої попередньої фінансової звітності по МСФЗ за 2011 рік і першої фінансової звітності і консолідованої фінансової звітності по МСФЗ за 2012 рік застосовуються МСФЗ, діючі на 31.12.2012 р., з урахуванням виключень, приведених в параграфах 14 – 17 і додатку б МСФЗ 1;

4) перша фінансова звітність і консолідована фінансова звітність, складена по МСФЗ, за 2012 рік повинні містити інформацію у балансі за станом на 01.01.2011 р., 31.12.2011 р., 31.12.2012 р. і звітах про фінансові результати, звіти про рух грошових коштів, звітах про зміни у власному капіталі за 2011 і 2012 роки, відповідні примітки, в т. ч. порівняльну інформацію. Примітки до фінансової звітності складаються в довільній формі, вимоги до об'єму розкриття інформації визначені в МСФЗ.

Якщо дата переходу на МСФЗ – 01.01.2012 р.:

1) у фінансовій звітності за звітні періоди 2012 року не наводиться порівняльна інформація за 2011 рік (окрім балансу);

2) складається баланс за станом на 01.01.2012 р. за вимогами МСФЗ;

3) для складання попередньої фінансової звітності і консолідованої попередньої фінансової звітності по МСФЗ за 2012 рік і перших фінансовій звітності і консолідованій фінансовій звітності по МСФЗ за 2013 рік застосовуються МСФЗ, які діятимуть на 31.12.2013 р., з урахуванням виключень, визначених в МСФЗ 1;

4) перша фінансова звітність і консолідована фінансова звітність, складена по МСФЗ, за 2013 рік повинні містити інформацію у балансі за станом на 01.01.2012 р., 31.12.2012 р., 31.12.2013 р., і звітах про фінансові результати, звіти про рух грошових коштів, звітах про зміни у власному капіталі за 2012 і 2013 роки, відповідні примітки, в т. ч. порівняльну інформацію.

IFRS 1 не застосовується, якщо компанія:

– припиняє представляти фінансову звітність відповідно до національних вимог (якщо раніше представляла її), а також другий комплект фінансової звітності, що містить чітку і беззастережну заяву про відповідність МСФЗ;

– у попередньому році представила фінансову звітність відповідно до національних вимог і фінансову звітність, що містить чітку і беззастережну заяву про відповідність МСФЗ;

– у попередньому році представила фінансову звітність, що містить чітку і беззастережну заяву про відповідність МСФЗ, навіть якщо аудитори підготували свій звіт на цій фінансовій звітності з обмовками.

Згідно п. 21 МСФЗ 1 для відповідності МСБУ 1 «Представлення фінансових звітів» перші фінансові звіти суб'єкта господарювання по МСФЗ містять принаймні:

– три звіти про фінансовий стан

– два звіти про сукупні доходи і збитки

– два окремі звіти про доходи і збитки (якщо їх представляють)

– два звіти про рух грошових коштів і звіти про зміни у власному капіталі

– відповідні примітки, включаючи порівняльну інформацію.

Підприємство зобов'язане використати єдину облікову політику при підготовці як початкового звіту про фінансове положення по МСФЗ, так і усіх

подальших. Облікова політика підприємства повинна відповідати усім МСФЗ, діючим на кінець першого звітного періоду, по якому підприємство складає звітність по МСФЗ.

У початковому звіті про фінансове положення по МСФЗ (IFRS) підприємство наслідуює:

- визнати усі активи і зобов'язання, визнання яких потрібно по МСФЗ;
- не визнавати статті в якості активів або зобов'язань, якщо МСФЗ не дозволяють таке визнання;
- перекласифікувати статті, визнані підприємством згідно з попередніми П(С)БО як один вид активів, зобов'язань або компонентів капіталу, але що є іншим видом активів, зобов'язань або компонентів капіталу згідно МСФЗ;
- застосовувати МСФЗ при оцінці усіх визнаних активів і зобов'язань.

2.3 Представлення фінансової звітності (IAS 1)

IAS 1 встановлює вимоги за уявленням фінансової звітності, містить вказівки про її склад, а також визначає мінімальні вимоги до змісту звітності.

Фінансова звітність – це структуроване уявлення інформації про фінансове положення і фінансові результати діяльності організації. Сенс представлення фінансової звітності полягає в розкритті інформації про фінансове положення, фінансові результати і рух грошових коштів, яка може виявитися корисною для широкого кола осіб.

У фінансовій звітності також відбиваються результати діяльності керівництва по управлінню ресурсами організації. Для вирішення вказаного завдання в ній вказується наступна інформація про організацію:

- активи;
- зобов'язання;
- власний капітал;
- доходи і витрати, включаючи прибутки і збитки;
- внески і виплати власникам;
- грошові потоки.

Разом з інформацією, приведеною в примітках до звітності, вказані відомості допомагають прогнозувати рух грошових коштів організації, визначати терміни виникнення і міру визначеності грошових потоків.

Повний перелік фінансової звітності включає:

- 1) звіт про фінансове положення (бухгалтерський баланс) за станом на кінець періоду;
- 2) звіт про сукупний прибуток за період (звіт про прибутки і збитки);
- 3) звіт про зміни у власному капіталі за період;
- 4) звіт про рух грошових коштів за період;
- 5) примітки, в яких викладені основні положення облікової політики, а також дані додаткові пояснення;
- 6) звіт про фінансове положення за станом на початок самого раннього порівняльного періоду, коли підприємство або почало застосовувати облікову політику ретроспективно, або підготувало новий ретроспективний звіт по статтях своєї фінансової звітності, або пере класифікувати статті у своїй фінансовій звітності.

Разом з назвами звітів, вживаних в IAS 1, можна використати і інші назви.

Окрім фінансової звітності багато організацій представляють *фінансовий огляд*, в якому дається характеристика основних фінансових результатів діяльності організації, її фінансового положення, а також чинників невизначеності, які доводиться брати до уваги при формуванні звітності. Такий звіт може містити огляд:

- основних чинників, що визначають фінансові результати (у тому числі зміна умов господарювання і їх наслідків), а також інвестиційної і дивідендної політики, спрямованої на підтримку досягнутого рівня і подальше підвищення ефективності роботи;
- джерел фінансування і співвідношення власних і притягнених засобів;
- ресурсів, які не були відбиті в звіті про фінансове положення відповідно до МСФЗ.

2.4 Основні принципи складання звітності по МСФЗ

Достовірність і відповідність МСФЗ. Фінансова звітність повинна давати достовірне уявлення про фінансове положення, фінансові результати і рух грошових коштів організації. Достовірне представлення вимагає правдивого опису впливу господарських операцій на активи, зобов'язання, доходи і витрати відповідно до визначень (і критеріями визнання). Передбачається, що

достовірне представлення фінансової звітності забезпечується при дотриманні вимог МСФЗ (з урахуванням розкриття додаткової інформації, якщо це необхідно). Фінансова звітність, складена відповідно до МСФЗ, повинна містити чітку і однозначну вказівку на таку відповідність. Якщо в ній не дотримуються вимоги усіх застосовних МСФЗ, вона не може вважатися відповідною МСФЗ.

Достовірність звітності також припускає, що:

- облікова політика підприємства відповідає принципам МСФЗ (IAS) 8 «Облікова політика, зміни в облікових оцінках і помилки»;
- інформація, у тому числі про облікову політику, яка відбивається в звітності, доречна, надійна, порівнянна і доступна для розуміння;
- додаткові відомості розкриваються в звітності в тих випадках, коли виконання певних вимог МСФЗ виявляється недостатньо для того, щоб користувачі могли зрозуміти вплив конкретної операції на фінансове положення і фінансові результати діяльності організації.

Невідповідність облікової політики МСФЗ не може бути компенсована ні розкриттям інформації про неї, ні додатковими роз'ясненнями в примітках або інших матеріалах.

Принцип безперервності діяльності. При складанні фінансової звітності на основі цього принципу керівництво повинне оцінити здатність організації продовжувати свою діяльність. Фінансова звітність повинна складатися виходячи з принципу безперервності діяльності, за винятком випадків, коли керівництво має намір або ліквідовувати організацію, або істотно скоротити її об'єми, або не має реальної можливості уникнути цього.

Якщо реалізація принципу безперервності ставиться під сумнів, інформація про невизначеність положення організації має бути розкрита в звітності.

Інформація про те, що фінансова звітність складена на основі принципу безперервності, має бути розкрита в ній разом з роз'ясненням підстав, використовуваних для її складання, а також причин, що пояснюють, чому діяльність організації не може розглядатися як безперервна.

При оцінці безперервності діяльності керівництво враховує усю наявну інформацію про події, які можуть статися з компанією в течію як мінімум 12 місяців з дати закінчення звітного періоду.

Метод нарахувань. Організація повинна складати фінансову звітність (за винятком звіту про рух грошових коштів) з використанням методу нарахувань. Метод нарахувань припускає, що об'єкти відбиваються в звітності в якості активів, зобов'язань, капіталу, доходів і витрат (елементів фінансової звітності), якщо вони відповідають визначенням (і критеріям визнання) вказаних елементів.

Істотність і агрегація. У фінансовій звітності кожен істотний клас аналогічних об'єктів слід представляти окремо. Об'єкти аналогічного характеру (чи призначення) представляються окремо, за винятком несуттєвих випадків.

Фінансова звітність формується на основі обробки великої кількості фактів господарської діяльності, які групуються в класи за характером або функціональному призначенню. На завершальній стадії угруповання і класифікації звітної інформації видаються агреговані і структуровані дані, що формують статті бухгалтерського балансу у фінансовій звітності.

Якщо стаття несуттєва, її об'єднують з іншими статтями вищезгаданих звітів або представляють в примітках. Будь-який об'єкт, який не є досить істотним для окремого представлення у вищезгаданих звітах, може виявитися таким, що заслуговує на увагу для того, щоб розповісти про нього окремо в примітках. Якщо інформація несуттєва, то розповідати про неї не обов'язково.

Взаємозалік статей звітності. Активи і зобов'язання, а також доходи і витрати не повинні зачитуватися один проти одного за винятком випадків, коли взаємозалік потрібно (чи дозволяється) МСФЗ.

Таким чином, активи і зобов'язання, доходи і витрати відбиваються в звітності окремо. Взаємозалік статей звітності про сукупний прибуток або звіту про фінансове положення (за винятком випадків, коли в нім відбивається суть операції) звужить можливості аналізу досконалих операцій і прогнозування руху грошових коштів.

Розрахунок вартості активів шляхом віднімання резерву (наприклад, під знецінення запасів або по сумнівних боргах) не є взаємозаліком статей активу і зобов'язань.

Порівняльна інформація. Підприємство, що розкриває порівнянну інформацію, повинне представити мінімум два звіти про фінансове положення і відповідні примітки. Якщо ж воно застосовує облікову політику ретроспективно, представляє ретроспективний перегляд позицій у своїй

фінансовій звітності, видається мінімум три звіти про фінансове положення і відповідні примітки.

Підприємство уявляє звіти про фінансове положення за станом на:

- 1) кінець поточного періоду;
- 2) кінець попереднього періоду (співпадаючий з початком поточного періоду);
- 3) початок самого раннього порівняльного періоду.

Ідентифікація фінансової звітності. Якщо фінансова звітність представляється в одному документі з іншою інформацією, вона має бути чітко відособлена. Крім того, користувачам звітності слід залишити можливість розмежовувати інформацію, що відповідає вимогам МСФО, від іншої інформації. Кожен компонент фінансової звітності повинен чітко ідентифікуватися. Крім того, в цілях формування адекватного розуміння звітних даних необхідно наочно представляти (і при необхідності повторювати) наступну інформацію:

- найменування організації, що склала фінансову звітність, а також усі зміни, що сталися з кінця попереднього звітного періоду;
- вказівка на характер звітності – окрема або консолідована;
- дату закінчення звітного періоду або період, який відбитий у фінансовій звітності, залежно від того, що прийнятніше для цього компонента фінансової звітності;
- валюту звітності;
- міра округлення показників фінансової звітності.

Ця інформація зазвичай вказується на титульному аркуші звітності і повторюється в скорочених назвах граф на подальших сторінках. Для вибору найкращого формату подання інформації потрібна консультація професіонала.

При представленні фінансової звітності в електронній формі розбиття на окремі сторінки використовується не завжди. У такому разі для забезпечення належного розуміння інформації вищезгадані відомості наводяться в заголовках.

Іноді фінансова звітність стає більш наочнішою, якщо її показники представлені в тисячах (чи мільйонах) одиниць відповідної валюти. Це допустимо, якщо одночасно наводяться зведення про міру округлення, а істотна інформація не упускається.

Періодичність складання звітності. Фінансова звітність повинна представлятися як мінімум один раз в рік. При зміні дати закінчення звітного періоду, а також у разі представлення щорічної фінансової звітності за триваліший або коротший період, ніж один рік, організація зобов'язана розкрити наступну інформацію (на додаток до охоплюваного періоду) :

- причини використання тривалішого або коротшого періоду;
- вказівка на той факт, що порівняльна інформація у фінансовій звітності не є повністю порівнянною.

Звіт про фінансове положення

Об'єкти, що представляються безпосередньо в звіті про фінансове положення, мають бути класифіковані як оборотні і необоротні активи, короткострокові і довгострокові зобов'язання, за винятком випадків, коли структура звіту на основі ліквідності доречніша. За ситуації, коли застосовується це виключення, усі активи і зобов'язання повинні представлятися в порядку їх ліквідності.

Безпосередньо у складі звіту про фінансове положення мають бути представлені як мінімум наступні статті:

- основні засоби;
- інвестиційна нерухомість;
- нематеріальні активи;
- фінансові активи;
- інвестиції, відбиті по методу пайової участі;
- біологічні активи;
- запаси;
- торгова і інша дебіторська заборгованість;
- грошові кошти і еквівалентні грошових коштів;
- активи, класифіковані як утримувані для продажу, і активи, включені в групу вибуття, класифіковані як утримувані для продажу;
- торгова і інша кредиторська заборгованість;
- резерви;
- фінансові зобов'язання;
- зобов'язання і активи по поточних податках (у відповідності МСФЗ (IAS) 12 «Податків на прибуток»);

- активи і зобов'язання по відкладених податках (відповідно до МСФЗ (IAS) 12;

- зобов'язання, включені в групу вибуття, класифіковані як призначені для продажу, відповідно до МСФЗ (IFRS) 5;

- доля меншості, представлена в капіталі;

- акціонерний капітал, випущений компанією, а також фонди (резервний капітал), що належать власникам материнської компанії.

Додаткові статті, розділи і проміжні підсумки повинні вводитися безпосередньо до складу звіту про фінансове положення у тому випадку, коли їх представлення сприяє кращому розумінню фінансового положення організації.

Професійне судження про доцільність введення додаткових статей будується на основі аналізу:

- характеру і ліквідності активів;

- функціонального призначення активів;

- величини, характеру і термінів виконання зобов'язань.

Використання різних методів оцінки для різних класів активів припускає, що їх характер (чи функція) розрізняються і, відповідно, їх слід представляти як окремі статті.

Звіт про сукупний прибуток

Підприємство повинне врахувати усі позиції прибутків і збитків, визнаних за період або в одному звіті про сукупний прибуток або в двох звітах :

- 1) звіті, що відбиває компоненти прибутку або збитку (окремий звіт про прибутки і збитки);

- 2) звіті, який розпочинається з прибутку і збитків, і що відбиває компоненти іншого сукупного прибутку (звіт про сукупний прибуток).

У звіті про сукупний прибуток мають бути представлені як мінімум наступні статті:

- виручка;

- витрати на фінансування;

- доля прибутку асоційованих компаній і спільних підприємств, визначена на основі пайового методу;

- витрати по податках;

- єдина сума, що включає :

- прибуток або збиток після вирахування податків від припиненої діяльності;

- прибуток (збиток) після вирахування податків, визнана за справедливою вартістю за вирахуванням витрат на продаж або по вибуттю активів або груп вибуття, що входять до складу припиненої діяльності;

- прибуток або збиток;

- кожен компонент іншого сукупного доходу, що класифікується за характером операцій;

- доля іншого сукупного прибутку асоційованих компаній і спільних підприємств, врахована по методу пайової участі;

- загальний сукупний прибуток.

Для наочності компоненти фінансового результату, які можуть розрізнятися по частоті, доходності і прогнозованості, діляться на підкласи. Аналітична класифікація представляється в одному з двох форматів.

Перший формат передбачає класифікацію витрат на основі їх характеру. Витрати в звіті про прибутки і збитки групуються залежно від їх природи (наприклад, витрати на амортизацію, придбання матеріалів, транспортування, винагорода працівникам або на рекламу) і не структуруються по функціональному призначенню усередині організації.

Розподіляти витрати по функціональному призначенню не обов'язково.

Приклад класифікації на основі характеру витрат наведений в таблиці 1.4.

Таблиця 1.4 – Класифікація витрат на основі їх характеру

Виручка	X
Інші доходи	X
Зміна запасів готової продукції і незавершеного виробництва	X
Сировина і витратні матеріали	X
Витрати на оплату праці	X
Амортизаційні витрати	X
Інші витрати	X
Сукупні витрати	(X)
Прибуток до оподаткування	X

Другий формат передбачає класифікацію витрат за функціональним призначенням або на основі собівартості. При цьому витрати діляться на власне собівартість, витрати на збут (комерційні) і адміністративні (управлінські) витрати.

Інформацію про собівартість продажів розкривають окремо від інших витрат. Цей метод дозволяє представити користувачам більше узагальнену інформацію, ніж метод класифікації витрат на основі їх характеру, проте структуризація витрат по функціональному призначенню може зажадати довільного розподілу витрат і професійного судження.

Приклад класифікації витрат по функціональному призначенню наведений в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Класифікація витрат за функціональним призначенням

Виручка	X
Собівартість продажів	(X)
Валовий прибуток	X
Інші доходи	X
Комерційні витрати	(X)
Управлінські витрати	(X)
Інші витрати	(X)
Прибуток до оподаткування	X

Організації, що класифікують витрати по функціях, зобов'язані розкривати додаткову інформацію про характер витрат, включаючи витрати на амортизацію і оплату праці працівникам.

Вибір формату представлення залежить від історичних і галузевих чинників, а також характеру діяльності організації. Обидва формати дозволяють продемонструвати витрати, які прямо або побічно змінюються залежно від об'єму продажів (чи виробництва).

Найбільш прийнятний формат представлення вибирає керівництво організації. Якщо відомості про характер витрат корисні для прогнозування руху грошових коштів, то при використанні класифікації витрат по функціональному призначенню знадобиться додаткове розкриття інформації.

Звіт про зміни у власному капіталі

Організація зобов'язана уявляти звіт про зміни у власному капіталі, відбиваючи в звіті:

– загальний сукупний прибуток за період, окремо вказуючи підсумкові суми, відношені на власників материнського підприємства і на неконтролюючі долі;

- по кожному компоненту капіталу – вплив ретроспективного застосування або ретроспективного виправлення показників звітності, визнаних відповідно до МСФЗ (IAS) 8;

- по кожному компоненту капіталу – вивіряння між балансовою вартістю на початок і кінець періоду, окремо розкриваючи кожну зміну.

Або у звіті про зміни капіталу, або в примітках підприємство також повинне представити суму дивідендів, визнаних як розподіл власникам впродовж періоду.

Звіт про рух грошових коштів

Звіт про рух грошових коштів дозволяє оцінити здатність організації генерувати грошові кошти і оцінити її потреби в грошових коштах. Вимоги за уявленням інформації про рух грошових коштів і розкриттям відповідної інформації встановлені МСФЗ (IAS) 7.

Відображення інформації в примітках

Примітки повинні:

- уявляти інформацію про основи складання фінансової звітності і про специфіку облікової політики;
- розкривати інформацію, потрібну по МСФЗ, яка не представляється безпосередньо у фінансовій звітності;
- представляти додаткову інформацію для правильного розуміння фінансової звітності.

Примітки повинні представлятися впорядковано. Кожна стаття звіту про фінансове положення, звіту про сукупний прибуток, звіту про зміни капіталу або звіту про рух грошових коштів має бути забезпечена перехресним посиланням на відповідну інформацію в примітках.

У примітках слід розкрити облікову політику підприємства, а також привести відомості:

- розмірі дивідендів, оголошених до затвердження фінансової звітності, але не відбитих в якості прибутку звітного періоду, розподіленого між власниками капіталу, а також відповідний розмір дивідендів з розрахунку на акцію;
- величині неврахованих кумулятивних дивідендів на привілейовані акції.

ТЕМА 3 ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ФІНАНСОВОГО ТА ПОДАТКОВОГО ОБЛІКУ АКЦІЙ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

План

3.1 Природа акцій як різновиду цінних паперів

3.2 Загальні принципи бухгалтерського обліку акцій.

3.1 Природа акцій як різновиду цінних паперів

Основним нормативним документом, що регулює порядок емісії та руху акцій як різновиду цінних паперів є Закон України «Про цінні папери і фондовий ринок».

Згідно з ним *акція* – це іменний цінний папір, що засвідчує майнові права її власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, включаючи право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів і право на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права (до немайнових прав можна віднести, наприклад, право акціонера отримувати інформацію, що стосується діяльності акціонерних товариств, або переважне право на придбання додаткового випуску акцій), передбачені Цивільним кодексом України і законом, регулюючим питання створення, діяльності і припинення акціонерних суспільств.

Згідно з ЗУ «Про цінні папери» характерними рисами акцій є:

а) Акції повинні бути тільки іменними;

б) Акції можуть випускатися в документарній (паперовою) або в бездокументарній формі (у вигляді облікового електронного запису).

При документарній формі випуску акцій акціонерам повинні видаватися сертифікат акції – документ, що засвідчує право власності на цю акцію.

При бездокументарній формі випуску акцій – акціонерне товариство зобов'язане оформити глобальний сертифікат випуску акцій і депонувати його в депозитарії;

в) Акції повинні мати номінальну вартість, встановлену в національній валюті, але не нижче за одну копійку;

г) Акції можуть бути простими і привілейованими.

Привілейовані акції надають їх власникам переважні в порівнянні з власниками простих акцій права на отримання частини прибутку АТ у вигляді дивідендів і на отримання частини майна АТ у разі його ліквідації, а також можуть надавати права на участь в управлінні АТ, але тільки у випадках, передбачених статутом.

д) Власником акції (акціонером) може бути будь-яка юридична особа (підприємство, установа або організація) або фізична особа, незалежно від того, чи є воно резидентом України чи ні.

Придбання акції на етапі емісії означає, що інвестор бере участь у формуванні статутного капіталу (фонду) акціонерного товариства.

Внеском в статутний капітал можуть бути гроші (у національній або іноземній валюті), цінні папери, інше майно (нерухомість, устаткування, матеріали), майнові або інші відчужувані права, що мають грошову оцінку. Активи, які вносяться до статутного капіталу (фонд), повинні бути оцінені (або на умовах, визначених загальними зборами акціонерів, або незалежним суб'єктом оцінної діяльності, який отримав сертифікат оцінної діяльності).

Після того, як проведена державна реєстрація акціонерного товариства, яка неможлива без звіту про проведення підписки на акції, засвідченого ДКЦПФР майно і немайнові права переходять у власність акціонерного товариства.

У акціонера залишаються у власності тільки акції, що засвідчують його майнові і немайнові права відносно акціонерного товариства, яке емітувало ці акції (права по цінному паперу). З акціями, що належать йому, акціонер має право робити все, що не заборонене законодавством (продати, обміняти, подарувати, заповідати і т.п.). Всі ці операції відбуваються на вторинному ринку цінних паперів.

Частка кожного акціонера в статутному капіталі (фонді) акціонерного товариства залежно від кількості акцій, що належать йому. Проте частка може бути змінена у разі проведення додаткової емісії акцій акціонерного товариства, яка проводиться в цілях введення нового акціонера або залучення додаткових коштів.

З метою ведення податкового і бухгалтерського обліку операцій з акціями (емісія, звернення і ліквідація) важливими є наступні моменти:

1. Акція \neg інструмент власності і вона відноситься до пайових цінних паперів.

2. Номінальна вартість кожної акції дорівнює вартості частки в статутному капіталі АТ.

2.1 Номінальна вартість акції не співпадає з її реальною вартістю і не впливає на суму отримуваних дивідендів і розмір вартості майна, яке може отримати акціонер при ліквідації акціонерного товариства. Розмір таких видів доходу залежить тільки від розміру частки (у процентному вираженні) статутного капіталу, яка відповідає загальній номінальній вартості акцій, що належать акціонеру.

2.2 Номінальна вартість є основою для розрахунку:

- *емісійної ціни* \neg ціни, за якою акції продаються на первинному ринку (на етапі емісії). Вона не може бути нижче за номінальну вартість, а різниця між емісійною ціною акції і її номінальною вартістю відображається емітентом як емісійний дохід (рахунок 421 «Емісійний дохід»);

- *курсової (ринковою) ціни* \neg ціни, за якою акція, продається і купується на вторинному ринку цінних паперів. Вона може бути як вище, та і нижче за номінальну вартість і залежить від різних чинників (наприклад, від прибутковості такого паперу);

- *балансової вартості* \neg вартості чистих активів (величина власного капіталу) емітента, що доводиться на одну просту акцію;

- *ліквідаційної вартості* \neg вартості майна, яка доводиться на одну просту акцію при ліквідації акціонерного товариства.

3. По акції акціонер отримує доходи у вигляді:

- дивідендів;

- доходів від відшкодування збитків акціонера при реорганізації акціонерного товариства;

- доходів від продажу акцій на вторинному ринку цінних паперів (якщо ціна покупки акції була нижча, ніж ціна продажу, акціонер отримує прибуток, якщо навпаки \neg зазнає збитки);

- доходів від отримання у власність грошових коштів (іншого майна), що залишилися після ліквідації акціонерного товариства, що доводиться на акцію.

(якщо сума грошових коштів (вартість майна) перевищує ціну покупки акції, акціонер отримує прибуток, якщо навпаки – зазнає збитки).

4. Акціонер може мати у власності різну кількість акцій одного емітента (пакет акцій). Облік у акціонера залежить від того, якою часткою статутного капіталу (фонду) емітента володіє.

3.2 Загальні принципи бухгалтерського обліку акцій

1) У бухгалтерському обліку акціонера акції визнаються фінансовими інвестиціями. Порядок обліку фінансових інвестицій і розкриття інформації про них у фінансовій звітності регламентують П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції» і П(С)БО 13 «Фінансові інструменти».

При оприбутковуванні акцій на баланс акціонер залежно від частки в статутному капіталі емітента та мети їх подальшого використання відповідно до Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затвердженої наказом Мінфіну України від 30.11.99 р. № 291 (далі – Інструкція № 291) може використовувати:

Рахунок 14 «Фінансові інвестиції»:

– субрахунок 14–1 «Інвестиції зв'язаним сторонам по методу обліку участі в капіталі»;

– субрахунок 14–2 «Інших інвестиції зв'язаним сторонам»;

– субрахунок 14–3 «Інвестиції незв'язаним сторонам»;

Рахунок 35 «Поточні фінансові інвестиції»:

– субрахунок 35–2 «Інших поточних фінансових інвестиції».

У випадку якщо акціонер придбав акції для подальшого перепродажу він відображає їх на субрахунку 352 «Інших поточних фінансових інвестиції», який використовується для відображення вартості фінансових інвестицій, що утримуються на підприємстві менше року і які є такими, що вільно продаються на ринку цінних паперів.

При відображенні акцій на рахунку 14 «Фінансові інвестиції» необхідно враховувати статус акціонерного товариства – емітента по відношенню до інвестора:

Асоційованим є підприємство, на якому інвестор має істотний вплив і яке не є дочірнім або спільним підприємством інвестора (п. 4 П(С)БО 12

«Фінансові інвестиції»). Основним критерієм визнання об'єкту інвестування асоційованим підприємством є частка в статутному капіталі: більше 20 % і менше 50 %.

Інші критерії (п. 3 П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції»):

- ┐ представництво в раді директорів або аналогічному керівному органі підприємства;
- ┐ участь в ухваленні рішень;
- ┐ взаємообмін управлінським персоналом;
- ┐ забезпечення підприємства необхідною техніко-економічною інформацією.

Дочірнім вважається підприємство, що знаходиться під контролем материнського (п.4 П(С) БУ 19 «Об'єднання підприємств»). Основна ознака контролю: розмір частки від 50 % плюс одна акція до 100% статутного капіталу. При чому при розрахунку розміру частки враховується як пряме так і опосередковане володіння.

Іншими ознаками контролю можуть бути:

- ┐ майно дочірнього підприємства або його значна частина прямо або опосередковано є власністю материнського підприємства або належить материнському підприємству на інших правових підставах;
- ┐ керівник виконавчого органу дочірнього підприємства або велика частина членів виконавчого органу такого підприємства делеговані материнським підприємством;
- ┐ підписані договори, що надають можливість визначати умови господарської діяльності дочірнього підприємства; давати вказівки, обов'язкові до виконання, або виконувати функції органу управління підприємства (договори спільної діяльності, користування майном, ліцензійні, лізингові, інвестиційні, кредитові і т.п.)
- ┐ керівники материнського підприємства (голова правління і його заступники; голова наглядової ради і його заступники) посідають аналогічні посади в дочірніх підприємствах;
- ┐ більше половини складу членів наглядової ради або членів правління материнського підприємства, посідають аналогічні посади в дочірніх підприємствах.

Під *спільним підприємством* в П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції» розуміється спільна діяльність із створенням юридичної особи. На сьогодні в Україні згідно з Цивільним кодексом такий вид підприємств відсутній.

Визнання акціонером об'єкту інвестування як асоційованого або дочірнього підприємства вимагає відображення придбаних акцій на субрахунку 14–1 «Інвестиції зв'язаним сторонам по методу обліку участі в капіталі».

Якщо об'єкт інвестування визнається дочірнім підприємством акціонера, у останнього виникає також обов'язок по консолідації своєї фінансової звітності із звітністю емітента акцій.

Консолідована фінансова звітність – це фінансова звітність, що відображає фінансовий стан, результати діяльності і рух грошових коштів юридичної особи і його дочірніх підприємств як єдиної економічної одиниці.

Порядок складання консолідованої фінансової звітності встановлений П(С)БО 20 «Консолідована фінансова звітність».

Консолідація фінансової звітності здійснюється акціонером на дату балансу, тобто: за наслідками 1 кварталу, півріччя, 9 місяців та року. За наслідками року подаються усі 5 або 6 форм фінансової звітності¹.

Коли об'єкт інвестування по відношенню до акціонера не може бути визнаний дочірнім або асоційованим підприємством придбані акцій відображаються у акціонера за допомогою наступних методів:

- за справедливою вартістю фінансової інвестиції;
- за собівартістю фінансовій інвестиції з урахуванням зменшення її корисності.

Оцінка акцій на дату балансу за справедливою вартістю проводиться в тому разі якщо існує активний ринок, тобто

- такі акції продаються і купуються на цьому ринку;
- у будь-який час можна знайти зацікавлених продавців і покупців;
- інформація про ринкові ціни є загальнодоступною.

Визначення справедливої ціни фінансових інвестицій на дату балансу здійснюється з використанням наступної формули.

¹ Підприємства подають фінансову звітність: баланс (форма № 1), звіт про фінансові результати (форма № 2); звіт про рух грошових коштів (форма № 3), звіт про власний капітал (форма № 4), примітки до фінансової звітності (форма № 5), додаток до приміток до фінансової звітності (форма № 6). Остання форма подається тільки акціонерними товариствами які мають різні види сегментів.

$$\begin{array}{ccccc} \text{Справедлива} & & \text{Балансова} & & \text{Сума дооцінки (зниження} \\ \text{вартість} & & \text{вартість} & & \text{ціни) фінансової інвестиції у} \\ \text{фінансової} & = & \text{фінансової} & + / - & \text{зв'язку із зміною ринковій} \\ \text{інвестиції} & & \text{інвестиції} & & \text{вартості інвестиції} \end{array}$$

$$\begin{array}{ccccc} \text{Сума дооцінки (зниження} & & & & \text{Балансова} \\ \text{ціни) фінансової} & & & & \text{вартість} \\ \text{інвестиції у зв'язку із} & = & \text{Ринкова вартість} & - & \text{фінансової} \\ \text{зміною ринковій вартості} & & \text{фінансової інвестиції} & & \text{інвестиції} \\ \text{інвестиції} & & & & \end{array}$$

У випадку якщо справедлива вартість фінансової інвестиції більше її балансової вартості, то сума такого перевищення відображається в бухгалтерському обліку на рахунку 74 «Інші доходи» (субрахунок 74–6 «Інші доходи від звичайної діяльності»).

Якщо балансова вартість фінансової інвестиції більше її справедливої вартості, то сума такого перевищення згідно з Інструкцією № 291 відображається на рахунку 94 «Інші витрати» (субрахунок 940 «Витрати від первісного визнання та від зміни вартості активів, які облікуються за справедливою вартістю»).

Оцінка акцій за їх собівартістю з урахуванням зменшення корисності проводиться якщо їх справедливу вартість на дату балансу визначити неможливо.

$$\begin{array}{ccccc} \text{Балансова вартість} & & \text{Собівартість} & & \text{Величина зменшення} \\ \text{фінансової інвестиції} & = & \text{фінансової} & - & \text{корисності фінансової} \\ & & \text{інвестиції} & & \text{інвестиції} \end{array}$$

Зменшення корисності – це втрата економічної вигоди в сумі перевищення залишкової вартості активу над сумою очікуваного відшкодування.

Сума очікуваного відшкодування – найбільша з двох оцінок: чиста вартість реалізації або справжня вартість майбутніх чистих грошових надходжень від використання необоротного активу, включаючи його ліквідаційну вартість.

Величина зменшення корисності фінансової інвестиції	Балансова вартість фінансової інвестиції	–	Чиста вартість реалізації фінансової інвестиції
		або	
=	Балансова вартість фінансової інвестиції	–	Справжня вартість майбутніх чистих грошових надходжень від використання фінансової інвестиції

Чиста вартість реалізації – це справедлива вартість активу за вирахуванням очікуваних витрат на його реалізацію.

Чиста вартість реалізації фінансової інвестиції визначається на підставі існуючої інформації:

- про суму грошових коштів, яку може отримати підприємство на дату балансу за такий актив в результаті здійснення операцій між обізнаними, зацікавленими і незалежними сторонами за вирахуванням витрат, пов'язаних з реалізацією такого активу;

- про результати останніх операцій з подібними активами в межах однієї галузі промисловості.

При визначенні чистої вартості реалізації акцій не враховується дохід, який може отримати підприємство в результаті вимушеного продажу фінансової інвестиції.

Справжня вартість майбутніх грошових надходжень від використання фінансової інвестиції – це майбутня вартість фінансових інвестицій, які здійснюються в даний час, з урахуванням доходу, який отримає підприємство в результаті їх безперервного використання.

Основою для визначення справжньої вартості майбутніх грошових надходжень від використання фінансової інвестиції є:

- обґрунтовані припущення про терміни безперервного використання (зміст) фінансової інвестиції;

- ставка дисконту до оподаткування, яка відображає поточні ринкові оцінки вартості грошових коштів в часі і ризику, характерні для фінансової інвестиції (зменшення її корисності, ліквідація або реструктуризація об'єкту інвестування і т.д.);

– останні фінансові бюджети (плани, прогнози) діяльності об'єкту інвестування, затверджені керівником, на наступний звітний період (рік).

Визначення майбутньої вартості фінансової інвестиції здійснюється з використанням формули.

$$\begin{array}{l} \text{Майбутня вартість} \\ \text{фінансової інвестиції} \\ \text{через } n \text{ років} \end{array} = \begin{array}{l} \text{Собівартість} \\ \text{фінансової} \\ \text{інвестиції} \end{array} \times (1 + \text{ставка дисконту})^n$$

де, n – число років, протягом яких передбачається безперервне використання фінансової інвестиції.

Якщо неможливо визначити ставку дисконту для фінансової інвестиції, підприємство може використовувати:

– середньозважену вартість власного капіталу об'єкту інвестування, розраховану з використанням методу «Модель ціноутворення на капітальні активи»;

– ставку додаткових позик підприємства;

– інші ринкові ставки позик.

Витрати від зменшення корисності фінансових інвестицій відображаються на субрахунку 97–2 «Втрати від зменшення активів» з одночасним зменшенням балансової вартості фінансових інвестицій.

Якщо причини зменшення корисності фінансової інвестиції перестали існувати, то сума відновлення корисності, відповідно до Інструкції № 291 відображається на рахунку 74 «Інші доходи» (субрахунок 74–2 «Дохід від відновлення корисності») з одночасним збільшенням балансової вартості таких акцій.

2) Отримання дивідендів по акціях також відображається в бухгалтерському обліку залежно від того, як ведеться переоцінка балансової вартості фінансової інвестиції на дату балансу:

– якщо фінансова інвестиція оцінюється по методу участі в капіталі, то нарахування дивідендів, що підлягають отриманню не приводить до збільшення доходу, а сума нарахованих дивідендів зменшує балансову вартість акцій (п. 12 П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції»);

– якщо фінансова інвестиція оцінюється за справедливою вартістю (або з урахуванням зменшення корисності), сума нарахованих дивідендів збільшує фінансовий дохід інвестора (крім випадків, коли такі надходження не відповідають критеріям визнання доходу) (п. 7 П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції»).

3) Реінвестиція дивідендів відображається в обліку інвестора записом, що відображає списання заборгованості акціонерного товариства по виплаті дивідендів з одночасним збільшенням балансової вартості фінансової інвестиції.

4) При ліквідації акціонерного товариства балансова вартість таких фінансових інвестицій в акції, емітовані товариством списується з балансу.

Погашення фінансової інвестиції в сумі її балансової вартості (така ситуація характерна для фінансових інвестицій, що оцінюються за методом участі в капіталі) не приведе до збільшення доходів або витрат.

При перевищенні отримуваної суми грошових коштів над балансовою вартістю фінансової інвестиції слід збільшити інші доходи (рахунку 74 «Інші доходи» (субрахунок 74–6 «Інші доходи від звичайної діяльності»). Якщо виникне зворотна ситуація – збільшуються інші витрати (рахунок 97 субрахунок 97–6 «Списання необоротних активів»).

Облік додаткової емісії акцій

Для поліпшення фінансового положення акціонерні товариства іноді притягають поворотну фінансову допомогу або кредит.

При формуванні статутного фонду акціонерні товариства шляхом придбання акцій засновники (акціонери) вносять свої активи в обмін на ці акції. Акціонерні товариства ведуть аналітичний облік по кожному виду випущених акцій і кожному акціонерові. Статутний фонд акціонерного товариства повинен дорівнювати сумарній номінальній вартості випущених акцій і завчасно бути розділеним на відповідну їх кількість.

Вкладом в статутний капітал господарського суспільства можуть бути гроші, цінні папери, інші речі або майнові або інші відчужувані права, що мають грошову оцінку, якщо інше не встановлене законом (ч. 1 ст. 13 Закону про господарські товариства).

Грошова оцінка вкладу учасника господарського суспільства проводиться з відома учасників суспільства, а у випадках, встановлених законом, вона підлягає незалежній експертній перевірці (ч. 2 ст. 13 Закону про хозобществах). Саме у випадку з акціонерні товариства ціна майна, яке вноситься засновниками в рахунок оплати акцій суспільства, повинна відповідати ринковій вартості цього майна, визначеної на принципах незалежної оцінки, проведеної відповідно до законодавства про оцінку майна, майнових прав і професійної оцінної діяльності (ч. 2 ст. 11, ст. 8 Закону № 514). Рішення про залучення суб'єкта оцінної діяльності приймається наглядовою радою суспільства (в процесі створення суспільства – зборами засновників або засновником особисто у разі створення акціонерного товариства однією особою). Ті ж особи затверджують і ринкову вартість майна на підставі проведеної незалежної оцінки. Затверджена вартість майна не може відрізнятись більш ніж на 10 відсотків від вартості, визначеної оцінювачем.

Як вказано в п. 10 П(С)БО 7, первинною вартістю основних засобів, внесених в статутний капітал підприємства в обмін на додаткові акції, признається погоджена засновниками (учасниками) підприємства їх справедлива вартість з урахуванням витрат, передбачених п. 8 П(С)БО 7.

Згідно п. 11 П(С)БО 9, первинною вартістю запасів, внесених в статутний капітал підприємства, визнається погоджена засновниками (учасниками) підприємства їх справедлива вартість з урахуванням витрат, передбачених п. 9 П(С)БО 9.

Додаткова емісія акцій акціонерного товариства – це процедура збільшення статутного капіталу шляхом розміщення додаткових акцій існуючої номінальної вартості в порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів і фондового ринку. Як і будь-яка інша зміна розміру статутного капіталу, така додаткова емісія має бути вказана в змінах до статутних документів, а зведення про зміну розміру статутного капіталу мають бути представлені держреєстраторові. Частіше за усе акціонерні товариства збільшують статутний капітал для розширення потужності (фінансових можливостей) підприємства або для розміщення власних акцій на фондовому ринку. Зверніть увагу, що АТ має право збільшувати статутний капітал тільки після реєстрації звітів про результати розміщення усіх попередніх випусків акцій.

Якщо акції з додаткової емісії поширюються тільки серед вже існуючих власників, то акціонери можуть обмінювати на акції ТМЦ, основні засоби, грошові кошти, інші цінні папери тощо. А ось при розміщенні акцій на фондовому ринку за них емітент отримає тільки грошові кошти, адже фондовий ринок припускає обмін ЦБ на гроші.

Вказані вище операції відбиваються на субрахунку 401 «Статутний капітал». По кредиту рахунку 40 відбиваються:

- фактичний розмір статутного фонду, зафіксований в статуті;
- збільшення статутного фонду шляхом додаткової емісії акцій.

Як створення статутного капіталу, так і додаткова емісія акцій відбиваються в обліку проводкою: Д-т 46 «Неоплачений капітал» – К-т 40 на суму зареєстрованого статутного капіталу (заздалегідь слід зареєструвати збільшення статутного капіталу, а вже після цього проводити додаткову емісію акцій).

Відповідно до п. 28 П(С)БО 13, прибуток (чи збиток) від продажу, випуску або анулювання інструментів власного капіталу емітент відбиває збільшенням (зменшенням) додаткового вкладеного капіталу. Для обліку такого доходу (чи збитку) призначений субрахунок 421 «Емісійний дохід». Сума перевищення збитку від продажу, випуску або анулювання випущених інструментів власного капіталу над залишком емісійного доходу відбивається зменшенням нерозподіленого прибутку (субрахунок 443 «Прибуток, використаний в звітному періоді») або збільшенням непокритих збитків (субрахунок 442 «непокриті збитки»).

Проте у бухобліку акції відносяться до інструментів власного капіталу (п. 8 П(С)БО 13), створення яких вимагає певних витрат. Згідно п. 25 П(С)БО 13, витрати на випуск або придбання інструментів власного капіталу відбиваються шляхом зменшення додаткового вкладеного капіталу, а при його відсутності – шляхом зменшення нерозподіленого прибутку (збільшення непокритого збитку). На думку автора, такі витрати також повинні відбиватися по дебету субрахунку 421 (чи 443, 442) і кредиту субрахунку 685 «Розрахунків по інших операціях». Зверніть увагу: у витрати на придбання або випуск інструментів власного капіталу включаються тільки витрати на оплату послуг сторонніх організацій по операціях, результатом яких є збільшення або зменшення величини власного капіталу підприємства.

Приклад 1. Акціонерна компанія провела додаткову емісію акцій на загальну суму 1000000 грн. Частина акцій номінальною вартістю 500000 грн. була передана акціонерові (фізичній особі) в обмін на будівлю вартістю 500000 грн. (без ПДВ). Інші акції номінальною вартістю 500000 грн. було розміщено (реалізовані за гроші) на фондовому ринку, і від їх розміщення отримані 550000 грн. Отже, отриманий емісійний дохід в сумі 50000 грн.

Таблиця 3.1 – Облік додаткової емісії акцій у емітента

№ з/п	Зміст операції	Бухгалтерський облік		Сума, грн.
		Д-т	К-т	
1	Понесені витрати на емісію акцій і їх реєстрацію (у сумі послуг сторонніх організацій)	421	685	3000
2	Сплачені емісійні витрати (послуги сторонніх організацій)	685	311	3000
3	Збільшений статутний фонд шляхом додаткової емісії акцій	46	40	1000000
4	Отримана в якості внеску до статутного фонду будівля	152	46	500000
5	Отримані грошові кошти від розміщення акцій на фондовому ринку	311	685*	550000
6	Відбитий емісійний дохід	685	421	50000
7	Закриті розрахунки по емісії додаткових акцій	685	46	500000
8	Відбиті послуги нотаріуса з реєстрації прав на будівлю	152	631	1000
9	Будівля введена в експлуатацію (500000 + 1000)	103	152	501000

3.3 Особливості податкового обліку наявності і руху акцій

Особи, які не проводять коригування фінансового результату до оподаткування, визначеного у фінансовій звітності відповідно до НП(С)БО або МСФЗ, на різниці, що виникають відповідно до положень розділу III ПКУ, ведуть податковий облік операцій з цінними паперами виключно за бухгалтерськими правилами.

До таких відносяться платники податку, у яких річний дохід від будь-якої діяльності (за вирахуванням посередніх податків), визначений за правилами бухгалтерського обліку за останній річний звітний (податковий) період, не перевищує 20 мільйонів гривень (пп. 134.1.1 ПКУ).

Особи, які проводять коригування фінансового результату, зобов'язані врахувати норми п. 141.2 ПКУ, що передбачають проведення двох видів коригувань.

Коригування 1. На суму фінансового результату (негативного або позитивного) від продажу або іншого відчуження цінних паперів, відбитого у складі фінансового результату до оподаткування податкового (звітного) періоду відповідно до НП(С)БО або МСФЗ.

В цьому випадку фінансовий результат до оподаткування:

- збільшують на суму такого негативного фінансового результату (пп. 141.2.1 ПКУ);
- зменшують на суму такого позитивного фінансового результату (пп. 141.2.2 ПКУ).

За рахунок цього «бухгалтерський» фінансовий результат від операцій продажу цінних паперів виключають з об'єкту оподаткування.

В той же час роблять коригування на суму «податкового» фінансового результату.

З 01.01.2015 р. визначають загальний фінансовий результат від операцій з продажу або іншого відчуження цінних паперів, а саме: загальну суму прибутку або збитку від операцій з продажу або іншого відчуження цінних паперів, з урахуванням суми негативного фінансового результату від таких операцій, не врахованого в попередніх податкових періодах.

При цьому для цілей податкового обліку сам фінансовий результат по кожній операції продажу або іншого відчуження цінних паперів визначається за тими ж правилами, що і у бухгалтерському обліку (пп. 141.2.3 ПКУ).

Відмінності в правилах ведення податкового і бухгалтерського обліку цінних паперів полягають тільки в двох моментах.

Момент 1. Процедура обліку негативного об'єкту оподаткування.

Зокрема, якщо за результатами звітного періоду отриманий:

- негативний загальний фінансовий результат від операцій з продажу або іншого відчуження цінних паперів (загальна сума збитків від операцій з продажу або іншого відчуження цінних паперів, з урахуванням суми негативного фінансового результату від таких операцій, не врахованого в попередніх податкових періодах, перевищує загальну суму прибутків від таких

операцій), сума такого негативного значення загального фінансового результату зменшує загальний фінансовий результат від операцій з продажу або іншого відчуження цінних паперів наступних податкових (звітних) періодів (пп. 141.2.4 ПКУ);

– позитивний загальний фінансовий результат від операцій з продажу або іншого відчуження цінних паперів (загальна сума прибутків від операцій з продажу або іншого відчуження цінних паперів перевищує загальну суму збитків від таких операцій, з урахуванням суми негативного фінансового результату від таких операцій, не врахованого в попередніх податкових періодах), сума позитивного загального фінансового результату від операцій з продажу або іншого відчуження цінних паперів збільшує фінансовий результат до оподаткування податкового (звітного) періоду (пп. 141.2.5 ПКУ).

Момент 2. Порядок відображення сум дооцінки (уцінки) цінних паперів, з якими пов'язано проведення другого коригування фінансового результату.

Коригування 2. На суму уцінки цінних паперів (окрім державних цінних паперів або облігацій місцевих позик), які оцінюються за справедливою вартістю, що відображено у складі фінансового результату до оподаткування податкового (звітного) періоду відповідно до НП(С)БО або МСФЗ, суму раніше проведеної дооцінки таких активів, що перевищує, збільшують фінансовий результат до оподаткування (пп. 141.2.1 ПКУ).

В абз. 3 пп. 141.2.1 ПКУ передбачено тільки збільшення бухгалтерського прибутку на суму уцінки цінних паперів.

Проте очевидно, що в даному випадку треба робити коригування зі знаком «-» і на суму бухгалтерської дооцінки цінних паперів. Очевидно, законодавці не врахували, що дооцінку цінних паперів відображують у складі інших доходів (субрахунок 740 «Доход від зміни вартості фінансових інструментів»), а не додаткового капіталу (п. 8 П(С)БО 12).

Виключення.

Положення п. 141.2 ПКУ (норми про коригування і облік окремого фінансового результату) не поширюються на (пп. 141.2.6 ПКУ) :

1) операції платників податків по розміщенню, погашенню, викупу і подальшому продажу, конвертації цінних паперів власного випуску, а також векселедавців, заставодержателів і інших осіб, які видали неемісійний цінний папір, під час видачі і погашення таких цінних паперів;

2) операції РЕПО, операції по обліку векселів, інші операції з цінними паперами, які відповідно до П(С)БО визнаються кредитними;

3) операції з дериватами.

У таких випадках для цілей оподаткування фінансовий результат визначають виключно на підставі бухгалтерського обліку.

Питання для контролю знань

1. Дайте визначення сутності акції як різновиду цінних паперів.
2. Який взаємозв'язок вартості акцій із статутним капіталом і активами підприємства ?
3. Перерахуйте форми випуску акцій.
4. Назвіть перелік осіб, які можуть бути утримувачами акцій.
5. Охарактеризуйте властивості акцій.
6. Які права акція надає своєму власникові ?
7. Назвіть способи групування акцій.
8. Які документи підтверджують права власності на звичайні акції ?
9. Охарактеризуйте особливості привілейованих акцій.
10. Які вартісні оцінки акцій використовують для ухвалення інвестиційних рішень в процесі аналізу ринку цінних паперів?
11. Назвіть чинники, що впливають на прибутковість акцій.
12. Назвіть найважливіші відмінності між привілейованими та звичайними акціями, використовуючи наступні критерії: терміни випуску, майнові і немайнові права, порядок і вид отриманого доходу, джерела виплати дивідендів.
13. Дайте поняття статутного капіталу. Що і кому він гарантується ?
14. Хто ухвалює рішення про виплату дивідендів?
15. Назвіть джерела виплати дивідендів.
16. Виплата дивідендів по звичайних акціях \neg це право або обов'язок акціонерного товариства ?
17. Назвіть відмінності між номінальною і емісійною вартістю акції, балансовою і ринковою, ринковою і ліквідаційною. У чому відмінності в ліквідаційної вартості звичайної та привілейованою акції ?
18. Які елементи обігу акцій є принциповими для організації бухгалтерського та податкового обліку операцій з акціями ?

19. Охарактеризуйте особливості бухгалтерського обліку акцій у інвестора.

20. Назвіть особливості відображення в бухгалтерському обліку акціонера операцій з придбання акцій.

21. Назвіть особливості визнання об'єктів інвестування як асоційованих або дочірніх підприємств.

22. Охарактеризуйте відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій з акціями.

23. Визначить загальну методику податкового обліку операцій з акціями.

Змістовий модуль 2

МЕТОДИКА ОБЛІКУ НАЯВНОСТІ ТА РУХУ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЦІННИХ ПАПЕРІВ.

ТЕМА 4 ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ОБЛІГАЦІЙ

План

- 4.1. Загальні принципи обігу облігацій в Україні.
- 4.2. Особливості бухгалтерського обліку наявності та руху облігацій

4.1 Загальні принципи обігу облігацій в Україні

Облігація – це цінний папір, що засвідчує внесення її власником грошових коштів, що визначає відношення займу між власником облігації та емітентом, що підтверджує зобов'язання емітенту повернути власнику облігації його номінальну вартість в зазначений у ньому строк із виплатою фіксованого процента, якщо інше не передбачене умовами випуску.

Облігації можуть бути розміщені як в документарній, так і бездокументарній формі, можуть бути іменними або на пред'явника.

Облігації як борговий цінний папір має наступні особливості:

- утримувач облігації є кредитором, а не співвласником, як в випадку з акціями;
- власник облігації отримує визначений і фіксований відсоток, що сплачується йому до сплати будь-яких інших платежів (старший цінний папір);
- облігація приносить дохід тільки в межах обумовленого строку;
- власник облігації не має права голосу, тобто не бере участі в управлінні емітентом таких цінних паперів. Утримувач облігації не бере участь в статутному капіталі (фонді) емітента, на відміну від акціонера. Він не користується правами акціонера (не має права голосу на зборах акціонерів, не бере участь в «розділенні» прибутку емітента облігацій, не має права на отримання частини майна останнього при його ліквідації). Власник облігацій є всього лише кредитором емітента облігацій і має право діяти як звичайний кредитор при невиконанні зобов'язань такого емітента

або виконання зобов'язань з порушенням умов випуску облігацій (по виплаті доходів, погашенню позначеної в облігації суми в зазначений термін погашення або передачі права придбання відповідних товарів (послуг)).

⊃ відсоткові платежі, що сплачуються за облігаціями підприємств, належать до витрат і вираховуються до оподаткування (тоді як джерелом дивідендів є чистий прибуток, отриманий компанією після оподаткування).

Згідно з ЗУ «Про цінні папери» емітент може розміщувати:

⊃ *процентні облігації*. За процентними облігаціями умовами їх випуску повинна бути передбачена виплата доходу у вигляді відсотків, що нараховуються зазвичай на номінальну вартість облігації;

⊃ *цільові*. По цільових облігаціях емітент виконує своє зобов'язання шляхом надання власникові облігації певних товарів або послуг. Зазвичай такі товари або послуги стоять дорожче в порівнянні з сумою грошей, інвестованою в облігацію. Бувають випадки, коли суть придбання облігації полягає не в ціні, а в можливості придбати будь-який дефіцитний товар або послугу;

⊃ *дисконтні*. Інвестори, що вкладають гроші в дисконтні облігації, розраховують на отримання доходу у вигляді різниці між номінальною вартістю облігації, що виплачується при її погашенні, і сумою грошових коштів, витрачених на придбання такої облігації.

Виходячи з різних ознак, облігації можуть бути розділені на наступні групи:

⊃ за методом забезпечення:

- державні чи муніципальні, виплати за якими забезпечуються гарантіями держави чи місцевими органами влади;
- облігації приватних корпорацій, які забезпечуються заставою майна, переданням прав на нерухомість, доходами від програм і проектів;
- облігації приватних корпорацій без спеціального забезпечення.

⊃ за методом виплати доходу:

- виплачуються лише відсотки, строк викупу не обумовлюється;
- виплата відсотків не передбачається (дисконтні облігації, з нульовим купоном);
- відсотки виплачуються разом з номіналом наприкінці строку;

- періодично виплачуються відсотки, а в кінці строку \neg номінал чи викупна ціна (переважаючи).

\neg за строком погашення:

- з фіксованою датою погашення;
- без зазначення дати погашення, або безстрокові, тобто емітент не обумовлює конкретний строк, але облігації можуть бути викуплені в будь-який момент (наприклад, французька рента).

\neg за засобом погашення:

- разовим платежем;
- розподіленим в часі погашеннями обумовленої частки номіналу;
- послідовним погашенням частки загальної кількості облігацій (такі облігації називаються серійними; часто таке погашення здійснюється за допомогою лотерей).

\neg за цільовим призначенням:

- корпораційні;
- державні, що випускаються центральним урядом та місцевими органами влади.

Корпорації випускають облігації з метою мобілізації грошових ресурсів для оновлення основного капіталу, заміни обладнання й розширення виробничих можливостей. Облігації випускаються тоді, коли не вистачає власних фінансових джерел (наприклад, нерозподілений прибуток).

За метою фінансування розрізняють облігації корпорацій промислові, екологічні, іпотечні та сезонні. Цільове призначення визначає відмінності в умовах випуску облігацій, терміну їх обігу, в характері забезпечення, а все перелічене впливає на дохідність облігації. Відмінності у виборі виду облігації зумовлюються такими факторами, як галузева специфіка (технологія і тривалість виробництва), фінансовий стан компанії та її місце на фондовому ринку. Так, компанії гірничодобувної та нафтової галузей промисловості потребують не тільки більших, ніж компанії обробної промисловості, капіталів, а й триваліших термінів їх окупності (до 30 років).

Облігації центрального уряду і місцевих органів влади зазвичай використовуються як механізм для покриття бюджетного дефіциту, коли для збалансування бюджетних видатків недостатньо податкових надходжень. Згідно з теорією Кейнса фінансування державних витрат через випуск

запозичень, є дефіцитним фінансуванням. Збільшення випуску державних цінних паперів призводить до вилучення з ринку значних позичкових капіталів, які могли б бути спрямовані у виробничу сферу для прискорення темпів економічного підйому.

ДКЦПФБ не регулює порядок емісії державних облігацій, оскільки ця емісія є частиною бюджетного процесу, що регулюється Бюджетним Кодексом України.

— за строками погашення:

- короткострокові (до 1 року);
- середньострокові (від 1 року до 5 років);
- довготермінові (від 5 років).

При визначенні особливостей податкового та бухгалтерського обліку процесу емісії, обертання та погашення облігацій важливим є наступні моменти:

а) облігації є яскравими представниками боргових цінних паперів;

б) розрізняють наступні види вартості (ціни) облігації:

номінальна вартість — вона передбачена умовами випуску і служить основою для різних розрахунків по облігації, зокрема — для нарахування відсотків;

ціна погашення — це сума грошових коштів (вартість товарів (послуг)), які емітент повинен виплатити (видати) утримувачу облігації на дату погашення. Найчастіше це номінальна вартість (по дисконтних облігаціях виплачується тільки номінал);

ціна дострокового погашення (викупна ціна) — це ціна, передбачена умовами випуску для облігацій, які можуть бути погашені в обумовлений термін до дати остаточного погашення;

курсова (ринкова) ціна — це ціна, за якою облігація котується на ринку, яка може бути як вище, так і нижче за номінальну.

в) може існувати різниця між номінальною вартістю облігації і її ринковою ціною — дисконт (номінальна вартість вища за ціну, по якій облігація придбана) або премія (якщо навпаки). При цьому в облікових цілях слід розрізняти дисконт, що отримується при придбанні, наприклад, відсотковими облігаціями, і дисконт повинен бути забезпечений емітентом, що випускає ці облігації (найчастіше цей дисконт наперед зафіксований). Перший може

утворюватися в результаті різниці між номінальною вартістю і ринковою ціною, другою повинен бути забезпечений емітентом.

г) по облігаціях інвестор отримує дохід (цей дохід можна кваліфікувати як плату за надання грошових коштів в позику).

Вид отримуваного доходу залежить від умов випуску придбані облігацій:

- ⊃ відсотки ⊃ по відсотковим облігаціям;
- ⊃ дисконт ⊃ по дисконтним облігаціям;
- ⊃ товари або послуги, ціна яких на дату погашення вища, ніж на дату придбання ⊃ по цільовим облігаціям.

Крім того інвестор отримує дохід при погашенні облігації:

⊃ Якщо сума, отримана при погашенні облігації, що дорівнює номінальній вартості облігації, більше суми, витраченої при придбанні ⊃ утворюється прибуток (якщо навпаки ⊃ збиток).

⊃ При звичайному продажі облігацій на вторинному ринку цінних паперів інвестор отримує прибуток за рахунок позитивної різниці між купівельною і продажною ціною (від'ємна різниця ⊃ буде збиток).

4.2 Особливості бухгалтерського обліку наявності та руху облігацій

4.2.1 Бухгалтерський облік у інвестора

Придбання облігацій може мати різну мету:

⊃ одержання прибутку на тимчасово вкладені грошові кошти (частіше всього облігації розглядаються як короткостроковий напрямок вкладення грошей);

⊃ довгострокове інвестування для важливіших програм, наприклад, придбання облігацій дочірніх підприємств до моменту їх погашення, що забезпечує менш ризикове порівняно з акціями одержання доходів у вигляді відсотків.

Методологічні основи обліку облігацій, що утримуються підприємством до їх погашення, визначені на сьогодні П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції». Інвестиції в облігації розглядаються у П(С)БО 12 окремо, оскільки передбачають особливий підхід до їх оцінки на дату балансу.

Фінансові інвестиції у довгострокові облігації передбачають періодичне одержання відсотків відповідно до номінальної відсоткової ставки та

відшкодування власникам номінальної вартості по завершенні терміну позики, тобто при їх погашенні.

Фінансова інвестиція, що утримується до її погашення, при придбанні спочатку оцінюється і відображається в бухгалтерському обліку за собівартістю, тобто на момент купівлі суттєвою, з точки зору обліку, є ринкова вартість облігацій, яка може відрізнятися від номінальної: бути вищою чи нижчою. Це означає, що облігації можуть бути придбані з премією або з дисконтом.

На кожну дату балансу фінансові інвестиції в облігації повинні відображатися за амортизованою собівартістю фінансових інвестицій, тобто інвестор зобов'язаний до моменту погашення облігації амортизувати одержану суму премії чи дисконту, що призведе до зменшення собівартості (у разі амортизації премії) чи її збільшення (у разі амортизації дисконту).

Таким чином, собівартість облігації поступово доводитиметься до номінальної їх вартості, а на дату погашення досягне відповідної величини.

У міжнародній практиці передбачено два методи амортизації – прямолінійний та метод ефективної ставки відсотків. В Україні перевага віддається методу ефективної ставки як більш точному і методологічно правильному.

Метод ефективної ставки відсотка (Effective interest method) визначено як спосіб розрахунку вартості, що амортизується, фінансового інструменту і нарахування протягом певного періоду процентного доходу (для фінансових активів) або витрат на виплату відсотків (для фінансових зобов'язань).

Під ефективною ставкою відсотка (Effective interest rate) розуміється ставка, що забезпечує точне дисконтування очікуваної у майбутньому суми виплат або надходжень за фінансовим інструментом аж до настання терміну його погашення. Вона є постійною для кожного звітного періоду норма фінансового доходу або витрати. Тобто це означає амортизацію премії/дисконту.

По суті, ефективна ставка відсотка — це внутрішня норма прибутковості фінансового інструменту (Internal Rate of Return), й обчислюється за формулою яка крім номінального відсотка враховує й інші чинники, що впливають на величину платежів позичальника:

Ефективна ставка відсотка при інвестиції в цінні папери з дисконтом розраховується за формулою:

$$\frac{\left[\begin{array}{cc} \text{Номінальна} & \text{Фіксована} \\ \text{вартість} & \text{ставка} \\ \text{інвестиції} & \text{відсотка} \end{array} \right] \times + \frac{\text{Сума дисконту}}{\text{Кількість періодів нарахування відсотків}}}{(\text{Первісна вартість інвестиції} + \text{Номінальна вартість інвестиції}) : 2}$$

Ефективна ставка відсотків при інвестиції в цінні папери з премією визначається за формулою:

$$\frac{\left[\begin{array}{cc} \text{Номінальна} & \text{Фіксована} \\ \text{вартість} & \text{ставка} \\ \text{інвестиції} & \text{відсотка} \end{array} \right] \times \frac{\text{Сума премії}}{\text{Кількість періодів нарахування відсотків}}}{(\text{Первісна вартість інвестиції} + \text{Номінальна вартість інвестиції}) : 2}$$

Ефект застосування ефективної ставки у тому, що вона забезпечує підтримання пропорційного співвідношення між величиною відсотків за період і величиною непогашеної вартості інструменту (активу або зобов'язання). Сума відсотків за період дорівнює добутку ефективної ставки відсотка на залишок непогашеної суми.

Така ставка дозволяє рівномірно розподіляти ці суми на непогашену частину вартості фінансового інструменту протягом усього терміну його обігу, і таким чином забезпечується можливість переходу від поточної суми до майбутньої при заданих значеннях цих сум.

Собівартість фінансової інвестиції згідно з Інструкцією № 291 відображається, залежно від терміну її погашення, що відраховується від дати придбання, і «пов'язаності» інвестора і емітента, на субрахунках:

14-2 «Інших інвестиції зв'язаним сторонам»;

14-3 «Інвестиції незв'язаним сторонам»;

35-2 «Інших поточних фінансових інвестиції».

Аналітичний облік облігацій ведеться за їх видами та об'єктами інвестування. Облік сум амортизації дисконту (премій) здійснюється одночасно з нарахуванням відсотків з придбаних облігацій на рахунках інших фінансових доходів (субрахунок 73-3) та інших фінансових витрат (субрахунок 95-2) з

одночасним збільшенням або зменшенням балансової вартості фінансових інвестицій відповідно.

Приклад 1. 01.07.200__ р. акціонерне товариство «Альфа» придбало 100 шт. 8% ₪ облігацій номіналом 100,0 грн кожна строком на 5 років.

Відсотки сплачуються 30 червня та 31 грудня щороку в сумі 400 грн. Річний обліковий період закінчується 31 грудня.

Ситуація А. Інвестиції в облігації придбано за номіналом 100 грн.

Таблиця 4.1. ₪ Порядок відображення операцій з інвестиціями у фінансовому звіті (ситуація А)

Назва статей звітних форм	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Баланс станом на 31.12.__р.: ₪ інші фінансові інвестиції	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	₪
Звіт про фінансові результати за рік: ₪ інші фінансові доходи	0,4	0,8	0,8	0,8	0,8	0,4

Ситуація Б. Інвестиції в облігації придбано з дисконтом 98,0 грн. кожна. Загальна вартість інвестицій – 9 800 грн. Сума дисконту 200 грн.

$$(10000 \times 8\%) + (200 : 5) 840$$

$$\text{Ефективна ставка відсотка} = \frac{(9800+10000):2}{9900} = \text{₪} = 8,5\%$$

Таблиця 4.2. ₪ Розрахунок амортизації дисконту за інвестиціями в облігації

Дата	Номінальна сума відсотка	Сума відсотка за ефективною ставкою		Сума амортизації дисконту	
		Сума	Алгоритм розрахунку	Сума	Алгоритм розрахунку
01.07.2015 р.					
31.12.2015 р.	400	416,5	$(9800 \times 8,5\%) : 2$	16,5	$(416,5 - 400)$
30.06.2016 р.	400	417,2	$(9816,5 \times 8,5\%) : 2$	17,2	$(417,2 - 400)$
31.12.2016 р.	400	417,9	$(9833,7 \times 8,5\%) : 2$	17,9	$(417,9 - 400)$
30.06.2017 р.	400	418,7	$(9851,6 \times 8,5\%) : 2$	18,7	$(418,7 - 400)$
31.12.2017 р.	400	419,5	$(9870,3 \times 8,5\%) : 2$	19,5	$(419,5 - 400)$
30.06.2018 р.	400	420,3	$(9889,8 \times 8,5\%) : 2$	20,3	$(420,3 - 400)$
31.12.2018 р.	400	421,2	$(9910,1 \times 8,5\%) : 2$	21,1	$(421,2 - 400)$
30.06.2019 р.	400	422,1	$(9931,3 \times 8,5\%) : 2$	22,1	$(422,1 - 400)$
31.12.2020 р.	400	423,0	$(9953,4 \times 8,5\%) : 2$	23,0	$(423,0 - 400)$
30.06.2020 р.	400	423,6	$(400+23,6)$	23,6	$(10000 - 9976,4)$

Таблиця 4.3. – Облік інвестицій у облігації

Дата	Зміст операції	Д-т	К-т	Сума, грн
01.07.2015 р.	Придбано за грошові кошти облігації	14-2 (14-3)	31-1	9800
31.12.2015 р.	Нараховано відсотки до отримання	37-3	73-2	400
	Одержано відсотки	31-1	37-3	400
	Списано суму амортизації дисконту	14-2 (14-3)	73-3	16,5
30.06.2016 р.	Нараховано відсотки до отримання	37-3	73-2	400
	Одержано відсотки	31-1	37-3	400
	Списано суму амортизації дисконту	14-2 (14-3)	73-3	17,2

Ситуація В. Облігації придбано з премією 104,0 грн. кожна. Загальна вартість інвестицій – 10 400 грн. Сума премій – 400 грн.

$$(10000 \times 8\%) - (400 : 5) = 720$$

$$\text{Ефективна ставка відсотка} = \frac{\quad}{(10400 + 10000) : 2} = \sim 7,0\%.$$

Таблиця 4.4. – Розрахунок амортизації премії за інвестицією в облігації

Дата	Номіналь на суму відсотка, грн	Сума відсотка за ефективною ставкою		Сума амортизації премії, грн		Амортизована собівартість інвестицій	
		Сума	Алгоритм розрахунку	Сума	Алгоритм розрахунку	Сума	Алгоритм розрахунку
01.07.2015 р.						10400	
31.12.2015 р.	400	364	$(10400 \times 7\%) : 2$	36	$(400 - 364)$	10364	$(10400 - 36)$
30.06.2016 р.	400	362,7	$(10364 \times 7\%) : 2$	37,3	$(400 - 362,7)$	10326,7	$(10364 - 37,3)$
31.12.2016 р.	400	361,4	$(10326,7 \times 7\%) : 2$	38,6	$(400 - 361,4)$	10288,1	$(10326,7 - 38,6)$
30.06.2017 р.	400	360	$(10288,1 \times 7\%) : 2$	40,0	$(400 - 360,0)$	10248,1	$(10288,1 - 40)$
31.12.2017 р.	400	358,7	$(10248,1 \times 7\%) : 2$	41,3	$(400 - 358,7)$	10206,8	$(10248,1 - 41,3)$
30.06.2018 р.	400	357,2	$(10206,8 \times 7\%) : 2$	42,8	$(400 - 357,2)$	10164	$(10206,8 - 42,8)$
31.12.2018 р.	400	355,7	$(10164 \times 7\%) : 2$	44,3	$(400 - 355,7)$	10119,7	$(10164 - 44,3)$
30.06.2019 р.	400	354,2	$(10119,7 \times 7\%) : 2$	45,8	$(400 - 354,2)$	10073,9	$(10119,7 - 45,8)$
31.12.2019 р.	400	352,6	$(10073,9 \times 7\%) : 2$	47,4	$(400 - 352,6)$	10026,5	$(10073,9 - 47,4)$
30.06.2020 р.	400	373,5	$(400 - 26,5)$	26,5	$(10026,5 - 10000)$	10000	

Таблиця 4.5.─ Облік інвестицій у облігації

Дата	Зміст операції	Д-т	К-т	Сума, грн
01.07.2015 р.	Придбано за грошові кошти облігації	142 (143)	311	10400
31.12.2015 р.	Нараховано відсотки до отримання	373	732	400
	Одержано відсотки	311	373	400
	Списано суму амортизації дисконту	952	142 (143)	36
30.06.2016 р.	Нараховано відсотки до отримання	373	732	400
	Одержано відсотки	311	373	400
	Списано суму амортизації дисконту	952	142 (143)	37,3

Таблиця 4.6.─ Порядок відображення операцій з інвестиціями у фінансовій звітності (ситуація В)

Назва статей звітних форм	2015р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Баланс станом на 31.12._р.: ─ інші фінансові інвестиції	10364	10288,1	10206,8	10119,7	10026,5	─
Звіт про фінансові результати за рік:						
─ інші фінансові доходи;	400,0	800,0	800,0	800,0	800,0	400,0
─ фінансові витрати	36,0	75,9	81,3	87,1	93,2	26,5

4.2.2 Облік облігацій на балансі емітента

Облігації на балансі емітента — це, як правило, довгострокові фінансові зобов'язання. Фінансові зобов'язання, як і фінансові активи, при первісному визнанні оцінюються за справедливою вартістю плюс витрати за операцією, прямо пов'язані з їх придбанням або випуском.

Далі фінансові зобов'язання обліковуються за амортизованою вартістю, тобто за мінусом виплаченої на певний момент частини вартості та з урахуванням дисконту на частину, що залишилася не виплаченою.

Витрати за операцією включаються до первісної вартості всіх фінансових активів і зобов'язань, крім фінансових активів/зобов'язань, які оцінюються за справедливою вартістю і переоцінка яких відображається у прибутках та збитках.

В обліку облігацій витрати за операцією у кінцевому розрахунку враховуються залежно від обставин, або частиною дисконту, або сумою, що покриває премію (повністю або частково).

Приклад 2. Компанія А емітувала облігації номіналом 1,0 тис. грн. за штуку зі ставкою 10%. Термін обігу 5 років.

Якщо за час, що минув від випуску до розміщення, ринкові ставки на аналогічні цінні папери зросли, компанія продає свої облігації зі знижкою (дисконтом). Наприклад, по 0,95 тис. грн. за штуку. Надалі ця різниця амортизується, і на дату погашення вартість облігацій сягає номіналу — 1,0 тис. грн.

Якщо за час, що минув від випуску до розміщення, ринкові ставки на аналогічні цінні папери знизилися, компанія продає свої облігації з премією. Наприклад, по 1,05 тис. грн. за штуку. Надалі ця різниця амортизується, і на дату погашення вартість облігацій сягає номіналу — 1,0 тис. грн.

Амортизація дисконту для емітента полягає у наступному: сума дисконту, що збільшує витрати емітента на оплату відсотків за облігаціями (), повинна розподілятися на весь період обігу облігацій. У результаті такого списання сума дисконту рік у рік зменшується, тимчасом, як поточна вартість облігацій (номінальна вартість мінус дисконт), відповідно, збільшується. У зв'язку з цим амортизація дисконту протягом цього періоду повинна розподілитися так, щоб на дату погашення облігацій їхня поточна вартість дорівнювала номінальній, тобто сума дисконту за ними сягнула нульового значення.

Амортизація премій: сума премій, що зменшують щорічні витрати емітента на виплату відсотків за облігаціями (ці витрати), повинна розподілятися на весь період обігу облігацій. У результаті такого списання сума премії рік у рік зменшується, зменшуючи, відповідно, поточну вартість облігацій. У зв'язку з цим амортизація премії протягом усього періоду розподіляється так, щоб на дату погашення облігацій їх поточна вартість дорівнювала номінальній, тобто сума премій за ними сягнула нульового значення.

Розраховують амортизацію премії/дисконту методом ефективної ставки відсотка (Effective interest method).

Величина перевищення ринкової вартості облігації над її номіналом — *це премія, що сплачується емітенту.*

Величина, на яку її вартість під час продажу знижується, — *це знижка (дисконт), що надається інвестору.*

Приклад 3. Облік облігацій, проданих із дисконтом.

Компанія для залучення позикового капіталу випустила облігації номіналом 100,0 грн. у кількості 1000 штук з терміном погашення три роки. Процентна ставка за облігаціями становить 10 % річних (вона ж і є ефективна). Облігації продано за ціною 95 грн. за штуку.

Таблиця 4.7.— Відображення в обліку облігацій, проданих з дисконтом

Операція	Дебет	Кредит	Сума
1. Отримано гроші від продажу облігацій	311	521	95000
2. Відображено дисконт за проданими облігаціями	523	521	5000
3. Нараховано відсотки до виплати утримувачам облігацій (після закінчення кожного року, протягом трьох років)	952	684	30000 (по 10000 щороку)
4. Виплачено відсотки утримувачам (щороку, належними частинами)	684	311	30000
5. Нараховано амортизацію дисконту (це нарахування щороку, протягом трьох років, збільшує витрати на оплату відсотків)	952	523	5000
6. Витрати на оплату відсотків (до складу яких щороку входить і амортизована частина дисконту) переносяться на зменшення фінансових результатів діяльності, з якою був пов'язаний випуск цих облігацій	79	952	35000
7. Погашення облігацій	521	311	100000

Приклад 4. Облік облігацій, проданих із премією.

Компанія для залучення позикового капіталу випустила облігації номіналом 100 грн у кількості 1000 штук із терміном погашення три роки. Процентна ставка за облігаціями становить 10% річних (вона ж і є ефективна). Облігації продано за ціною 105 грн за штуку (табл. 2).

Таблиця 4.8.— Відображення в обліку облігацій, проданих із премією

Операція	Дебет	Кредит	Сума
1. Отримано гроші від продажу облігацій	311	521	105000
2. Відображено премію за проданими облігаціями	521	522	5000
3. Нараховано відсотки до виплати утримувачам облігацій (після закінчення кожного року, протягом трьох років)	952	684	30000 (по 10000 щороку)
4. Виплачено відсотки утримувачам (щороку, належними частинами), а фінансові витрати переносяться:	684	311	30000
4.1. На рахунок премії	522	952	5000
4.2. На рахунок результатів тієї діяльності, з якою був пов'язаний випуск цих облігацій	79	952	25000
5. Погашення облігацій	521	311	100000

Питання для контролю знань

1. Дайте визначення облігації. Які майнові права отримує набувальник облігації ?
2. Якими законодавчо-нормативними актами регламентується випуск та обіг облігацій ?
3. Визначить фундаментальні властивості облігацій як різновиду цінного паперу.
4. У яких випадках підприємства вдаються до емісії облігацій ?
5. Сформулюйте основні класифікаційні ознаки групування облігацій.
6. Визначить особливості облігаційної позики виходячи із різних видів класифікації облігацій.
7. Визначить особливості облігаційного займу, які впливають на порядок організації бухгалтерського та податкового обліку таких цінних паперів.
8. Охарактеризуйте чинники, що впливають на вартість облігацій.
9. Сформулюйте випадки застосування різних видів вартості (ціни) облігацій.
10. Що є доходом за облігацією ? Які види доходів можуть отримувати власники облігацій ?
11. Охарактеризуйте особливості бухгалтерського обліку наявності та руху облігацій у інвестора.
12. Дайте визначення сутності поняття «ефективна ставка відсотку». Охарактеризуйте методику розрахунку цього показника.
13. На яких рахунках здійснюється відображення в обліку у інвестора наявності та рух облігацій ?
14. Визначить особливості бухгалтерського обліку облігацій у емітента.

ТЕМА 5 ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ВЕКСЕЛІВ В ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЇХ ОБЛІК

План

- 5.1 Вексель: його види та властивості. Правові аспекти вексельного обігу в Україні.
- 5.2 Індосамент векселя.
- 5.3 Особливості бухгалтерського обліку операцій з векселями.
- 5.4 Особливості оподаткування операцій з векселями.

5.1 Вексель: його види та властивості. Правові аспекти вексельного обігу в Україні

Вексель виник в XII столітті. В самому початку він був тільки переказним, а така форма, як простий вексель, з'явилася значно пізніше.

Вексель спочатку називався «обмінним листом»: *letter of exchange* (англ.), *lettera di cambio* (італ.). Саме слово «вексель» походить від німецького *wechseln*, що означає – «мінати».

Сутність векселя полягала в тому, що особа, що отримала його від векселедавця замість переданих йому грошей в одній валюті, отримувала право вимагати від іншої особи, що зазвичай знаходиться там, куди векселедержатель прямував, певну суму грошей у валюті країни платника. Таким чином відбувався обмін однієї валюти на іншу, а, крім того, борг векселедержателя переводився на іншу особу – платника. Звідси і назва – «переводний».

У чинному законодавстві визначення терміна «вексель» наведено у статті 21 ЗУ «Про цінні папери», згідно з якою під *векселем* розуміється цінний папір, який підтверджує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити після настання строку певну суму грошей власнику векселя (векселедержателю).

До основних законодавчих і нормативних актів, які регулюють порядок обертання векселів в Україні відносяться:

- Женевська конвенція 1930 року, що встановлює Уніфікований закон про переказний і простий векселі;
- Женевська конвенція 1930 року про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі і прості векселі;

- Женевська конвенція 1930 року про гербовий збір щодо переказних векселів і простих векселів;
- Закон України «Про цінні папери і фондовий ринок»;
- Закон України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року, якою введений Уніфікований закон про переказні векселі і прості векселі» від 06.07.99 р. № 826–XIV;
- Закон України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі і прості векселі» від 06.07.99 р. № 827–XIV;
- Закон України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року про гербовий збір щодо переказних векселів і простих векселів» від 06.07.99 р. № 828–XIV;
- Закон України «Про обіг векселів в Україні» від 05.04.2001 р. № 2374–III;
- Цивільний кодекс України;
- Господарський кодекс України;
- Закон України «Про платіжні системи і переказ коштів в Україні» та інші нормативні акти України, прийнятих відповідно до названих законів.

За своєю природою вексель як борговий цінний папір документ має ряд істотних особливостей, що відрізняють його від інших видів боргових зобов'язань, до яких відносяться:

- *абстрактність* вексельного зобов'язання, видача векселя юридично не прив'язується до конкретного договору, і містить в собі тільки просте й нічим не обумовлене зобов'язання сплатити певну суму;
- *безумовність векселя* – наказ в переказному векселі та зобов'язання в простому векселі про сплату певної грошової суми повинні бути простими і необтяженими якими-небудь умовами або обмовками;
- *самостійність зобов'язання по векселю* – кожне умовне або безумовне зобов'язання по векселю не залежить від того чи дійсні інші визначені у векселі зобов'язання;
- *формальність* – вексель є формальним зобов'язанням, яке повинне мати строго встановлену законом письмову форму, яка має низку обов'язкових реквізитів;

- *оборотність (передаваність)* \neg особа, що отримала вексель, має право передати його іншій особі шляхом здійснення індосаменту;

- *грошове вираження* \neg вексель є грошовим зобов'язанням, яке не може бути виражене ні в якому іншому вигляді;

- *право зворотної вимоги (регрес)* \neg векселедержатель, що не отримав платіж по векселю, має право на прямий позов до особи, що зобов'язана по векселю (у переказному векселі) або видало (у простому векселі);

- *солідарна відповідальність* \neg обов'язок по векселю існує у кожної особи, що його видала, індосувала або авальювала вексель;

- *відсутність емісійного характеру* \neg видача векселя не передбачає спеціальних процедур, пов'язаних з емісією цінних паперів, тобто реєстрації в ДКЦПФР або іншому органі виконавчої влади.

Розрізняють два види векселів: простій і переказний.

Простій вексель \neg це вексель, складений у формі простого та нічим не обумовленого зобов'язання, виданого однією особою іншій за раніше отримані товари (роботи, послуги).

При видачі простого векселя беруть участь дві особи:

- \neg векседавець \neg особа, що фактично отримала товар (роботи, послуги) та видала вексель;

- \neg перший одержувач (векселедержатель) \neg особа, що передавала товар (роботи, послуги) й отримала вексель.

Простій вексель видається векседавцем на ім'я векселедержателя і містить пропозицію особисто сплатити вексельну суму в певний момент векселедержателю або його векселенаступникам.

Переказний вексель \neg це вексель, що містить письмовий наказ однієї особи (юридичного або фізичного) іншій особі сплатити в зазначений термін певну суму грошей третій особі.

Переказний вексель використовується боржником для перекладу свого боргу на іншого суб'єкта підприємницької діяльності, який замість нього повинен сплатити по цьому векселю.

Як правило, при видачі перевідного векселя беруть участь три особи:

- \neg трасант, що видавав вексель або наказ платити (векседавець);

- \neg трасат \neg той, якому дається наказ платити (платник);

¬ремітент, на користь якого виданий вексель (перший одержувач, він же векселедержатель).

Таким чином платником по такому векселю є не сам векселедавець, а інша особа (трасат), якій трасант доручає здійснити платіж за нього. При цьому трасат повинен дати письмову згоду сплатити вексель шляхом відповідного напису на векселі (акцепт векселя).

Отже, в простому векселі статус векселедавця і платника поєднується в одній особі, в переказному ¬ такі функції розподілені між трасантом і трасатом.

Відповідно до статті 1 Уніфікованого закону про переказний і простий векселі переказний вексель повинен містити наступні обов'язкові реквізити.

Найменування «вексель» (так звана «вексельна мітка»), включене в сам текст документа та виражене на тій мові, на якій цей документ складений. Згідно зі статтею 5 ЗУ «Про обіг векселів в Україні» векселі складаються в документарній формі на бланках з відповідним ступенем захисту від підробки, форма та порядок виготовлення яких затверджуються ДКЦПФР за узгодженням з Національним банком України з урахуванням норм Уніфікованого закону про переказний і простий векселі, і не можуть бути переведені в бездокументну форму (обезрушені). Вимоги до стандартної (типовою) форми виготовлення вексельних бланків затверджені Рішенням ДКЦПФР «Про затвердження Положення про вимоги до стандартної (типовою) форми виготовлення вексельних бланків» від 22.11.2001 р. № 338.

Проста і нічим не обумовлена пропозиція сплатити певну суму. Саме у цьому положенні полягає безумовність вексельного зобов'язання. Вексель після його видачі не зв'язаний в юридичному плані з операцією, що є основою його видачі. Будь-яке посилання на умови видачі векселя, якщо воно впливає на безумовність вексельного зобов'язання, призводить до втрати документом сили векселя. Слід звернути увагу, що платник має право відмовитися від ухвалення такої пропозиції (це називається відмовою від акцепту). Отримати гроші по такому векселю можна тільки в порядку регресу, тобто з тих осіб, які поставили свої підписи на векселі:

- ¬ векселедавець;
- ¬ аваліст;
- ¬ утримувач векселя.

Найменування того, хто повинен платити (платника), і того, кому або по наказу якого повинен бути здійснений платіж (векседавеця та векселеотримувача). Відповідно до статті 3 Уніфікованого закону про переказний і простий векселі векседавець переказного векселя сам може виступати векселедержателем. Це буває необхідно, наприклад, якщо платник — відома особа з високою та надійною платоспроможністю, а сам векседавець менш відомий. В цьому випадку для розрахунків таким векселем векседавець передасть його вже як векселедержатель, зробивши на зворотному боці векселя передавальний напис, що іменується індосаментом. Вказівка векседавцем самого себе як векселедержателя дає можливість векседавцеві перетворити вексель в цінний папір на пред'явника шляхом здійснення на його зворотній стороні індосаменту на пред'явника або бланкового індосаменту, тобто індосаменту з пропуском для того, щоб в нього міг бути вписаний утримувач векселя. Крім того, векседавець може вказати себе платником по такому векселю.

Термін платежу. Існують наступні терміни платежу:

- після пред'явлення;
- у такий час від пред'явлення;
- у такий час від складання;
- на певний день.

У векселі, який підлягає оплаті після пред'явлення або в такий час від пред'явлення, векседавець може визначити, що на вексельну суму нараховуватимуться відсотки або від певної дати, вказаної у векселі, або, у разі її відсутності, — з дня складання векселя. Якщо в самому тексті векселя відсотки не вказані, то умова нарахування відсотків вважається ненаписаною, а, отже, такою що не має юридичної сили.

Місце, в якому повинен бути здійснений платіж. Важливість цього реквізиту полягає в тому, що по векселю не боржник йде з платежем до кредитора, а кредитор сам повинен з'явитися за платежем до боржника. Якщо у векселі не обумовлене інше, то місцем платежу вважається місце знаходження платника. У векселі може бути вказаний банк, в якому проводиться платіж. В цьому випадку вексель вважається *доміцильованим*, тобто банк здійснює платіж на умовах, обумовлених договором доміциляції (доручення платежу по векселю), який підписаний між платником по векселю і банком. Вексель

вважається недійсним, якщо в ньому або не вказано місце платежу, місце знаходження платника, або, навпаки, позначено декілька місць платежу.

Дата і місце складання векселя. Місце знаходження векселедавця та місце складання векселя можуть не співпадати. Якщо місце складання векселя не вказане, то їм вважається місце знаходження векселедавця, якщо воно відсутнє, то такий вексель вважається недійсним. Дата складання векселя вказується для того, щоб визначити у разі виникнення суперечки, чи був векселедавець у момент видачі векселя дієздатним або чи міг взагалі приймати на себе вексельні зобов'язання. Дата складання векселя важлива у векселях з терміном платежу «в той час від складання», «після пред'явлення», «в той час від пред'явлення».

Підпис того, хто видає вексель. Згідно з статтею 5 ЗУ «Про обіг векселів в Україні» вексель підписується:

- від імені юридичних осіб – власноручно керівником або головним бухгалтером, або уповноваженими особами, а підписи скріпляються печаткою такої юридичної особи;

- від імені фізичних осіб – або власноручно такою фізичною особою, або уповноваженою нею особою, з вказівкою індивідуального ідентифікаційного номера з Державного реєстру фізичних осіб – платників податків і інших обов'язкових платежів, наданого органом державної податкової служби і паспортних даних векселедавця – трасанта (серія і номер паспорта, найменування органу, що видав паспорт, дата його видачі, місце мешкання). Підпис фізичної особи також повинен скріпляти печаткою, якщо така є у векселедавця.

Простий вексель відповідно до статті 75 Уніфікованого закону про переказний і простий векселі містить ті ж реквізити, що і переказний, з наступними обмовками:

- замість вексельного наказу платникові сплатити певну суму грошових коштів, простий вексель містить обіцянку векселедавця сплатити таку суму грошових коштів;

- за відсутності особливої вказівки місце складання простого векселя вважається місцем платежу векселедавця;

- простий вексель, в якому не вказано місце його складання, розглядається як підписаний в місці, позначеному поряд з найменуванням векселедавця.

Згідно із ЗУ «Про обіг векселів в Україні» вексельний обіг має ряд обмежень:

- ▮ видавати (емітувати) переказні та прості векселі можна тільки для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги.
- ▮ умова щодо проведення розрахунків із застосуванням векселів обов'язково відображається у відповідному договорі, що укладається у письмовій формі. Видача (передача) як простого, так й переказного векселя припиняє зобов'язання по оплаті раніше поставлених товарів (робіт, послуг). З моменту видачі векселя зобов'язання за договором між покупцем і продавцем замінюється вексельним зобов'язанням, тобто зобов'язанням погасити вексель в строк;
- ▮ забороняється використовувати векселі як внесок до статутного фонду господарського товариства;
- ▮ платіж по векселю на території України здійснюється тільки в безготівковій формі.

5.2 Індосамент векселя

Індосамент ▮ це спеціальний напис на векселі, по якому векселедержатель передає все або тільки певні права набувальнику векселя.

Особливості передачі простих і переказних векселів за індосаментом визначаються статтею 11 Уніфікованого закону про переказний і простий векселі. Відповідно до якої будь-який вексель може бути переданий за допомогою індосаменту. Не індосуються тільки векселя, видані з обмовкою, що виключає можливість їх подальшої передачі. У разі порушення заборони і здійснення індосаменту наступним векселедержателем індосант не нестиме відповідальності перед суб'єктами підприємницької діяльності, на користь яких був зроблений індосамент.

При здійсненні індосаменту векседавець передає отримувачу векселя всі або тільки певні права по векселю.

Розрізняють наступних осіб при індосаменті:

- ▮ індосант ▮ векселедержатель, що передав вексель;
- ▮ індосат ▮ векселедержатель, що отримав вексель по індосаменту.

На операції з індосаменту векселів не розповсюджуються обмеження, що діють при їх видачі та передбачені ЗУ «Про обіг векселів в Україні». Зокрема можливість видачі векселів тільки для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги. На відміну від первинної видачі векселя, його передача по індосаменту може здійснюватися як до постачання товару, виконання робіт, надання послуг, так й після них.

Індосамент повинен бути простим і нічим не обумовленим та може бути здійснений тільки на повну суму векселя. Частковий індосамент є недійсним.

За формою написання індосамент може бути іменним або бланковим.

Іменний індосамент повинен містити два необхідні атрибути: вказівка нового векселеотримувача (індосата), а також підпис особи, що передає вексель (індосанта).

Бланковий індосамент повинен містити тільки підпис особи, що передає вексель, при цьому новий набувальник в нім не вказується. Аналогічну силу має індосамент на пред'явника.

Відповідно до ч. 1 ст. 13 Уніфікованого закону про переказний і простий векселі запис про індосамент проводиться на зворотному боці векселя або на приєднаному до нього додатковому листі (алонжі). Додатковий лист використовується у випадку, якщо на зворотному боці векселя немає вільного місця для здійснення записів. Оскільки вексель повинен заповнюватися на державній мові, то на території України як заповнення самого векселя, так і здійснення решти всіх написів (зокрема про індосамент) проводиться українською мовою. Індосамент повинен бути підписаний індосантом – векселедержателем. Як правило, якщо вексель індосує юридична особа, то індосамент підписується керівником або головним бухгалтером, підписи яких завіряються печаткою.

Статтею 15 Уніфікованого закону про переказний і простий векселі передбачено, що індосант, якщо не обумовлене зворотне, відповідає за акцепт і за платіж по векселю. У зв'язку з цим учасникам вексельних операцій необхідно знати, що всі суб'єкти підприємницької діяльності, що видали, акцептували, індосували вексель, є солідарно зобов'язаними перед його утримувачем. Таким чином, вексельним законодавством передбачено, що утримувач векселя має право на отримання коштів не тільки від векселедавця (платника), але й від інших векселезобов'язаних осіб. Тому при здійсненні індосаменту індосант

набуває умовного зобов'язання перед третьою особою – векселедержателем. В тому випадку, якщо вексель не буде сплачений векселедавцем (платником), утримувач векселя може зажадати оплати по векселю від індосанта.

Індосант може зняти з себе відповідальність по векселю, включивши в текст передавального напису спеціальну обмовку «Без обороту на мене», «Без відповідальності» або іншої рівнозначної обмовки.

Таким чином при передачі векселя по індосаменту виникають наступні юридичні наслідки, які впливають на порядок обліку даного виду цінних паперів:

– для індосата:

- право вимагати платіж від платника по векселю;
- право вимагати платіж від всіх солідарних боржників по векселю (векселедавця, індосантів, аваліста);
- право передати вексель шляхом здійснення індосаменту або без нього (якщо останній індосамент бланковий або на пред'явника);
- право передати вексель в заставу, на облік в банк і т.п.

– у індосанта виникає зобов'язання сплатити грошові кошти в певний момент часу по векселю.

5.3 Особливості бухгалтерського обліку операцій з векселями

5.3.1 Облік видачі векселів

Порядок відображення в бухгалтерському обліку особи, що видала вексель.

Відповідно до Інструкції № 291, облік розрахунків за векселями виданими здійснюється на:

– рахунку 51 «Довгострокові векселі видані» за субрахунками:

511 «Довгострокові векселі, видані в національній валюті»;

512 «Довгострокові векселі, видані в іноземній валюті»;

– рахунку 62 «Короткострокові векселі видані»:

621 «Короткострокові векселі, видані в національній валюті»;

622 «Короткострокові векселі, видані в іноземній валюті»

За кредитом рахунку відображається видача векселів на забезпечення поставок (робіт, послуг) постачальників та інших кредиторів та на забезпечення інших операцій. За дебетом рахунку відображається погашення заборгованості за виданими векселями та її списання.

У періоді видачі векселя кредиторська заборгованість за отримані товари (роботи, послуги) закривається, натомість виникає зобов'язання по векселю, яке відбивається наступною проводкою:

Дебет 63 (58) Кредит 51(62)

Якщо ж видається переказний вексель, то в періоді його видачі слід зробити аналогічну проводку. Якщо ж буде отримано повідомлення про акцепт векселя трасантом, то слід закрити дебіторську заборгованість трасанта проводкою:

Дебет 51 (62) Кредит 36 (37)

Порядок відображення в бухгалтерському обліку векселедержателя

Отримані векселі облікуються на:

– рахунку 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи» (субрахунок 182 «Довгострокові векселі одержані»);

– рахунку 34 «Короткострокових векселі отримані», який має наступні субрахунки:

34–1 «Короткострокові векселі, одержані в національній валюті»

34–2 «Короткострокових векселя, одержані в іноземній валюті»

Особливістю видачі переказних векселів є наявність акцепту (згоди сплатити) з боку трасата тому є доцільним введення додаткових субрахунків:

34–11 «Переказні векселі отримані, але не акцептовані»;

34–12 «Переказні векселі, отримані та акцептовані платником векселів».

За дебетом таких рахунків відображається отримання векселя за продані товари (роботи, послуги), а за кредитом – отримання коштів у зв'язку з погашенням векселів, погашення отриманим векселем кредиторської заборгованості, продаж векселя третій стороні. Аналітичний облік ведеться за кожним одержаним векселем.

У періоді отримання векселя дебіторська заборгованість за відвантажені товари (надані роботи, послуги) закривається, натомість виникає заборгованість по векселю наступною проводкою:

Дебет 182 (34) Кредит 36 (37)

Приклад 1. Підприємство видало в розрахунок за придбані товари простий безвідсотковий вексель власної емісії на суму 12000 грн. Вексельна заборгованість відноситься до короткострокової.

Таблиця 5.1 – Відображення цієї операції у бухгалтерському обліку

№ з/п	Зміст господарської операції	Бухгалтерський облік		
		Дт	Кт	Сума грн.
1	Придбані товари	281	631	10000,00
2	Відбитий податковий кредит по ПДВ по придбаних товарах	641/ПДВ	631	2000,00
3	Перерахована передоплата банку за бланк векселя	371	311	21,00
4	Відбитий податковий кредит по ПДВ по бланку векселя	641/ПДВ	644	3,50
5	Нараховано держмити за вексельний бланк	92	642	1,70
6	Сплачено держмити до бюджету	642	311	1,70
7	Придбаний бланк простого векселя у банку	209	685	17,50
8	Відбитий ПДВ по придбаному бланку	644	685	3,50
9	Здійснений взаємозалік заборгованостей	685	371	21,00
10	Відбита вартість вексельного бланка на забалансовому рахунку	08	—	21,00
11	Виданий вексель поставальникові	631	621	12000,00
12	Списана вартість вексельного бланка	92	209	17,50
		—	08	21,00
13	Сплачений вексель	621	311	12000,00

Приклад 2. Підприємство врахувало за реалізований товар простий безвідсотковий вексель на суму 12000 грн. Вексельна заборгованість інтерпретується як короткострокова.

Таблиця 5.2 Відображення цієї операції у бухгалтерському обліку

№ з/п	Зміст господарської операції	Бухгалтерський облік		
		Дт	Кт	Сума грн.
1	Відображений дохід від реалізації товарів	361	702	12000,00
2	Відображені податкові зобов'язання по ПДВ	702	641/ПДВ	2000,00
3	Отриманий вексель в якості розрахунку за реалізовані товари	341	361	12000,00
4	Відбитий вексель на забалансовому рахунку	08	—	12000,00
5	Сплачений вексель	311	341	12000,00
6	Списаний вексель із забалансового рахунку	—	08	12000,00

Приклад 3. Підприємство «А» реалізувало товар підприємству «Б» на суму 12000 грн. (у тому числі ПДВ – 2000 грн.). Для виконання іншого контракту підприємство «А» придбало товар у підприємства «В» на суму 4800 грн. (у тому числі ПДВ – 800 грн.). В якості розрахунку за придбані товари підприємство «А» видало підприємству «В» перевідний безвідсотковий вексель номінальною вартістю 4800 грн. Акцептує вексель підприємство «Б». Вексельна заборгованість інтерпретується як короткострокова.

Таблиця 5.3 – Відображення цієї операції у бухгалтерському обліку

№ з/п	Зміст господарської операції	Бухгалтерський облік		
		Дт	Кт	Сума грн.
Облік у підприємства «А» (векселедавця)				
1	Відбитий дохід від реалізації товарів	361	702	12000,00
2	Відбиті податкові зобов'язання по ПДВ	702	641/ПДВ	2000,00
3	Придбані товари	281	631	4000,00
4	Відбитий податковий кредит по ПДВ по придбаних товарах	641/ПДВ	631	800,00
5	Виданий перевідний вексель*	631	621	4800,00
6	Здійснений залік заборгованості підприємства «Б» (частково) за номінальною вартістю векселі згідно з повідомленням про акцепт	621	361	4800,00
7	Отримана оплата від підприємства «Б» за виконані роботи в непогашеній частині заборгованості	311	361	7200,00
Облік у підприємства «В» (векселедержателя)				
8	Відбитий дохід від реалізації товарів	361	702	4800,00
9	Відбиті податкові зобов'язання по ПДВ	702	641/ПДВ	800,00
10	Отриманий перевідний вексель в якості розрахунків за товар	341/1	361	4800,00
11	Акцептується перевідний вексель	341/2	341/1	4800,00
12	Погашений вексель	311	341/2	4800,00
Облік у підприємства «Б» (акцептанта)				
13	Отримані товари від підприємства «А»	281	631	10000,00
14	Відбитий податковий кредит по ПДВ по придбаних товарах	641/ПДВ	631	2000,00
15	Акцептується перевідний вексель на повну суму	631	621	4800,00
16	Сплачена сума по векселю підприємству «В»	621	311	4800,00
17	Погашена частина заборгованості, що залишилася, підприємству «А»	631	311	7200,00

Продаж векселя. Вексель, що утримується з наміром його продажу, класифікують як фінансову інвестицію – актив, що утримується підприємством з метою збільшення прибутку (відсотків, дивідендів і т. п.), росту вартості капіталу або інших вигод для інвестора (п. 4 П(С)БО 13).

Фінансову інвестицію враховують при первинному визнанні за фактичною собівартістю (п. 29 П(С)БО 13), яка складається з ціни її придбання, комісійних винагород, мита, податків, зборів, обов'язкових платежів і інших витрат, безпосередньо пов'язаних з її придбанням (п. 4 П(С)БО 12).

Такі інвестиції враховують за справедливою вартістю (п. 30 П(С)БО 13) на субрахунку 352 «Інших поточних фінансових інвестицій».

Збільшення або зменшення балансової вартості фінансової інвестиції (векселів, призначених для продажу) визнають згідно п. 32 П(С)БО 13:

- іншими доходами (субрахунок 740 «Доход від зміни вартості фінансових інструментів») або
- іншими витратами (субрахунок 940 «Витрат від первинного визнання і від зміни вартості активів, які враховуються за справедливою вартістю»).

При продажі векселя інвестор відображає доход (по Кт 741 «Доход від реалізації фінансових інвестицій») у розмірі продажної вартості. Балансову вартість векселя на дату реалізації включають у витрати (Дт 971 «Собівартість реалізованих фінансових інвестицій»).

Приклад. 4. Підприємство отримало вексель в якості розрахунку за реалізований товар на суму 12000 грн. з наміром його подальшого продажу. У подальшому вексель був проданий за 15000 грн.

Таблиця 5.4 – Відображення цієї операції у бухгалтерському обліку

№ з/п	Зміст господарської операції	Бухгалтерський облік		
		Дт	Кт	Сума грн.
1	Відбитий доход від реалізації товарів	361	702	12000,00
2	Відбиті податкові зобов'язання по ПДВ	702	641/ПДВ	2000,00
3	Отриманий вексель в якості розрахунку за реалізовані товари (з наміром подальшого його продажу)	352	361	12000,00
4	Відбитий вексель на забалансовому рахунку	08	–	12000,00
5	Відбитий доход від продажу векселя	377	741	15000,00
4	Списана собівартість реалізованого векселя (фінансовій інвестиції)	971	352	12000,00
5	Отримані кошти від покупця	311	377	15000,00

Питання для контролю знань

1. Дайте визначення сутності поняття «вексель».
2. Сформулюйте перелік основних законодавчих актів, що регулюють обіг векселів в Україні.
3. Охарактеризуйте вексель як різновид цінних паперів. У чому його особливості ?
4. Назвіть основні ознаки векселя.
5. Дайте характеристику видів векселів.
6. Чим простий вексель відрізняється від переказного?
7. Хто є суб'єктами вексельного обігу ?
8. Як відбувається обіг векселів?
9. Назвіть та дайте характеристику суб'єктів вексельного обігу.
10. Назвіть перелік обов'язкових реквізитів векселів. Чим порядок заповнення простих векселів відрізняється від правил визначених для переказних векселів ?
11. Визначить сутність поняття «індосамент векселі».
12. Охарактеризуйте суб'єктів процесу індосаменту векселів.
13. Визначить основні вимоги до індосаменту.
14. Сформулюйте загальну методику бухгалтерського обліку видачі векселів емітентом.
15. Сформулюйте порядок відображення в бухгалтерському обліку придбання векселів.
16. Визначить правила бухгалтерського обліку індосаменту векселів.
17. У чому полягають особливості відображення в обліку процесу викупу векселів ?
18. Яким чином проводиться податковий облік операцій з векселями?

ТЕМА 6 ОБЛІК ЦІННИХ ПАПЕРІВ ІНСТИТУТІВ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТИВАННІ (ІСІ) ТА ІПОТЕЧНИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

План

6.1 Загальні правила організації роботи ІСІ та обліку емітованих цінних паперів

6.1.1 Загальні правила організації роботи ІСІ

6.1.2 Організація бухгалтерського обліку цінних паперів ІСІ (інвестиційних сертифікатів)

6.1.3 Організація податкового обліку інвестиційних сертифікатів

6.2 Сутність та особливості організації обліку іпотечних цінних паперів

6.2.1 Загальні правила обігу іпотечних цінних паперів

6.2.2 Загальні правила обліку іпотечних цінних паперів (іпотечних облігацій і іпотечних сертифікатів) у їх власників

6.1 Загальні правила організації роботи ІСІ та обліку емітованих цінних паперів

6.1.1 Загальні правила організації роботи ІСІ

Відповідно до ЗУ «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» від 15.03.01 р. № 2299–ІІІ (далі – ЗУ «Про ІСІ») *інститути спільного інвестування* (далі – ІСІ) – це корпоративні інвестиційні фонди або пайові інвестиційні фонди, що здійснюють діяльність, пов'язану з об'єднанням (залученням) грошових коштів інвесторів з метою отримання прибутку від вкладення їх в цінні папери інших емітентів, корпоративні права і нерухомість.

Корпоративний інвестиційний фонд (далі – КІФ) – це ІСІ, яке створюється у формі відкритого акціонерного товариства відповідно до законодавства з питань діяльності акціонерних товариств з урахуванням особливостей, встановлених ЗУ «Про ІСІ».

КІФ розміщує акції, які відповідно до ст. 13 ЗУ «Про ІСІ» можуть бути тільки простими іменними. Ніяких вимог відносно того, в якій формі (документарній або бездокументарній) випускаються акції КІФ законодавство не містить. Кожна розміщена акція КІФ надає її власникові однаковий обсяг прав.

Початковий статутний фонд (капітал) КІФ формується за рахунок грошових коштів, державних цінних паперів, цінних паперів інших емітентів, які допущені до торгів на фондовій біржі або в торговельно-інформаційній системі, і об'єктів нерухомості, необхідних для забезпечення статутної діяльності (його розмір не може бути менш розміру статутного фонду, встановленого законодавством для відкритих акціонерних товариств). Після реєстрації КІФ в реєстрі ІСІ здійснюється відкрита підписка на акції. Порядок проведення відкритої підписки на акції визначається законодавством з урахуванням особливостей, встановлених ЗУ «Про ІСІ» та нормативно-правових актах ДКЦПФР.

Пайовий інвестиційний фонд (далі – ПІФ) – це не юридична особа, а активи, які належать інвесторам на праві загальної пайової власності, знаходяться в управлінні компанії по управлінню активами (далі – КУА) та враховуються останньою окремо від результатів її господарської діяльності.

Мінімальний обсяг активів ПІФ не може бути меншим розміру початкового статутного фонду (капіталу) КІФ. КУА організовує розміщення інвестиційних сертифікатів ПІФ, які отримуються інвесторами.

Компанія по управлінню активами (далі – КУА) – це господарське товариство, що здійснює професійну діяльність по управлінню активами ІСІ на підставі ліцензії, видаваної ДКЦПФР України.

Залежно від порядку здійснення діяльності ІСІ можуть бути: відкритого, інтервального та закритого типу:

ІСІ відкритого типу зобов'язані викупати емітованими ними або КУА цінні папери в будь-який момент часу на вимогу інвесторів.

ІСІ інтервального типу – зобов'язані викупати емітовані ним або КУА цінні папери на вимогу інвесторів на протязі обумовленого в проспекті емісії терміну, але не рідше одного разу на рік.

ІСІ закритого типу не мають зобов'язань щодо викупу емітованих ним або КУА цінних паперів до моменту його реорганізації або ліквідації.

Дивіденди за цінними паперами ІСІ відкритого та інтервального типів не нараховуються та не сплачуються.

Виходячи зі запланованого строку діяльності, ІСІ можуть бути термінові та безтермінові.

Термінові ІСІ створюються на певний час, вказаний в проспекті, після закінчення якого ІСІ ліквідується або реорганізується. ІСІ закритого типу може бути тільки терміновим.

Безстрокові ІСІ створюються на невизначений термін. Виходячи із структури активів вони можуть бути диверсифікованими і недиверсифікованими:

Загальні принципи організації роботи ІСІ наведені на рисунку 6.1.

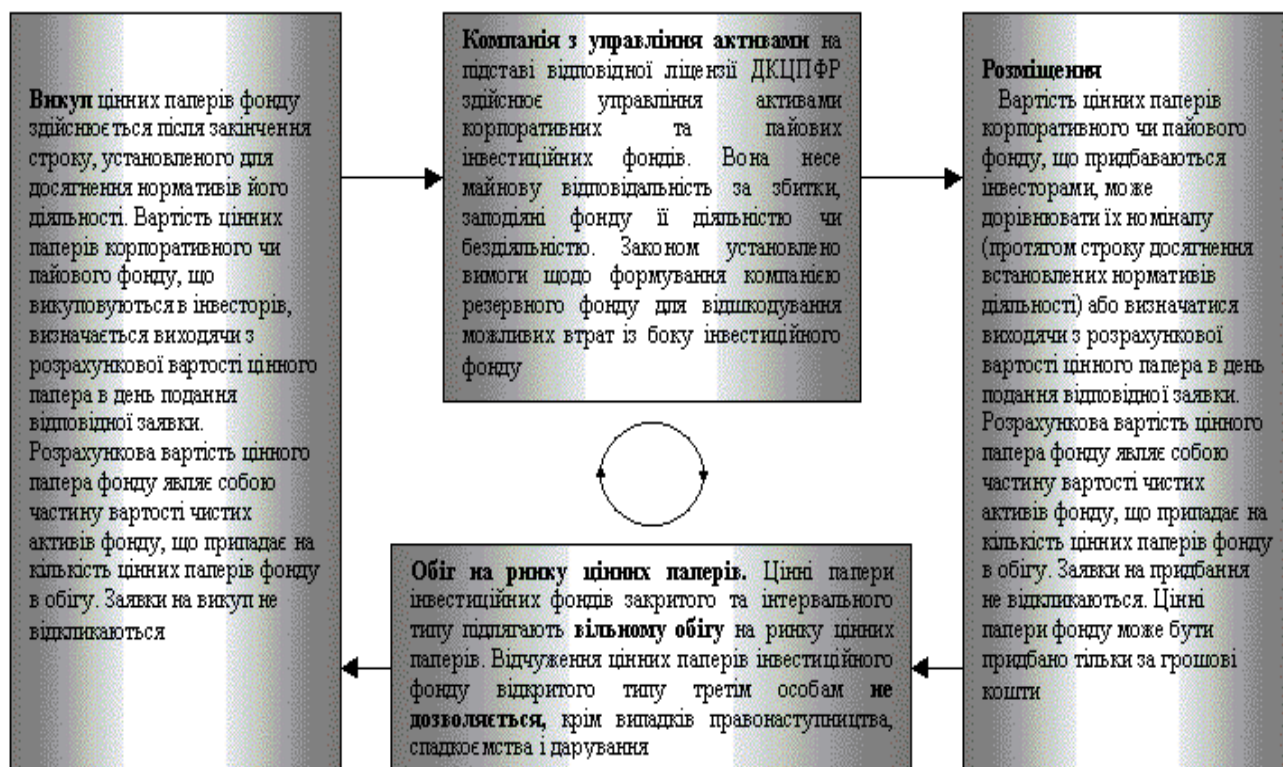

Рисунок 6.1 – Загальна схема діяльності ІСІ (інвестиційних фондів)

ІСІ можуть емітувати наступні види цінних паперів:

- акції, емітовані корпоративним інвестиційним фондом (КІФ);
- інвестиційні сертифікати, емітовані компанією по управлінню активами (КУА), що управляє активами пайового інвестиційного фонду (ПІФ).

Інвестиційний сертифікат – це цінний папір, що розміщується корпоративним інвестиційним фондом (КІФ), інвестиційною компанією (ПІФ), компанією по управлінню активами (КУА) пайового інвестиційного фонду та засвідчує право власності інвестора на частку в інвестиційному фонді, спільному фонді інвестиційної компанії або пайовому інвестиційному фонді.

Згідно з ЗУ «Про цінні папери» інвестиційні сертифікати віднесені до емісійних цінних паперів. Емітентом інвестиційних сертифікатів є компанія по управлінню активами (КУА).

Інвестиційні сертифікати можуть випускатися як в документарній, так і в бездокументній формах. Кожен інвестиційний сертифікат надає його власникові однаковий обсяг прав. Інвестиційний сертифікат може бути як іменним цінним папером, так і цінним папером на пред'явника.

У проспекті емісії інвестиційних сертифікатів обов'язково встановлюється порядок їх обігу, який має наступні особливості:

- викуп здійснюється за єдиними для всіх інвесторів цінами, встановленими на день об'яви інвесторам заявки про викуп цінних паперів ІСІ, виходячи з вартості чистих активів такого ІСІ;

- вартість інвестиційних сертифікатів, визначається виходячи з розрахункової вартості цінного паперу, яка визначається як результат розділення загальної вартості чистих активів ІСІ на кількість цінних паперів ІСІ, що знаходяться в обігу на дату проведення розрахунку. Ціна, по якій КУА здійснює викуп цінних паперів ІСІ, може зменшуватися лише на суму комісійної винагороди агента (торговця цінними паперами), з яким вона уклала відповідний договір;

- викуп здійснюється шляхом сплати відповідної суми грошових коштів. При цьому право власності інвестора на такі цінні папери припиняється. У разі письмової згоди учасника ІСІ розрахунок при викупі цінних паперів може бути здійснений іншими видами активів ІСІ.

Обіг інвестиційних сертифікатів також має низку особливостей, які слід враховувати при організації їх податкового і бухгалтерського обліку у інвесторів, а саме:

- інвестиційні сертифікати є пайовими цінними паперами, але, на відміну від акцій, вони не засвідчують участь їх власника в статутному капіталі емітента – компанії з управління активами (КУА) інвестиційного фонду, а свідчать про право власності на частку в пайовому капіталі ПФ;

- номінальна вартість інвестиційного сертифікату ніякої інформації інвесторові не надає. Важливою є сформована розрахункова вартість, по якій здійснюється їх викуп;

⊃ доходи, що отримуються інвестором ⊃ власником інвестиційного сертифікату, можна класифікувати як:

✓ дивіденди, які є частиною прибутку, отриманою ПФ у вигляді приросту вартості чистих активів (цей приріст утворюється за рахунок доходів від здійснення операцій з активами ІСІ і доходів, нарахованих по активах ІСІ);

✓ доход від продажу інвестиційного сертифікату на вторинному ринку цінних паперів. Якщо ціна покупки інвестиційного сертифікату є нижчою, ніж ціна продажу, інвестор отримує прибуток, якщо навпаки ⊃ зазнає збитку;

✓ доход від отримання у власність грошових коштів (або іншого майна, ПФ, що залишилися після ліквідації) при викупі сертифікату КУА, що визначається із суми грошових коштів, що отримав інвестор. Якщо сума грошових коштів (вартість майна) перевищує ціну покупки сертифікату, інвестор отримує прибуток, якщо навпаки ⊃ зазнає збитку.

6.1.2 Організація бухгалтерського обліку цінних паперів ІСІ (інвестиційних сертифікатів)

Витрати на придбання інвестиційних сертифікатів формують первинну вартість таких фінансових інвестицій, які утримуються підприємством з метою збільшення прибутку шляхом отримання дивідендів, збільшення вартості капіталу або інших вигод для інвестора.

Порядок бухгалтерського обліку інвестиційних сертифікатів визначається П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції» і П(С)БО 13 «Фінансові інструменти». Однак, ці стандарти не визначають особливостей обліку інвестиційних сертифікатів, зокрема формування їх вартості. Виходячи з суті фінансових інвестицій в інвестиційні сертифікати їх оцінка на дату балансу можлива за допомогою одного з наступних методів:

⊃ методу участі в капіталі ⊃ на дату балансу балансова вартість фінансової інвестиції переоцінюватиметься виходячи з частки інвестора у вартості чистих активів ПФ, тобто відображається в тій сумі, яку інвестор повинен отримати у випадку, якщо подасть заявку до КУА про викуп інвестиційних сертифікатів, що йому належать;

⊃ методу справедливої вартості;

– методу оцінки за справедливою вартістю з урахуванням зменшення корисності.

Вибір того або іншого методу оцінки інвестиційних сертифікатів на дату балансу здійснюється підприємством самостійно на підставі аналізу інформації, що існує у нього, щодо діяльності ІСІ і КУА, а також чистої вартості їх активів.

6.2 Сутність та особливості організації обліку іпотечних цінних паперів

6.2.1 Загальні правила обігу іпотечних цінних паперів

Відповідно до ст. 3 ЗУ «Про цінні папери» *іпотечні цінні папери* – це цінні папери, випуск яких забезпечений іпотечним покриттям (іпотечним пулом) та які засвідчують право власника на отримання від емітента засобів, що належать ним. До іпотечних цінних паперів Законом віднесені:

- іпотечні облігації;
- іпотечні сертифікати;
- застави;
- сертифікати ФОН.

Іпотечні облігації – це облігації, виконання зобов'язань емітента по яких забезпечене іпотечним покриттям в порядку, встановленому ЗУ «Про цінні папери». Вона засвідчує внесення грошових коштів її власником і підтверджує зобов'язання емітента відшкодувати йому номінальну вартість цієї облігації і грошового доходу в порядку, встановленому цим Законом і проспектом емісії.

Відмінністю іпотечних облігацій від звичайних облігацій є те, що вони забезпечені іпотечним покриттям (іпотечними активами, а також іншими активами, які у відповідності з проспектом емісії і реєстром іпотечного покриття забезпечують виконання зобов'язань емітента по іпотечних облігаціях). Емітентом іпотечних облігацій може бути тільки банк або небанківська фінансова установа.

Іпотечні активи, а також інші активи, які в процесі обслуговування іпотечних активів включаються в іпотечне покриття, вважаються переданими в заставу власникам облігацій. Це застава рухомого майна, яка забезпечує виконання зобов'язань емітента – заставодаателя перед власниками іпотечних облігацій – заставодержателями.

Відповідно до ЗУ «Про іпотечні облігації» від 22.12.2005 р. № 3273–IV іпотечні облігації:

- ▮ мають номінальну вартість, при цьому ціна розміщення може не співпадати з номінальною вартістю;
- ▮ є іменними цінними паперами;
- ▮ випускаються тільки в бездокументній формі;
- ▮ розміщуються шляхом відкритої (публічної) або закритої (приватної) пропозиції.

Можуть випускатися наступні види іпотечних облігацій:

- ▮ звичайні іпотечні облігації;
- ▮ структуровані іпотечні облігації.

Емітентом звичайних іпотечних облігацій є іпотечний кредитор, який несе відповідальність за виконання зобов'язань по таких іпотечних облігаціях іпотечним покриттям і всім іншим своїм майном, на яке відповідно до законодавства може бути обернене стягнення.

Емітентом структурованих іпотечних облігацій є спеціалізована іпотечна установа, яка несе відповідальність за виконання зобов'язань по іпотечних облігаціях тільки іпотечним покриттям.

Відповідно до ЗУ «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом і іпотечні сертифікати» від 19.06.2003 р. № 979–IV *іпотечні сертифікати*:

- ▮ мають номінальну вартість або вказівку частки консолідованого іпотечного боргу, яка приходить на один сертифікат (номінальна вартість може бути встановлена в національній валюті з урахуванням інфляційної обмовки);
- ▮ можуть бути іменними або на пред'явника;
- ▮ можуть випускатися в документарній або бездокументній формі.

Сертифікати на пред'явника випускаються тільки в документарній формі; розміщуються тільки шляхом відкритої (публічного) пропозиції.

Існують наступні різновиди іпотечних сертифікатів:

- ▮ іпотечні сертифікати з фіксованою прибутковістю;
- ▮ іпотечні сертифікати участі.

Випуск сертифікатів з фіксованою прибутковістю передбачає, що власником іпотечних активів залишається емітент, а грошові потоки, що

отримуються по таких сертифікатах їх власниками, складаються з номінальної вартості таких сертифікатів, що виплачується емітентом при погашенні, та відсотків. При випуску сертифікатів участі вважається, що власники сертифікатів передають іпотечні активи в довірчу власність управителеві відповідно до договору управління іпотечними активами, підписаного між емітентом і управителем.

При податковому і бухгалтерському обліку іпотечних цінних паперів необхідно врахувати наступні моменти:

по-перше, іпотечні цінні папери виділені в ЗУ «Про цінні папери» в окрему групу оскільки їх не можна віднести до групи пайових цінних паперів та до групи боргових цінних паперів.

по-друге, аналіз правової природи звичайних іпотечних облігацій і іпотечних сертифікатів з фіксованою прибутковістю дозволяє віднести їх до групи боргових цінних паперів. Придбання звичайних іпотечних облігацій (іпотечних сертифікатів з фіксованою прибутковістю) на етапі емісії означає, що емітенту надаються грошові кошти, сума яких повертається на етапі погашення, аналогічно як у випадку з борговими цінними паперами.

Структуровані іпотечні облігації і іпотечні сертифікати участі передбачають або участь власників таких цінних паперів в управлінні іпотечними активами – генераторами доходів, або отримання доходів виходячи з частки участі в платежах по іпотечних активах.

6.2.2 Загальні правила обліку іпотечних цінних паперів (іпотечних облігацій і іпотечних сертифікатів) у їх власників

Іпотечні сертифікати, як й інші види цінних паперів, відповідають критеріям визнання в бухгалтерському обліку у якості фінансових інвестицій. Бухгалтерський облік таких активів не відрізняється від обліку будь-яких інших видів фінансових інвестицій.

Особливістю є необхідність відображення отриманого забезпечення по інвестиційних сертифікатах у будь-якому вигляді іпотечних активів – для іпотечних сертифікатів з фіксованою дохідністю, або іпотеки – для іпотечних сертифікатів участі.

Відповідно до Інструкції № 291 отримання забезпечення виконання зобов'язань у вигляді застави майна відбивається шляхом збільшення залишку

на забалансовому рахунку 06 «Гарантії і забезпечення отримані» (дебіторська заборгованість заставника (іпотекодателя) за основним зобов'язанням повинна бути відображена раніше).

Самі іпотечні сертифікати як вид фінансових інвестицій відображаються на субрахунках:

14–2 «Інших інвестиції зв'язаним сторонам»;

14–3 «Інвестиції незв'язаним сторонам»;

35–2 «Інших поточних фінансових інвестиції».

Приклад 1. Відображення в бухгалтерському обліку інвестора покупки і погашення іпотечних сертифікатів, а також отримання доходу по таких сертифікатах.

Таблиця 6.1– Обліку операцій з іпотечними сертифікатами у інвестора

№ п/п	Зміст запису	Дебет	Кредит	Сума, грн.
1. Придбання іпотечних сертифікатів				
1.1	Відображено придбання іпотечних сертифікатів з фіксованою прибутковістю за грошові кошти	143	311	1 200 000
1.2	Відображено отримання забезпечення у вигляді іпотечних активів	06		1 200 000*
* Вартість забезпечення дорівнює вартості частки іпотечних активів, яка відповідає придбаним іпотечним сертифікатам				
1.3	Відображено придбання іпотечних сертифікатів участі	143	311	100 000
1.4	Відображено забезпечення у вигляді іпотеки	06		100 000**
** Вартість забезпечення дорівнює частині вартості іпотек, яка відповідає вартості придбаних іпотечних сертифікатів				
2. Отримання доходу по іпотечних сертифікатах				
2.1	Нараховані відсотки по іпотечних сертифікатах з фіксованою прибутковістю	373	732	200 000
2.2	Отримані відсотки по іпотечних сертифікатах з фіксованою прибутковістю	311	373	200000
2.3	Нарахований дохід по іпотечних сертифікатах участі (у частині відсотків по консолідованому іпотечному боргу)	373	732	25000
2.4	Отриманий дохід по іпотечних сертифікатах участі (у частині відсотків по консолідованому іпотечному боргу)	311	373	25000

Продовження таблиці 6.1

2.5	Відображено часткове погашення іпотечних сертифікатів участі в частині основної суми заборгованості	311	143	12000
2.5	Списана частина забезпечення у вигляді іпотеки		06	12000
3. Погашення іпотечних сертифікатів				
3.1	Відображено погашення іпотечних сертифікатів з фіксованою прибутковістю	311	143	1200000
3.2	Списано забезпечення у вигляді іпотечних активів		06	1200000
3.3	Відображено остаточне погашення іпотечних сертифікатів участі	377	143	25000***
*** Показана сума, що залишилася до погашення боргу				
3.4	Списано забезпечення у вигляді іпотеки		06	25000

Питання для контролю знань

1. Визначить сутність інститутів спільного інвестування (ІСІ).
2. Яким чином можна класифікувати ІСІ ?
3. Чим відрізняються між собою ІСІ відкритого, інтервального та закритого типу ?
4. У чому визначається сутність корпоративних інвестиційних фондів ?
5. Визначить особливості діяльності пайових інвестиційних фондів (ПІФ).
6. Яким чином здійснюється взаємодія між ПІФами та компаніями з управління активами (КУА)?
7. Сформулюйте загальну методику організації діяльності ІСІ.
8. Які види цінних паперів можуть емітувати ІСІ ?
9. Визначить сутність інвестиційних сертифікатів.
10. У чому полягають особливості емісії та обертання інвестиційних сертифікатів ?
11. Які види доходу можуть отримувати інвестори — власники інвестиційних сертифікатів ?
12. Яким чином здійснюється організація бухгалтерського обліку інвестиційних сертифікатів?

13. Які методи оцінки балансової вартості інвестиційних сертифікатів можуть застосовуватися для оцінки таких фінансових інвестицій на дату балансу в бухгалтерському обліку ?

14. Визначить особливості податкового обліку інвестиційних сертифікатів.

15. Які цінні папери відносяться до групи іпотечних ?

16. Дайте характеристику іпотечних облігацій.

17. Сформулюйте особливості емісії та обігу іпотечних облігацій.

18. Хто є емітентами іпотечних облігацій ?

19. Визначить сутність та особливості обігу іпотечних сертифікатів.

20. Яким чином здійснюється організація бухгалтерського обліку іпотечних цінних паперів ?

ТЕМА 7 ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ В ФІНАНСОВІЙ ЗВІТНОСТІ ОПЕРАЦІЙ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

План

7.1 Баланс як джерело достовірної інформації про акціонерний капітал

7.2 Облік операцій з інструментами власного капіталу та відображення в фінансовій звітності

7.3 Відображення в фінансовій звітності показників прибутковості акцій

7.4 Особливості визнання та їх відображення в бухгалтерському обліку фінансових інструментів

7.1 Баланс як джерело достовірної інформації про акціонерний капітал

Звітність компанії є джерелом інформації для широкого кола користувачів. Її вивчення допомагає в ухваленні рішень про інвестування або оцінку результатів діяльності менеджменту підприємства з вже наявними ресурсами.

З погляду інвестора найбільший інтерес представляє інформація, що міститься в розділі I пасиву балансу «Власний капітал» оскільки він характеризує управлінські якості менеджменту підприємства.

При формуванні величини власного капіталу виділяють наступні джерела:

- ┐ внески акціонерів;
- ┐ капітал, отриманий за рахунок зміни оцінок або надходження безоплатних активів;
- ┐ нерозподілений прибуток.

Величина внесків акціонерів (акціонерний капітал) є ресурсом, яким наділяється підприємство у момент його створення та розпорядження яким повинно приносити дохід його акціонерам у майбутньому.

Величина акціонерного капіталу визначає розмір підприємства, його положення в галузевому сегменті, дозволяє за рахунок сконцентрованості ресурсів добиватися великих конкурентних переваг. Тому підприємства прагнуть до максимального залучення акціонерного капіталу за допомогою емісії акцій.

Довіра акціонерів до компанії, яка виявляється у вигляді вкладення інвестицій в акції, у свою чергу, викликає у компанії постійні зобов'язання щодо достовірності даних, наданих в звітності, яка забезпечується за рахунок дотримання вимог міжнародних (МСФЗ та МСБО) або національних стандартів (П(С)БО) обліку.

Достовірність інформації щодо вартості залученого акціонерного капіталу забезпечується виконанням наступних правил:

а) Операції по розміщенню акцій регулюються П(С)БО 13 «Фінансові інструменти», в якому акції та долі в уставному капіталі визначаються як інструменти власного капіталу, а операції з ними ┐ контрактами, що укладаються відносно інструментів власного капіталу, які підтверджують право покупця на частину в активах компанії, сум, що залишаються після вирахування, за всіма його зобов'язаннями. Будь-яка зміна власного капіталу від викупу чи анулювання власних акцій є передачею між тими акціонерами, які віддали свою частку, і тими, які продовжують тримати акції, а тому не є прибутком або збитком підприємства. Згідно п. 28 П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» прибуток або збиток від продажу або анулювання акцій емітент відображає збільшенням або, відповідно, зменшенням додаткового вкладеного капіталу. Якщо його не вистачає, то сума перевищення збитку від продажу, випуску або анулювання випущених інструментів власного капіталу над

величиною додаткового вкладеного капіталу відображається зменшення нерозподіленого прибутку (збільшенням непокритого збитку). Витрати на випуск або зворотний викуп інструментів власного капіталу відображаються зменшенням додаткового вкладеного капіталу, а при його відсутності – зменшенням нерозподіленого прибутку (збільшенням непокритого збитку).

б) Для узагальнення інформації про стан та рух власного капіталу використовуються рахунки класу 4 згідно Інструкцією № 291. Для відображення вказаних операцій використовується рахунок 45 «Вилучений капітал», по дебету якого показується фактична собівартість викуплених у власних акціонерів акцій, а по кредиту – вартість анульованих або перепроданих акцій. Рахунок є контрпасивним до рахунку 40 «Статутний капітал».

в) Фактична собівартість викуплених акцій, згідно п. 29 П(С)БО 13 «Фінансові інструменти», складається із справедливої вартості фінансових інструментів, наданих в обмін на акції, і витрат, безпосередньо пов'язаних з їх придбанням (комісійні, обов'язкові збори і платежі при передачі цінних паперів і т. д.).

г) Оскільки статутний капітал облікується за номінальною вартістю, відображення по дебету рахунку 45 «Вилучений капітал» сум, що перевищують номінальний розмір акцій, буде спотворювати інформацію про виплачену частину капіталу. Тому більш доцільним є спосіб визначений в МСБО 32 «Фінансові інструменти: розкриття та подання», згідно якому витрати на придбання власних викуплених акцій відображаються наступним чином: за номінальною вартістю викуплені акції показуються як вилучення з акціонерного капіталу, а премії або дисконт, пов'язані з покупкою, облікуються шляхом коригування інших категорій капіталу. В результаті по дебету рахунку 45 «Вилучений капітал» буде відображається номінальна вартість викуплених акцій, а виникаюча різниця відноситься на рахунки додаткового вкладеного капіталу, або – при їх відсутності або недостатності – на рахунок нерозподіленого прибутку (непокритого збитку) (рахунок 44 «Нерозподілений прибуток (збиток)»).

Приклад 1. Компанія ухвалила рішення здійснити первинне розміщення 1000 акцій, номінальна вартість яких склала 1000 тис. грн. Акції розміщувалися за вартістю 1200 грн./шт. Через рік на загальних зборах акціонерів було

ухвалено рішення викупити акції власної емісії за вартістю 1300 грн. для подальшого перепродажу за вартістю 1500 грн. за акцію.

Таблиця 7.1 – Відображення в обліку формування акціонерного капіталу та його зміни

№ п/п	Зміст господарської операції	Бухгалтерський облік		
		Дебет	Кредит	Сума, тис. грн.
Первинне розміщення акцій				
1.1	Оголошений розмір статутного капіталу	46	40	1000
1.2	Викуплені акції акціонерами	311	46	1000
1.3	Відображена сума перевищення вартості розміщення акцій над номінальною вартістю (емісійний дохід)	311	421	200
1.4	Відображені витрати на випуск акцій	421	685	20
Викуп акцій власної емісії				
2.1	Відображений викуп акцій за оголошеною вартістю	451	311	1300
2.2	Відображена вартість послуг, пов'язана з викупом	421	685	25
2.3	Відображена вартість перевищення викупної вартості акцій над емісійною вартістю	421	451	155
2.4	Відображений збиток від викупу	44	451	145
Перепродаж акцій				
3.1	Відображений продаж акцій за номінальною вартістю	311	451	1000
3.2	Відображена сума перевищення продажної вартості над номінальною вартістю	311	421	500

7.2 Облік операцій з інструментами власного капіталу та відображення в фінансовій звітності

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку та фінансової звітності інформації про операції, платіж за якими здійснюється на основі акцій з використанням інструментів власного капіталу або коштів (інших активів) визначається П(С)БО 34 «Платіж на основі акцій».

Операція, платіж за якою здійснюється на основі акцій, – це операція, за якою заборгованість за придбані (отримані) товари (роботи, послуги) підприємство погашається інструментами власного капіталу (в тому числі акціями або опціонами на акції) або коштами (іншими активами) в сумі, яка

визначається на основі вартості акцій або інших інструментів власного капіталу.

Норми П(С)БО 34 «Платіж на основі акцій» не застосовуються на операції:

- ▮ в результаті яких підприємство в обмін на інструменти власного капіталу отримує активи як складову чистих активів, придбаних в результаті об'єднання підприємств або господарської діяльності, на які поширюється дія П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств»;

- ▮ пов'язані з інструментами власного капіталу, платіж за якими передбачається здійснити коштами, іншими фінансовими інструментами або шляхом обміну на інші фінансові інструменти, до яких застосовується П(С)БО 13 «Фінансові інструменти».

При придбанні або отриманні товарів (робіт, послуг) за договором про платіж на основі акцій:

- ▮ такі активи (витрати) визнаються на дату їх надходження (отримання);

- ▮ одночасно визнається збільшення власного капіталу (якщо погашення заборгованості здійснюється інструментами власного капіталу), або збільшення зобов'язання (якщо погашення заборгованості передбачено здійснити коштами (іншими активами));

- ▮ такі товари або витрати оцінюються за справедливою вартістю отриманих товарів (робіт, послуг) за винятком випадків, коли ця справедлива вартість не може оцінюватися достовірно;

- ▮ у разі якщо підприємство не може встановити справедливую вартість визнаних товарів (послуг, витрат), їх оцінка здійснюється за справедливою вартістю наданих інструментів власного капіталу. За такою оцінкою відображається відповідно збільшення власного капіталу або збільшення зобов'язання.

- ▮ визначення такої справедливої вартості наданих інструментів власного капіталу відбувається виходячи з цін на фондовому ринку на дату отримання товарів (робіт, послуг);

- ▮ не визнається факт отримання товарів (робіт, послуг), якщо постачальник не набуває права на надані інструменти власного капіталу,

наприклад якщо постачальник не забезпечить надання послуг протягом визначеного періоду обслуговування.

Якщо за договором про платіж на основі акцій інструменти власного капіталу:

- передаються постачальнику послуг (робіт) до надання ним послуг, то власний капітал збільшується на загальну вартість послуг (робіт), визначену на дату цього договору, з наступним відображенням послуг (робіт), які отримуються у погашення боргу за передані інструменти власного капіталу;

- передаються постачальнику після надання (виконання) ним послуг (робіт), то вартість цих послуг (робіт) відображається на дату їх отримання з відповідним збільшенням власного капіталу.

При здійсненні оцінки справедливої вартості наданих інструментів власного капіталу слід ураховувати ринкові умови, зокрема договірну ціну акцій, яка визначає умови виконання договору про платіж на основі акцій. Таким чином, при наданні інструментів власного капіталу з визначеними ринковими умовами підприємство повинно визнавати придбані (отримані) товари (роботи, послуги) при виконанні всіх інших умов договору про платіж на основі акцій.

При визначенні справедливої вартості опціонів на дату отримання товарів (робіт, послуг) надання опціонів на додаткові акції не враховується. Натомість опціон оновлений слід відображати у порядку, передбаченому для нового наданого опціону на дату договору про платіж на основі акцій.

Крім того, після виконання умов договору про платіж на основі акцій загальна сума власного капіталу, збільшена на вартість товарів (робіт, послуг), отриманих за договором про платіж на основі акцій з використанням інструментів власного капіталу, надалі не коригується.

Також не коригується вартість придбаних (отриманих) товарів (робіт, послуг), визначена за справедливою вартістю інструментів власного капіталу на дату отримання товарів (робіт, послуг), при зміні надалі справедливої вартості інструментів власного капіталу.

У разі якщо інструменти власного капіталу анулюються або розрахунки за ними завершено протягом періоду виконання умов договору про платіж на основі акцій:

— таке анулювання або завершені розрахунки відображаються визнанням зобов'язання в сумі справедливої вартості інструментів власного капіталу на дату договору про платіж на основі акцій;

— надані нові інструменти власного капіталу визнаються на дату їх надання зобов'язанням за інструментами власного капіталу замість зобов'язання за анульованими інструментами власного капіталу. При цьому зміна справедливої вартості інструментів власного капіталу відображається збільшенням зобов'язання за отримані товари (роботи, послуги) і зменшенням власного капіталу. Якщо підприємство не визначає надані нові інструменти власного капіталу як інструменти власного капіталу, що замінюють анульовані інструменти власного капіталу, тоді такі нові інструменти власного капіталу відображаються як нове надання інструментів власного капіталу.

Викуп інструментів власного капіталу в сумі, що не перевищує їх справедливую вартість на дату викупу, відображається вилученням власного капіталу, за винятком тієї виплати, яка перевищує суми викупу над їх справедливою вартістю на дату викупу. Таке перевищення слід визнавати іншими витратами.

Якщо договір про платіж на основі акцій передбачає право вибору способу погашення зобов'язань — коштами (іншими активами) або інструментами власного капіталу, така операція відображається як операція, платіж за якою здійснюється:

— на основі акцій з використанням коштів, якщо підприємство обрало спосіб погашення зобов'язань коштами (іншими активами);

— на основі акцій з використанням інструментів власного капіталу, якщо підприємство не обрало спосіб погашення зобов'язань коштами (іншими активами).

У разі якщо договір про платіж на основі акцій надає постачальнику право вибору способу одержання платежу, а саме: грошовими коштами (іншими активами) або інструментами власного капіталу, — то підприємство відображає зобов'язання за платежем складним фінансовим інструментом, який включає суму збільшення зобов'язання та суму збільшення власного капіталу. При цьому сума збільшення власного капіталу відображається в сумі, що дорівнює різниці між справедливою вартістю отриманих товарів (робіт, послуг)

і справедливою вартістю зобов'язання, визначеною на основі акцій з використанням коштів на дату отримання товарів (робіт, послуг) за операціями з постачальниками, крім працівників підприємства. За операціями з працівниками підприємства складний фінансовий інструмент оцінюється на дату укладання договору з урахуванням умов, на яких були надані права на одержання грошових коштів або інструментів власного капіталу.

Якщо підприємство за договором про платіж на основі акцій має право вибору способу погашення зобов'язань за операціями, платіж за якими здійснюється на основі акцій, але існують правові обмеження щодо випуску інструментів власного капіталу або спосіб погашення зобов'язань коштами (іншими активами) є для підприємства пріоритетним (традиційним), то підприємство відображає таку операцію у порядку, передбаченому для способу погашення зобов'язань коштами (іншими активами).

У разі якщо договір про платіж на основі акцій передбачає можливість вибору підприємством способу погашення зобов'язань, але за відсутності обмежень щодо випуску інструментів власного капіталу та за відсутності договірної вимоги погасити зобов'язання грошовими коштами, підприємство відображає таку операцію в обліку відповідно до вимог щодо операцій, платіж за якими здійснюється на основі акцій з використанням інструментів власного капіталу.

Розкриття інформації про операції, платіж за якими здійснюється на основі акцій, відображається у Примітках до фінансової звітності.

7.3 Відображення в фінансовій звітності показників прибутковості акцій

Відображення в фінансовій звітності показників прибутковості акцій здійснюється в III розділі Звіту про фінансові результати, порядок заповнення якого регламентується П(С)БО 3 «Звіт про фінансові результати».

Крім цього необхідно застосовувати спеціальні стандарти, які містять методику відображення прибутку за акціями та платежів на основі акцій. Це:

- П(С)БО 24 «Прибуток на акцію»;
- П(С)БО 34 «Платіж на основі акцій» (набирає чинності з 01.01.2010 р.), який розроблений на основі МСБО 33 «Прибуток на акцію».

П(С)БО 24 «Прибуток на акцію» застосовується для розрахунку показників, що відображаються в розділі III Звіту про фінансові результати (форма № 2).

Розділ III «Розрахунок показників прибутковості акцій» Звіту про фінансові результати (форма № 2) заповнюється підприємствами, які є:

- відкритими акціонерними товариствами, прості або потенційно прості акції яких відкрито продаються і купуються на фондових біржах протягом звітного року;
- акціонерними товариствами, які знаходяться в процесі випуску таких акцій.

При заповненні Розділ III «Розрахунок показників прибутковості акцій» Звіту про фінансові результати (форма № 2) розраховуються наступні показники:

- Середньорічної кількості простих акцій.
- Скоригованої середньорічної кількості простих акцій.
- Чистого прибутку (збитку) на одну просту акцію.
- Скоригованого чистого прибутку (збитку) на одну просту акцію.

Усі ці показники є аналітичними, похідними від показника чистого прибутку або збитку, а обов'язковість їх наявності у фінансовій звітності ВАТ продиктована специфікою цього виду підприємств.

Середньорічна кількість простих акцій – це середньозважена кількість простих акцій, які перебували в обігу протягом звітного року, яка розраховується за формулою:

$$\text{Середньорічна кількість простих акцій} = \frac{A1 \times C1 + A2 \times C2 + \dots + An \times Cn}{365}$$

де А – кількість простих акцій, що знаходяться в обороті протягом звітного року (дані протоколів загальних зборів про викуп (випуску) простих акцій);

С – період часу, протягом якого обертаються прості акції (вимірюється в днях);

365 – кількість днів в звітному році.

При включенні простих акцій в розрахунок середньорічної кількості простих акцій, що знаходяться в обігу необхідно враховувати особливості їх оплати (табл.7.2).

Таблиця 7.2.─ Особливості включення простих акцій в розрахунок середньорічної кількості виходячи із способу їх оплати

Особливості оплати акціонерами (мета) випуску простих акцій	Дата включення простих акцій в розрахунок середньорічної кількості простих акцій
Оплата за грошові кошти	Дата виникнення у емітента дебіторської заборгованості за розрахунками з учасниками
Оплата шляхом обміну на інші активи	Дата визнання емітентом активу
Оплата шляхом обміну на послуги	Дата фактичного надання емітенту послуг
Отримання дивідендів акціями додаткової емісії	Дата виплати дивідендів
Конвертація опціонів і варрантів в прості акції або сплата відсотків за цим фінансовим зобов'язанням	Дата припинення нарахування відсотків або (у разі відсутності відсотків) дата надання простих акцій в рахунок погашення фінансових зобов'язань по опціонах і варрантах
Для погашення зобов'язання товариства	Дата погашення зобов'язання
Обмін акцій власної емісії на акцій іншого підприємства	Дата придбання
Додатковий випуск простих акцій	Дата реєстрації випуску акцій в ДКЦПФР

Скоригована середньорічна кількість простих акцій – це середньорічна кількість простих акцій в обігу, скоригована на кількість потенційних простих акцій. Розрахунок цього показника проводиться в випадках розміщення акцій на пільгових умовах, коли ціна продажу акцій нижча за ціну, встановлену на ринку. У цьому випадку застосовуються наступні формули:

$$\begin{array}{ccccc}
 \text{Скоригована} & & \text{Середньорічна} & & \text{Середньорічна} \\
 \text{середньорічна кількість} & = & \text{кількість простих} & + & \text{кількість} \\
 \text{простих акцій} & & \text{акцій} & & \text{розбавляючих} \\
 & & & & \text{потенційних} \\
 & & & & \text{простих акцій}
 \end{array}$$

Розбавляюча потенційна проста акція – це фінансовий інструмент або інша угода, конвертація яких у прості акції призведе до зменшення чистого прибутку (збільшення чистого збитку) на просту акцію від звичайної діяльності у майбутньому.

При розрахунку середньорічної кількості розбавляючих потенційних простих акцій враховуються облигації, привілейовані акції, варанти, опціони, які можуть бути конвертовані в прості акції. За умови, що конвертація таких фінансових інструментів приводить до зменшення чистого прибутку (збільшенню чистого збитку) на одну просту акцію.

$$\begin{aligned}
 & \text{Середньорічна кількість розбавляючих потенційних простих акцій} = \frac{\text{Розбавляючий коефіцієнт} \times \text{Кількість потенційних простих акцій, придбаних на пільгових умовах}}{\text{Середня ціна простих акцій в обороті}} \\
 & \text{Розбавляючий коефіцієнт} = \frac{\text{Середня ціна простих акцій в обороті} - \text{Пільгова ціна простих акцій}}{\text{Середня ціна простих акцій в обороті}} \\
 & \text{Середня ціна простих акцій в обороті} = \frac{\text{Сукупна вартість потенційних простих акцій (ринкова)}}{\text{Загальна кількість потенційних простих акцій}}
 \end{aligned}$$

Чистий прибуток (збиток), що припадає на одну просту акцію (далі – ПНА), обчислюється за допомогою ділення чистого прибутку (збитку) періоду, які належать власникам простих акцій, на середньорічну кількість простих акцій, що знаходяться в обігу протягом цього періоду.

$$\begin{aligned}
 & \text{Чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію} = \frac{\text{Чистий прибуток (збиток)} - \text{Величина дивідендів на привілейовані акції}}{\text{Середньорічна кількість простих акцій}}
 \end{aligned}$$

Особливості розрахунку цього показника ПНА відповідно до виду інструментів капіталу ВАТ, які знаходяться в обігу, узагальнені в таблиці 7.3.

Таблиця 7.3 – Розрахунок ПНА відповідно до інструментів капіталу

Показники	Інструменти капіталу ВАТ, які знаходились в обігу протягом звітного періоду	
	Лише прості акції	Прості та привілейовані акції
Чисельник ПНА	Чистий прибуток (збиток) звітного періоду	Чистий прибуток (збиток) звітного періоду мінус сума дивідендів на привілейовані акції
Знаменник ПНА	Середньорічна кількість простих акцій в обігу	Середньорічна кількість простих акцій в обігу

Приклад 2. Чистий прибуток звітного періоду ВАТ «Атол» склав 60 тис. грн. Після дати балансу були оголошені дивіденди 1 грн. на одну просту акцію, яка знаходиться в обігу, та 20 грн. на одну привілейовану акцію – (1 000 шт.)

Таким чином, чистий прибуток звітного періоду становитиме:

$$60\,000 - 20 \times 1\,000 = 40\,000 \text{ (грн.)}$$

Слід зауважити, що визначення чистого прибутку (збитку) залежить від виду дивідендів, які припадають на привілейовані акції (таблиця 7.4).

Таблиця 7.4 – Вплив дивідендів за привілейованими акціями на чистий прибуток (збиток), який належить власникам простих акцій

Звітний період	Оголошення дивідендів на привілейовані акції	Необхідність коригувань чистого прибутку (збитку) відповідно до виду дивідендів на привілейовані акції	
		Некумулятивні	Кумулятивні
Поточний	Не оголошуються	Не потрібні	Потрібні
Поточний	Оголошуються	Потрібні	Потрібні
Минулі	Оголошуються	Не потрібні	Не потрібні

Для розрахунку середньорічної (середньозваженої – за менший ніж рік період) кількості простих акцій, що перебувають в обігу, використовуються дані реєстру акціонерів на перше число кожного місяця звітного періоду чи на іншу дату, якщо зміни в кількості акцій в обігу відбувалися на іншу, ніж початок місяця дату.

Продовження прикладу 2. Є така інформація про прості акції ВАТ «Атол» (табл. 7.5).

Таблиця 7.5 – Вихідні дані

Господарська операція			Випущені прості акції	Придбані акції власної емісії	Акції в обігу після здійснення операції
Номер та дата		Зміст			
1	1 січня звітного року	Кількість акцій на початок звітного періоду	2 500	—	2 500
2	1 червня звітного року	Випуск нових акцій за грошові кошти	2 500	—	5 000
3	1 грудня звітного року	Придбання власних акцій за грошові кошти	—	2 000	3 000
4	31 грудня звітного року	Кількість акцій на кінець звітного періоду	5 000	2 000	3 000

Виходячи з цього середньорічна кількість простих акцій, які знаходилися в обігу протягом звітного періоду розраховується наступним чином:

$$(2\,500 \times 5/12) + (5\,000 \times 6/12) + (3\,000 \times 1/12) \approx 3\,792 \text{ (простих акцій)}$$

де 5/12, 6/12, 1/12 – часовий зважений коефіцієнт.

Часовий зважений коефіцієнт – це частка від ділення загальної кількості днів (місяців), протягом яких акції перебували в обігу, на кількість днів (місяців) у році. При його розрахунку допускається приймати період обігу акцій не в днях, а в місяцях, якщо випуск, викуп і анулювання акцій здійснюється з першого числа місяця.

Результат розрахунку записується у рядок 300 розділу III Звіту про фінансові результати.

Обчислення ПНА шляхом ділення чистого прибутку, який належить власникам простих акцій, на середньорічну кількість цих акцій в обігу.

Продовження прикладу 2. ПНА дорівнює:

$$40\,000 : 3\,792 = 10,55 \text{ (грн. /акцію).}$$

Таблиця 7.6 – Розділ III «Розрахунок показників прибутковості акцій»
Звіту про фінансові результати

Назва статті	Код рядка	За звітний період	За попередній період
Середньорічна кількість простих акцій	300	3 792	
Скоригована середньорічна кількість простих акцій	310		
Чистий прибуток, що припадає на одну просту акцію	320	10,55	
Скоригований чистий прибуток, що припадає на одну просту акцію	330		
Дивіденди на одну просту акцію	340		

Якщо в акціонерного товариства в результаті підрахунку показників дохідності акцій виходить не прибуток, збиток на одну просту акцію, то цей показник наводиться в дужках.

Застосування середньорічної (середньозваженої) величини простих акцій в обігу дає змогу враховувати зміни акціонерного капіталу залежно від кількості акцій, що випускаються та вилучаються з обігу. В цьому випадку акціонерний капітал включається до розрахунку ПНА в тій мірі, у якій він безпосередньо бере участь у створенні чистого прибутку АТ.

Розрахунок *скоригованого чистого прибутку (збитку) на одну просту акцію* визначається діленням скоригованого чистого прибутку (збитку) на скориговану середньорічну кількість простих акцій в обігу.

Скоригований чистий прибуток (збиток) – це чистий прибуток (збиток) після вирахування дивідендів на привілейовані акції, скоригований на вплив розбавляючих простих акцій.

Скоригована середньорічна кількість простих акцій – середньорічна кількість простих акцій в обігу, скоригована на кількість потенційних простих акцій.

Скоригований ПНА відображає максимально можливу ступінь зменшення прибутку (збільшення збитку) на одну просту акцію товариства у разі конвертації розбавляючих потенційних простих акцій без відповідного збільшення активів товариства.

Визначення показника скоригованого ПНА здійснюється за наступним чином:

Скоригований чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію		Скоригований чистий прибуток (збиток)						
		Скоригована середньорічна кількість простих акцій						
Скоригований чистий прибуток (збиток)	=	Чистий прибуток (збиток)	-	Дивіденди по привілейованих акціях	+	Дивіденди по розбавляючих потенційних простих акціях	±	Інші доходи (витрати) у зв'язку з конвертацією розбавляючих потенційних простих акцій

Потенційні прості акції – це фінансовий інструмент або інша угода, за якою у майбутньому його власнику надається право на прості акції. До них відносяться:

- ▢ облігації, які можна конвертувати у прості акції;
- ▢ привілейовані акції, які можуть бути конвертовані в прості акції;
- ▢ варанти на акції;
- ▢ опціони на акції;
- ▢ акції, які можуть бути придбані за спеціальними програмами для працівників;
- ▢ угоди, учасники яких матимуть право на отримання простих акцій у разі виконання вимог, передбачених цими угодами.

Розбавляюча потенційна проста акція – це фінансовий інструмент або інша угода, конвертація яких у прості акції приведе до зменшення чистого прибутку (збільшення чистого збитку) на одну просту акцію від звичайної діяльності у майбутньому.

Антирозбавляюча потенційна проста акція – фінансовий інструмент або інша угода, конвертація яких у прості акції приведе до збільшення чистого прибутку (зменшення чистого збитку) на одну просту акцію від звичайної діяльності у майбутньому.

При розрахунку скоригованого чистого прибутку (збитку) необхідно враховувати наступне:

⌊ необхідно визначити наявність у товариства фінансових інструментів, що є потенційними простими акціями, та оцінити їх вплив на суму чистого прибутку, який належить власникам простих акцій. При цьому слід включити лише ті потенційні прості акції, які мають розбавляючий вплив на ПНА, тобто зменшують його значення. При цьому оцінка впливу здійснюється окремо для кожного виду потенційних простих акцій (кожного випуску, серії випусків даного виду акцій) на суму чистого прибутку.

⌊ також показник слід відкоригувати наступним чином, враховуючи сплату податків:

✓ збільшити на суму дивідендів, визнаних у звітному періоді, на розбавляючі потенційні прості акції, оскільки ці дивіденди бралися до уваги при обчисленні чистого прибутку за період;

✓ збільшити на суму відсотків, визнаних у періоді, які пов'язані з розбавляючими потенційними простими акціями;

✓ врахувати будь-які зміни в доході або витратах, які будуть наслідком конвертування розбавляючих потенційних простих акцій.

Приклад 3. Чистий прибуток ВАТ «Альцест» становив 100 000,0 грн. ВАТ має 50 000 простих акцій в обігу та 15 000 потенційних простих акцій. ПНА становить 2,0 грн. на просту акцію (100 000,0 грн. : 50 000 простих акцій). Припустимо, що потенційні прості акції будуть конвертовані в прості акції, сума чистого прибутку (з урахуванням відповідної зміни суми податку на прибуток) зросте на 15 000 грн.

Тоді нове значення ПНА становитиме:

$$\frac{100\,000,0 + 15\,000,0}{50\,000 \text{ акцій} + 15\,000 \text{ акцій}} = \frac{115\,000,0}{65\,000 \text{ акцій}} = 1,77 \text{ грн. на просту акцію}$$

Такі потенційні прості акції розглядаються як розбавляючі, тому що вони зменшують суму ПНА. Вони обов'язково включаються до обчислення скоригованого ПНА.

Продовження прикладу 3. Припустимо, що після конвертування потенційних простих акцій чисельник збільшиться на 50 000 грн.

Тоді:

$$\frac{100\,000,0 + 50\,000,0}{50\,000 \text{ акцій} + 15\,000 \text{ акцій}} = \frac{150\,000,0}{65\,000 \text{ акцій}} = 2,31 \text{ грн. на просту акцію}$$

Потенційні прості акції в цьому випадку вважаються антирозбавляючими, тому що вони збільшують суму чистого прибутку на акцію.

Оскільки сума скоригованого ПНА складає 2,31 грн. на просту акцію, що на 0,31 грн. більше суми чистого ПНА, такі фінансові інструменти виключаються з обчислення скоригованого ПНА.

Приклад 4. Здійснюється конвертація облігацій у прості акції (табл. 7.7).

Таблиця 7.7 – Обчислення скоригованого ПНА в результаті конвертування облігацій

Показники	Значення
Чистий прибуток за звітний рік, грн.	3 000
Прості акцій в обігу	1 550
ПНА, грн. на просту акцію: $3000 / 1550 =$	1,94
Кількість 10 % облігацій, які можна конвертувати в прості акції	100
Вартість облігацій, які можна конвертувати, грн. Умови конвертації: 10 облігацій конвертуються в 2 прості акції	1 000
Витрати на відсотки ² поточного звітного періоду за облігаціями, які можна конвертувати, грн.: $1\,000 \times 0,10 =$	100
Витрати на податок на прибуток ³ , пов'язані з витратами на відсотки на облігації, грн. (ставка податку на прибуток – 25%): $100 \times 0,25 =$	25
Скоригований чистий прибуток $3\,000 + 100 - 25 =$	3 075,0
Скоригована кількість простих акцій в обігу Кількість простих акцій, які будуть отримані в результаті конвертування облігацій з розрахунку 10 облігацій у 2 прості $100 / 10 \times 2 =$	20
Кількість простих акцій для обчислення скоригованого ПНА: $1\,550 + 20 =$	1 570
Скоригований ПНА Чисельник, поділений на знаменник, грн./ акцію: $3\,075 / 1\,570 =$	1,96

Оскільки внаслідок конвертації облігацій очікується зростання скоригованого чистого прибутку на одну просту акцію такі фінансові інструменти не повинні включатись до розрахунку скоригованого ПНА. Тому в

² Внаслідок припущення про конвертацію облігацій на початок року згідно з ПБО 24 вважається, що вони не будуть в обігу і немає потреби у витратах на сплату відсотків на облігації. Витрати на відсотки, заощаджені за цією гіпотезою (“якщо конвертовані”), дорівнюють 100 грн. У наведеному прикладі облігації відображаються в обліку за їх номінальною вартістю. Якщо облігації були б випущені з дисконтом або премією, заощаджені витрати на відсотки включали б також амортизацію дисконту, яка виникає після первісного визнання компонента зобов'язань.

³ Відповідно до припущення, поясненого в попередній примітці, сума відсотків на облігації вже не вираховується з прибутку до оподаткування, тому він зростає на 100 грн. Це, в свою чергу, збільшить суму податку на прибуток на 30 грн.

розділі III Звіту про фінансові результати буде відображатися показник, що не враховує конвертації облігацій.

Перерахунок чистого прибутку (збитку) на просту акцію

Відповідно до вимог п. 15 П(С)БО 24 «Прибуток на акцію» чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію та скоригований чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію за звітний та попередній роки підлягають перерахунку, якщо кількість простих акцій в обігу змінюється у результаті подій, що не мають впливу на зміни активів товариства.

Прикладами таких випусків є:

- ┐ випуск акцій для сплати дивідендів або бонусна емісія (тобто випуск акцій для безкоштовного пропорційного розподілу між акціонерами);
- ┐ зменшення номінальної вартості акцій (дроблення акцій);
- ┐ збільшення номінальної вартості акцій (зворотне дроблення акцій або консолідація акцій);
- ┐ бонусний елемент в будь-якому іншому випуску (наприклад, підписка на акції за пільговою ціною) для існуючих акціонерів;
- ┐ злиття підприємств.

У перших трьох випадках розміщення простих акцій провадиться без оплати шляхом розподілу серед існуючих акціонерів пропорційно до їх частки в статутному капіталі. Таким чином, не відбувається змін ні у структурі відносин власності, ні в розподілі прибутку серед акціонерів. Тому кількість простих акцій, які знаходяться в обігу до врахування вказаних вище подій, перераховується так, ніби подія відбулася на початку самого раннього з періодів, які наведені у звіті (тобто за звітний та минулий роки).

Приклад 4. Випуск акцій для сплати дивідендів. Емісія, призначена для сплати дивідендів існуючим акціонерам, здійснена 01.04.2009 р. на таких умовах: ВАТ «Батир» випустило 1 просту акцію на кожну просту акцію в обігу, тобто кількість акцій збільшиться в 2 рази (табл. 7.8).

Таблиця 7.8 – Перерахунок ПНА у випадку сплати дивідендів простими акціями

Показники	Значення
Чистий прибуток за звітний рік, грн.	40 000
Прості акцій в обігу	3 792
ПНА перед емісією акцій для сплати дивідендів, грн./просту акцію: $40\,000 / 3\,792 =$	10,55
Кількість простих акцій в обігу після додаткового випуску простих акцій на кожну, яка знаходилася в обігу протягом 2009 р.: $3\,792 \times 2 =$	7 584
Перерахований ПНА, грн./ просту акцію: $40\,000 : 7\,584 \approx$	5,27

Підписка акцій за пільговою ціною (четвертий випадок) розглядається як виплата дивідендів акціями на суму перевищення ринкової (середньої) ціни акції над пільговою (більш низькою) ціною її продажу.

Приклад 5. Випуск акцій з пільговою ціною для існуючих акціонерів. Припустимо, що ВАТ «Батир» протягом 2009 р. мало в обігу 3 792 акції (приклад 4). У 2009 р. воно також випустило права на прості акції в кількості 1 000 шт. Дата здійснення прав – 01.10.2009 р. Ринкова ціна прав – 20,0 грн./шт. Існуючі акціонери матимуть змогу придбати ці акції за ціною 10,0 грн./шт.

Для перерахунку кількості акцій в обігу необхідно визначити коефіцієнт перерахунку:

$$\frac{\text{Середня (ринкова) ціна акції до здійснення прав на акцію}}{\text{Середня (ринкова) ціна однієї акції у разі, якщо б всі існуючі права на акції були реалізовані}}$$

У свою чергу, середня (ринкова) ціна однієї акції у разі, якщо б всі існуючі права на акції були реалізовані, обчислюється за формулою:

$$\frac{\begin{array}{l} \text{Ринкова вартість} \\ \text{акцій до здійснення} \\ \text{прав на акції} \end{array} + \begin{array}{l} \text{Можлива виручка від} \\ \text{здійснення прав на акції} \end{array}}{\text{Кількість акцій у обігу після здійснення прав на акції}}$$

Узагальнимо перерахунок у таблицю 7.9.

Таблиця 7.9 – Перерахунок ПНА у випадку випуску прав на акції

Показник	2015 р.		2014 р.	
	До здійснення прав	Після здійснення прав	До здійснення прав	Після здійснення прав
Чистий прибуток	40 000	40 000	38 000	38 000
Випуск прав на акції	1 000			
Ринкова ціна акцій	20 грн./акцію			
Ціна здійснення прав	10 грн./акцію			
Середня (ринкова) ціна однієї акції у разі, якщо б всі існуючі права на акції були реалізовані	$20 \times 3\,792 + 10 \times 1\,000 = 3\,792 + 1\,000 = 17,9$ грн./ акцію			
Коефіцієнт перерахунку кількості акцій в обігу з урахуванням здійснення прав	$20 : 17,9 \approx 1,12$			
Середньорічна кількість простих акцій в обігу	3 792	4 367 ⁴	2 500	2 500 x 1,12 \approx 2 800
Чистий прибуток, що припадає на одну просту акцію (рядок 1 : рядок 7)	$40\,000 / 3\,792 = 10,55$	$40\,000 / 4\,367 = 9,16$	15,2	14,29

Показники чистого прибутку (збитку) на одну просту акцію та скоригованого чистого прибутку (збитку) на одну просту акцію за звітний та попередній періоди слід також перераховувати для уникнення впливу суттєвих помилок та коригувань, які є результатом змін в обліковій політиці, що передбачено П(С)БО 6.

При заповненні фінансової звітності за наслідками року окрім заповнення розділу III Звіту про фінансові результати (ф. № 2) також необхідно розкрити додаткову інформацію у Примітках до фінансової звітності. Така інформація повинна містити:

- чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію, визначений у результаті перерахунку;
- скоригований чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію, визначений у результаті перерахунку;
- узгодження сум, використаних як чисельники при обчисленні чистого прибутку (збитку) на одну просту акцію, та скоригованого чистого

⁴ Середньозважена кількість акцій в обігу з урахуванням випуску прав на акції 01.10.2015 р.: $2\,500 \times 1,12 \times 5/12 + 5\,000 \times 1,12 \times 4/12 + 6\,000 \times 2/12 + 4\,000 \times 1/12 = 4\,367$ (акцій).

прибутку (збитку) на одну просту акцію, з сумами чистого прибутку (збитку) за певний період;

- ▮ вплив розбавляючих потенційних простих акцій на середньорічну кількість простих акцій в обігу;

- ▮ операції з простими та потенційними простими акціями, які були здійснені після дати балансу.

7.4 Особливості визнання та відображення в бухгалтерському обліку фінансових інструментів

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про фінансові інструменти та її розкриття у фінансовій звітності визначаються П(С)БО 13 «Фінансові інструменти».

Норми П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» не поширюються на:

- ▮ фінансові інвестиції в асоційовані, спільні та дочірні підприємства;
- ▮ активи і зобов'язання роботодавців щодо програм пенсійного забезпечення;

- ▮ права і зобов'язання за договорами страхування (крім похідних інструментів у страхових контрактах);

- ▮ права і зобов'язання щодо оренди (крім похідних інструментів, передбачених орендною угодою);

- ▮ угоди, що передбачають платежі, виходячи з кліматичних, геологічних та інших фізичних змін навколишнього середовища;

- ▮ угоди про фінансові гарантії, крім угод, які передбачають виплату внаслідок змін відсоткової ставки, курсу цінних паперів, індексу цін, кредитного рейтингу (індексу), валютного курсу або інших змінних, що є базисними;

- ▮ угоди про непередбачене відшкодування при об'єднанні підприємств.

Відповідно до П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» усі фінансові інструменти залежно від умов, зазначених у контракті поділяються на різні види (рис. 7.1).

Рисунок 7.1 – Класифікація фінансових інструментів

Відповідно до П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» *фінансовий інструмент* – контракт, який одночасно приводить до виникнення (збільшення) фінансового активу в одного підприємства і фінансового зобов'язання або інструменту капіталу іншого підприємства.

Фінансовий актив – це:

- ⊃ грошові кошти та їх еквіваленти;
- ⊃ контракт, що надає право отримати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого підприємства;
- ⊃ контракт, що надає право обмінятися фінансовими інструментами з іншим підприємством на потенційно вигідних умовах;
- ⊃ інструмент власного капіталу іншого підприємства.

Фінансове зобов'язання – це контрактне зобов'язання:

- ⊃ передати грошові кошти або інший фінансовий актив іншому підприємству;
- ⊃ обмінятися фінансовими інструментами з іншим підприємством на потенційно невідгідних умовах.

Інструмент власного капіталу – контракт, який підтверджує право на частину в активах підприємства, що залишається після вирахування всіх його зобов'язань.

Приклади первинних фінансових інструментів наведені на рисунку 7.2.

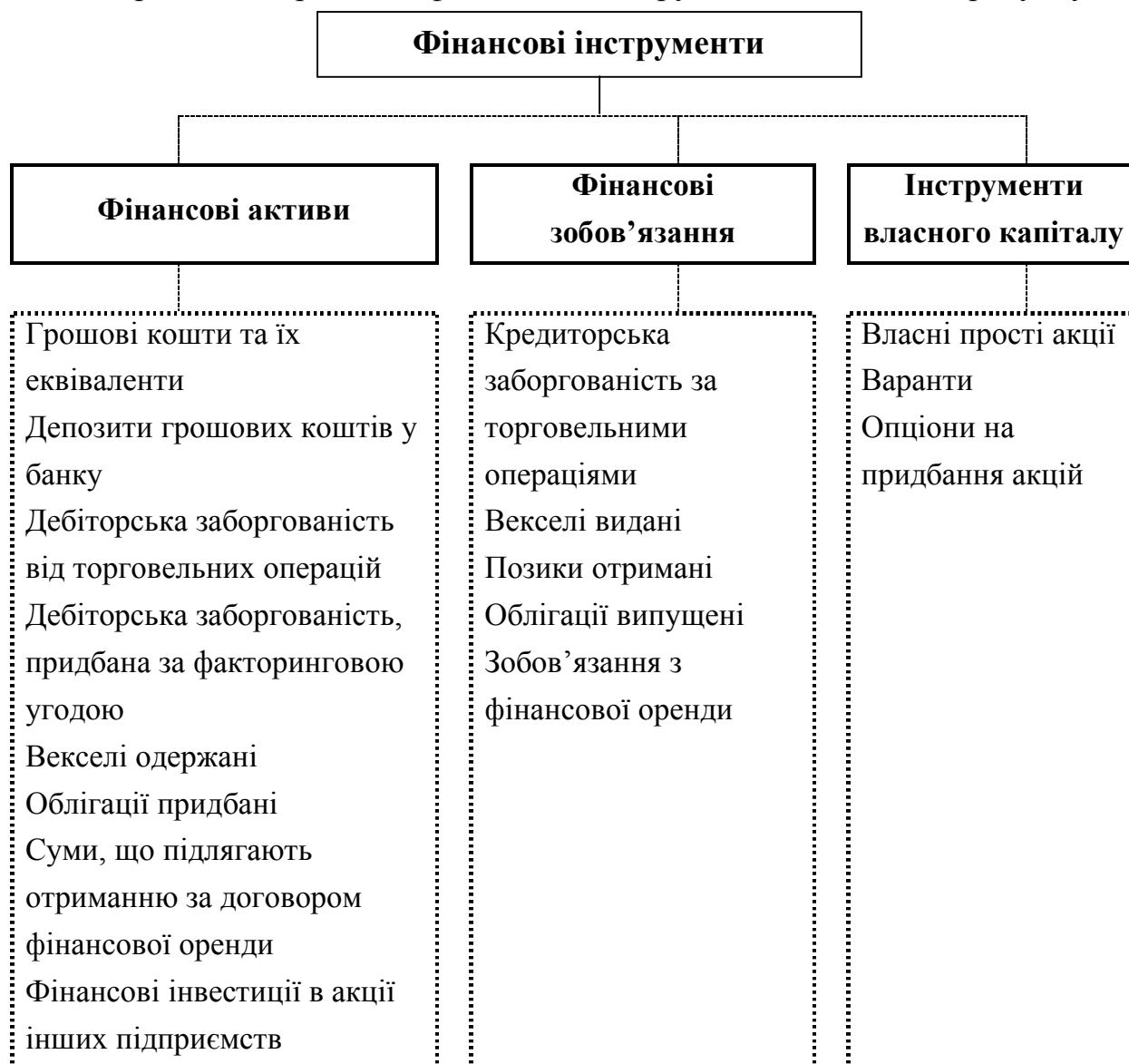

Рисунок 7.2 – Приклади первинних фінансових інструментів

Методичні рекомендації з відображення у бухгалтерському обліку операцій з ф'ючерсними та опціонними контрактами учасниками фондового ринку (крім банків) (далі – Рекомендації) розроблені для відображення у бухгалтерському обліку операцій з деривативами на фондовому ринку – ф'ючерсними та опціонними контрактами та не розглядають операції з іншими видами деривативів та операції хеджування.

При використанні синтетичних рахунків бухгалтерського обліку слід застосовувати вимоги Інструкції по застосуванню Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань та господарських

операцій підприємств та організацій, затверджених наказом N 291 Міністерства фінансів України від 30.11.99, та наказом Міністерства фінансів України N 1591 від 09.12.2011 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства фінансів України з бухгалтерського обліку».

При цьому норми вищезазначених документів дозволяють підприємствам та організаціям доповнювати План рахунків новими субрахунками із зберіганням кодів субрахунків існуючого Плану рахунків.

Деривативи – відносяться до складу фінансових інструментів, основні принципи обліку яких викладені в Міжнародних стандартах фінансової звітності, зокрема Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку (далі – МСБО) 32 «Фінансові інструменти: розкриття та подання інформації» та МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», а також в національному Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку (далі – ПСБО) № 13 «Фінансові інструменти».

В результаті проведеного аналізу цих документів можна зробити висновок про те, що:

- деривативи оцінюються та відображаються в балансі за справедливою вартістю;

- зміна вартості деривативів може бути позитивною (якщо від операції з таким інструментом в поточний момент очікується дохід) – в такому разі вона збільшує активи підприємства;

- зміна вартості деривативів може бути від'ємною (якщо від операції з ним в поточний момент очікуються збитки) – в такому разі вона зменшує активи підприємства (або збільшує зобов'язання) підприємства.

Визнання ф'ючерсних та опціонних контрактів

Ф'ючерсні контракти та опціонні контракти, виплата премії за якими обліковується через варіаційну маржу в бухгалтерському обліку на дату операції відображаються на забалансовому рахунку 03 «Контрактні зобов'язання» за їх видами. На даному рахунку відображається інформація про наявність зобов'язань та прав згідно укладених контрактів, контролюється їх виконання та зняття з обліку, а також відображається укладення нових контрактів. Дані цього рахунку використовуються при розкритті інформації за операціями з ф'ючерсними та опціонними контрактами.

Враховуючи щоденну переоцінку ф'ючерсних та маржируємих опціонних контрактів та приведення їх таким чином до однакової вартості, не виникає необхідності пам'ятати ціну їх укладання, важливо тільки відслідковувати їх наявну кількість та вести облік у відповідності до кодів, що мають всі контракти (контракти з різною датою виконання – різні контракти).

Рекомендуємо вести облік стандартних опціонних контрактів на забалансовому рахунку 03 «Контрактні зобов'язання» в кількісному виразі у відповідності до їх кодів, що містять розмір премії, яка сплачується в момент укладення контракту.

Ф'ючерсні та опціонні контракти первісно оцінюються та відображаються в бухгалтерському обліку за справедливою вартістю. Витрати на операції визнаються за рахунками витрат під час їх первісного визнання. Витрати на операції не включають премії за стандартними опціонними контрактами.

Справедлива вартість ф'ючерсних та опціонних контрактів, виплата премії за якими обліковується через варіаційну маржу похідних, на дату операції дорівнює нулю. Справедлива вартість стандартних опціонів на дату операції дорівнює премії опціонів, яка відображається на балансових рахунках доходів та витрат за операціями з опціонами.

В бухгалтерському обліку визнаються доходи (у продавця) та витрати (у покупця) на суму премії за стандартним опціонним контрактом. Отримані суми премій збільшують суму гарантійного забезпечення (дебет рахунку 364) в кореспонденції з рахунком 379 (розрахунки за операціями з деривативами), сплачені суми премій відображаються в обліку за кредитом рахунку 364 у кореспонденції з рахунком 379. В кінці звітної періоду субрахунок 379 закривається у кореспонденції з рахунком інших операційних доходів або інших витрат операційної діяльності.

Оцінка ф'ючерсних та опціонних контрактів

На кожну наступну після первісного визнання дату балансу ф'ючерсні та опціонні контракти, виплата премії за якими обліковується через варіаційну маржу, оцінюються за справедливою вартістю без будь-яких витрат на операції. Зміна вартості таких контрактів відповідає розміру варіаційної маржі за кожним укладеним контрактом. Це відповідає вимогам МСБО 39, що відносить похідні до групи фінансових активів та зобов'язань, що

обліковуються за справедливою вартістю через прибутки та збитки. Зміна справедливої вартості опціонів розраховується за правилами, визначеними обліковою політикою підприємств.

Протягом кожного торговельного дня за дилерськими операціями учасника торгів позитивний результат зміни справедливої вартості ф'ючерсних та опціонних контрактів, виплата премії за якими обліковується через варіаційну маржу, може відображатися в обліку за дебетом рахунку 364 (розрахунки за гарантійним забезпеченням) у кореспонденції з рахунком 379 (розрахунки за операціями з деривативами), від'ємний результат відображатися в обліку за кредитом рахунку 364 у кореспонденції з рахунком 379. В кінці звітного періоду субрахунок 379 закривається у кореспонденції з рахунком інших операційних доходів або інших витрат операційної діяльності.

За результатами квартального періоду в бухгалтерському обліку наявна позитивна маржа буде визнаватися доходом та підлягати оподаткуванню в податковому обліку. Відповідно, від'ємна визнаватися витратами в бухгалтерському обліку, а від'ємний результат в податковому обліку буде перенесено на зменшення фінансових результатів від операцій з деривативами наступних податкових періодів.

Рекомендуємо ввести в облікову політику спеціальний розділ «Облік операцій на строковому ринку».

У цьому розділі рекомендуємо зазначити наступне:

- ▮ що згідно вимог МСБО 32 та МСБО 39 моментом визнання строкових контрактів ▮ є дата їх укладання;

- ▮ навести перелік бухгалтерських записів, що використовуються для відображення операцій з деривативами в бухгалтерському обліку у вигляді додатка до документа про облікову політику (Додаток), а також опис використання забалансового рахунку 03 «Контрактні зобов'язання» для обліку укладених строкових контрактів;

- ▮ визначити методи переоцінки стандартних опціонних контрактів згідно вимог МСБО 32 та МСБО 39;

- ▮ вказати перелік інформації, що має бути розкрита в примітках до фінансової звітності.

Згідно з вимогами ПСБО 13 «Фінансові інструменти: подання» учасники зобов'язані розкрити інформацію про фінансові інструменти.

Рекомендуємо в примітках до фінансової звітності надати наступну інформацію:

– інформацію про облікову політику учасника, зокрема, розкрити метод визнання і оцінки строкових контрактів;

– видах і вартості прав та зобов'язань за строковими контрактами, термінах і умовах їх закриття;

– розкриття інформації про можливі ризики за строковими контрактами на звітну дату.

Клієнти учасників можуть вести бухгалтерський облік операцій з деривативами за аналогією з операціями, що здійснюються учасником – покупцем або продавцем від свого імені та за свій рахунок.

Для обліку операцій з деривативами – ф'ючерсними та опціонними контрактами рекомендуємо використовувати наступні рахунки (табл. 7.10).

Таблиця 7.10 – Перелік рахунків для ведення обліку операцій з деривативами – ф'ючерсними та опціонними контрактами

03	Забалансовий рахунок «Контрактні зобов'язання»
31	Рахунки в банках
364	«Розрахунки з покупцями та замовниками» Субрахунок розрахунків за гарантійним забезпеченням
379	«Розрахунки з іншими дебіторами» Субрахунок розрахунків за операціями з деривативами
685	«Розрахунки з іншими кредиторами» Субрахунок розрахунків з клієнтами за операціями на строковому ринку
719	«Інші доходи від операційної діяльності» Субрахунок доходів за операціями з деривативами
Рахунок 9-го класу «Витрати діяльності»	Субрахунок обліку біржових комісій на строковому ринку та субрахунок витрат за операціями з деривативами
949	«Інші витрати операційної діяльності» Субрахунок витрат за операціями з деривативами

Таблиця 7.11 – Облік операцій з деривативами – ф'ючерсними та опціонними контрактами

N	Операції	Документ, кількість, сума	Кореспонденція рахунків	
			Дебет	Кредит
1	2	3	4	5
1.	Дилерські операції з ф'ючерсними та опціонними контрактами (операції, що здійснюються учасником–покупцем або продавцем від свого імені та за свій рахунок)			
1.1	Перерахування та повернення грошей учасником			
1.1.1	Перерахування учасником коштів гарантійного забезпечення	В залежності від кількості контрактів, що учасник планує придбати	364 «Розрахунки з покупцями та замовниками». Субрахунок розрахунків за гарантійним забезпеченням	31 «Рахунки в банках»
1.1.2.	Повернення учаснику коштів гарантійного забезпечення	За заявою учасника	31 «Рахунки в банках»	364 «Розрахунки з покупцями та замовниками». Субрахунок розрахунків за гарантійним забезпеченням
1.1.3	Утримання біржових комісій на строковому ринку	Згідно діючих тарифів	Рахунок 9–го класу «Витрати діяльності» Субрахунок обліку біржових комісій	364 «Розрахунки з покупцями та замовниками». Субрахунок розрахунків за гарантійним забезпеченням
1.1.4	Облік зобов'язань учасника за ф'ючерсними контрактами, зобов'язань та прав за опціонними контрактами в розрізі їх видів	Кількість контрактів	X	03 «Контрактні зобов'язання»

Продовження таблиці 7.11

1	2	3	4	5
1.1.5	Зняття з обліку зобов'язань учасника за ф'ючерсними контрактами, зобов'язань та прав за опціонними контрактами, що припинені достроково або в дату виконання	Кількість контрактів	03 «Контрактні зобов'язання»	X
1.2	Облік зобов'язань учасника (торговця) за ф'ючерсними та опціонними контрактами, виплата премії за якими обліковується через варіаційну маржу			
1.2.1	Відображення в обліку учасника доходу на суму нарахованої позитивної варіаційної маржі	Сума позитивної варіаційної маржі	364 «Розрахунки з покупцями та замовниками». Субрахунок розрахунків за гарантійним забезпеченням	379 «Розрахунки з іншими дебіторами» Субрахунок розрахунків за операціями з деривативами
1.2.2	Відображення в обліку учасника витрат на суму нарахованої від'ємної варіаційної маржі	Сума від'ємної варіаційної маржі	379 «Розрахунки з іншими дебіторами» Субрахунок розрахунків за операціями з деривативами	364 «Розрахунки з покупцями та замовниками». Субрахунок розрахунків за гарантійним забезпеченням
1.3	Облік зобов'язань учасника (торговця) за стандартними опціонними контрактами			
1.3.1	Відображення в обліку учасника (продавця) доходу в момент укладення контракту	Сума отриманої премії за стандартним опціонним контрактом	364 «Розрахунки з покупцями та замовниками». Субрахунок розрахунків за гарантійним забезпеченням	379 «Розрахунки з іншими дебіторами» Субрахунок розрахунків за операціями з деривативами

Продовження таблиці 7.11

1	2	3	4	5
1.3.2	Відображення в обліку Учасника (покупця) витрат в момент укладення контракту	Сума сплаченої премії за стандартним опціонним контрактом	379 «Розрахунки з іншими дебіторами» Субрахунок розрахунків за операціями з деривативами	364 «Розрахунки з покупцями та замовниками». Субрахунок розрахунків за гарантійним забезпеченням
1.4	Закриття звітного періоду та визначення фінансового результату за операціями з ф'ючерсними та опціонними контрактами			
1.4.1	Відображення доходу в обліку учасника	Кредитове сальдо рахунку 379	379 «Розрахунки з іншими дебіторами» Субрахунок розрахунків за операціями з деривативами	719 «Інші доходи операційної діяльності» Субрахунок доходів за операціями з деривативами
1.4.2	Відображення витрат в обліку учасника	Дебетове сальдо рахунку 379	949 «Інші витрати операційної діяльності» Субрахунок витрат за операціями з деривативами	379 «Розрахунки з іншими дебіторами» Субрахунок розрахунків за операціями з деривативами
2.	Брокерські операції (операції, що здійснюються учасником від свого імені за дорученням та за рахунок клієнта)			
2.1	Отримання коштів гарантійного забезпечення від клієнтів. Повернення коштів гарантійного забезпечення клієнтам			
2.1.1	Отримання коштів гарантійного забезпечення від клієнтів	Сума отриманих від клієнтів коштів гарантійного забезпечення	31 «Рахунки в банках» Субрахунок обліку коштів клієнтів	685 «Розрахунки з іншими кредиторами». Субрахунок за коштами гарантійного забезпечення клієнтів

Продовження таблиці 7.11

1	2	3	4	5
2.1.2	Перерахування коштів гарантійного забезпечення клієнтів учасником	В залежності від кількості контрактів, що учасник планує придбати для клієнтів	364 «Розрахунки з покупцями та замовниками». Субрахунок розрахунків за гарантійним забезпеченням	31 «Рахунки в банках» Субрахунок обліку коштів клієнтів
2.1.3	Повернення коштів гарантійного забезпечення клієнтам	Сума коштів, що повертаються клієнту	685 «Розрахунки з іншими кредиторами». Субрахунок розрахунків з клієнтами за операціями на строковому ринку	31 «Рахунки в банках» Субрахунок обліку коштів клієнтів
2.2	Брокерські операції з ф'ючерсними та опціонними контрактами			
2.2.1	Відображення позитивної варіаційної маржі на рахунку обліку коштів гарантійного забезпечення клієнтів	Сума позитивної варіаційної маржі	364 «Розрахунки з покупцями та замовниками». Субрахунок розрахунків за гарантійним забезпеченням	685 «Розрахунки з іншими кредиторами». Субрахунок розрахунків з клієнтами за операціями на строковому ринку
2.2.2	Відображення від'ємної варіаційної маржі на рахунку обліку коштів гарантійного забезпечення клієнтів	Сума від'ємної варіаційної маржі	685 «Розрахунки з іншими кредиторами». Субрахунок розрахунків з клієнтами за операціями на строковому ринку	364 «Розрахунки з покупцями та замовниками». Субрахунок розрахунків за гарантійним забезпеченням

Закінчення таблиці 7.11

1	2	3	4	5
2.3.	Брокерські операції з стандартними опціонними контрактами			
2.3.1	Відображення в обліку учасника (клієнт–продавець) доходу клієнта в момент укладення контракту	Сума премії за стандартним опціонним контрактом	364 «Розрахунки з покупцями та замовниками». Субрахунок розрахунків за гарантійним забезпеченням	685 «Розрахунки з іншими кредиторами». Субрахунок розрахунків з клієнтами за операціями на строковому ринку
2.3.2	Відображення в обліку учасника (клієнт–покупець) витрат клієнта в момент укладення контракту	Сума премії за стандартним опціонним контрактом	685 «Розрахунки з іншими кредиторами». Субрахунок розрахунків з клієнтами за операціями на строковому ринку	364 «Розрахунки з покупцями та замовниками». Субрахунок за коштами гарантійного забезпечення клієнтів

Для кожного класу фінансових активів, фінансових зобов'язань та інструментів власного капіталу підприємство у Примітках до фінансової звітності наводить інформацію про:

- ▮ види та суму фінансових інструментів, строки та умови, які можуть впливати на їх суму, розподіл у часі та визначеність майбутніх грошових потоків.
- ▮ облікову політику, зокрема, методи визнання та оцінки.
- ▮ якщо операції з фінансовими інструментами призводять до виникнення цінових, кредитних або інших ризиків, підприємство наводить інформацію про:
 - ▮ вартість оголошену, номінальну тощо, на підставі якої розраховуються майбутні виплати.
 - ▮ дату погашення, закінчення строку дії або виконання контракту.
 - ▮ опціони, утримані будь-якою стороною–укладачем контракту про фінансовий інструмент, що передбачають дострокове погашення

зобов'язань, включаючи період або дату, коли вони можуть бути здійснені, ціну або верхню та нижню межу цін здійснення опціону.

- ⌞ опціони, утримані будь-якою стороною-укладачем контракту про фінансовий інструмент, на конвертацію в інший фінансовий інструмент, інший фінансовий актив або фінансове зобов'язання, включаючи період або дату, коли опціон можна здійснити, а також коефіцієнти конвертації або курс обміну.

- ⌞ суму та її розподіл за терміном передбачених майбутніх грошових потоків або виплат, включаючи вартість погашення фінансового інструмента, оголошену ставку або величину відсотка, дивіденду або іншого періодичного доходу від фінансового інструмента.

- ⌞ суму та опис застави, отриманої або наданої за фінансовим інструментом.

- ⌞ іноземну валюту, у якій надходитимуть або сплачуватимуться суми за фінансовим інструментом.

- ⌞ умови контракту, які в разі їх порушення суттєво змінюватимуть терміни або інші умови фінансового інструмента.

Для кожного класу визнаних і невизнаних фінансових активів і фінансових зобов'язань наводиться інформація про наявність:

- ⌞ Відсоткового ризику із зазначенням:

- ✓ дати перегляду ставки відсотка або дати погашення зобов'язань за контрактом залежно від того, що настає раніше;

- ✓ ефективних відсоткових ставок, якщо вони застосовуються.

- ⌞ Кредитного ризику із зазначенням:

- ✓ його максимальної суми на дату балансу (без урахування справедливої вартості застави);

- ✓ наявності одночасного впливу різних чинників кредитного ризику.

Для кожного класу визнаних і невизнаних фінансових активів і фінансових зобов'язань наводиться інформація про їх справедливу вартість. Якщо справедливу вартість достовірно визначити неможливо, то про це разом з відомостями про основні характеристики фінансового інструмента, які впливають на його справедливу вартість, зазначається у Примітках до фінансової звітності.

До інформації про справедливу вартість включаються відомості щодо застосованого методу визначення справедливої вартості та суттєвих припущень (про безперервність діяльності, про відсутність намірів скорочувати обсяги діяльності або здійснювати операції на не вигідних умовах тощо), прийнятих при його застосуванні.

Якщо підприємство відображає один або кілька фінансових активів за вартістю, що перевищує їх справедливу вартість, то наводиться інформація про:

- ▮ балансову або справедливу вартість окремих активів або відповідних груп цих активів;

- ▮ причини, які вплинули на прийняття рішення про відмову від зниження балансової вартості до справедливої, включаючи причини впевненості у тому, що балансову вартість буде компенсовано (відшкодовано).

Етапи емісії цінних паперів

Без реєстрації проспекту емісії	Назва етапу	З реєстрацією проспекту емісії
I	Прийняття рішення про розміщення цінних паперів	I
	Розкриття інформації про прийняте рішення о розміщенні цінних паперів	II
II	Затвердження рішення про випуск (додатковий випуск) емітованих цінних паперів Радою директорів або Загальними зборами	III
	Розкриття інформації про затвердження рішення про випуск (додатковий випуск) емітованих цінних паперів	IV
III	Державна реєстрація емісії (додаткової емісії) цінних паперів	V
	Державна реєстрація проспекту емісії цінних паперів	VI
	Розкриття інформації, що міститься у проспекту емісії цінних паперів	VII
	Виготовлення сертифікатів цінних паперів або підписання договору з хранителем	
VI	Розміщення емітованих цінних паперів	VIII
	Розкриття інформації про результати розміщення цінних паперів	IX
V	Державна реєстрація Звіту про результати випуску (додаткового випуску) емітованих цінних паперів	X
	Розкриття інформації, що міститься в Звіті про результати випуску (додаткового випуску) емітованих цінних паперів	XI

Порівняльна характеристика властивостей акцій і облігацій

Критерію для порівняння	Акції		Облігації
	звичайні	привілейовані	
Економічні відносини	Основи власності		Відносини позики
Вид цінного паперу	Пайові		Боргові
Терміни випуску	Безстроково		Термінові
Права немайнові	участь в управлінні АТ	участь в загальних зборах акціонерів з правом голосу при рішенні питань: про реорганізацію або ліквідацію АТ; про внесення змін і доповнень до статуту АТ, що обмежують право власника акцій даного типу; на зборах, наступних за зборами, на яких було ухвалено рішення не виплату дивідендів по префакціям.	Немає
Права майнові	отримання частини прибутку АТ у вигляді дивідендів (не обов'язково).	отримання певного дивіденду; отримання певної ліквідаційної вартості до отримання аналогічної вартості власниками АТ	Право на повернення вкладених засобів (номіналу). Право на отримання фіксованого доходу на вкладені кошти
Дохід	Дивіденди	Певний дивіденд	Дисконт або купонна ставка
Джерела виплати доходу	Чистий прибуток	1. Чистий прибуток 2. Спеціальні фонди	1. Чистий прибуток 2. Спеціальні фонди 3. За відсутності коштів → стягнення шляхом продажу майна
Обмеження по статутному капіталу	—	25 %	100 % за відсутності забезпечення або гарантій на третій рік діяльності
Форма випуску	Іменні або на пред'явника Документарні та бездокументарні		Іменні або на пред'явника
Черговість виплати доходу (ліквідаційних виплат)	3	2	1

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про цінні папери і фондовий ринок» № 3480–IV від 23.02.2006 р.
2. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»
3. Закон України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року, якою введений Уніфікований закон про переказні векселі і прості векселі» від 06.07.99 р. № 826–XIV;
4. Закон України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі і прості векселі» від 06.07.99 р. № 827–XIV;
5. Закон України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року про гербовий збір щодо перевідних векселів і простих векселів» від 06.07.99 р. № 828–XIV;
6. Закон України «Про обігу векселів в Україні» від 05.04.2001 р. № 2374–III;
7. Закон України від 19.09.91 р. № 1576 – XII «Про господарські товариства».
8. Закон України від 17.09.2008 р. № 514 – VI «Про акціонерні товариства».
9. Закон України «Про платіжні системи і переказ коштів в Україні» та інші нормативні акти України, прийнятих відповідно до названих законів.
10. Закон України від 15.03.01 р. № 2299–III «Про інститути спільного інвестування (пайових і корпоративних інвестиційних фондах)»
11. Закон України від 22.12.2005 р. № 3273–IV «О іпотечних облігаціях».
12. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435–IV.
13. Господарський кодекс України.
14. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755 – VI.
15. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 28.05.1999 р. №137
16. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основних засобів», затверджене наказом Мінфіну України від 27.04.2000 р. № 92.

17. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запасів», затверджене наказом Мініфіну України від 20.10.99 р. № 246.
18. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 «Фінансових інвестицій», затверджене наказом Мініфіну від 26.04.2000 р. № 91.
19. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансових інструментів», затверджене наказом Мініфіну від 30.11.2001 р. № 559.
20. Порядок збільшення (зменшення) статутного капіталу публічного або приватного акціонерного товариства, затверджений рішенням Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку від 14.05.2013 р. № 822.
21. Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 14 «Оренда», затвердженому наказом Міністерства фінансів України від 28 липня 2000 року № 181
22. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 07.07.99 р. № 163
23. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 20 «Консолідована фінансова звітність» затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 30.07.1999 р. № 176
24. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 24 «Прибуток на акцію», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 16.07.2001 р. № 344;
25. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 34 «Платіж на основі акцій», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 30.12.2008 р. № 1577 (набирає чинності з 01.01.2010 р.)
26. МСФО 32 «Фінансові інструменти: розкриття та подання»;
27. МСБО 33 «Прибуток на акцію».
28. Женевська конвенція 1930 року, що встановлює Уніфікований закон про перевідний і простий векселі;
29. Женевська конвенція 1930 року про врегулювання деяких колізій законів про перевідні векселі і прості векселі;
30. Женевська конвенція 1930 року про гербовий збір щодо перевідних векселів і простих векселів;

31. Рішенням ДКЦПФР «Про затвердження Положення про вимоги до стандартної (типовою) форми виготовлення вексельних бланків» від 22.11.2001 р. № 338

32. Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затвердженої наказом Мінфіну України від 30.11.99 р. № 291

33. Про Примітки до річної фінансової звітності, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 29.11.2000 р. №302

34. Меморандумі про основні напрями розвитку бухгалтерського обліку в Україні, підписаному 08.11.2002 р.

35. Положення про функціонування фондових бірж, затверджене рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 19.12.2006 N 1542 та зареєстроване в Міністерстві юстиції України 18.01.2007 за N 35/13302,

36. Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19.04.99 N 632,

37. Положення про порядок реєстрації змін до правил фондової біржі щодо запровадження в обіг на фондовій біржі деривативів, затверджене рішенням Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку від 04.08.2009 N 884 та зареєстроване в Міністерстві юстиції України 31.08.2009 за N 818/16834,

38. Методичні рекомендації з відображення у бухгалтерському обліку операцій з ф'ючерсними та опціонними контрактами учасниками фондового ринку, затверджені рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 08.05.2012, № 650;

39. Нормативні документи Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку (далі – ДКЦПФР), що регламентують діяльність фондових бірж, наказу Міністерства фінансів України від 22.11.2011 р. N 1484 «Про затвердження Методики визначення інвестиційного прибутку професійним торговцем цінними паперами при виконанні функцій податкового агента», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 24 січня 2012 N 100/20413.

Навчальне видання

ВЛАСОВА Олена Євгенівна

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з дисципліни
«ОБЛІК ЦІННИХ ПАПЕРІВ»

(для студентів 5 курсу денної і 6 курсу заочної форм навчання студентів спеціальності 7.03050901 – Облік і аудит)

Відповідальний за випуск *Т. В. Момот*

За авторською редакцією

Комп'ютерне верстання *О. Є. Власова*

План 2015, поз 115л

Підп. до друку 01.03.2015
Друк на ризографі
Тираж 50 пр.

Формат 60×84/1/16
Друк. арк. 5,6
Зам. №

Видавець і виготовлювач:
Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова,
вул. Революції, 12 Харків, 61002
Електронна адреса: rectorat@kname.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 4705 від 28.03.2014 р.